

Heikki Niskanen

MORAALI, HARKINTA, YHTEISÖ

Tutkimus Amerikan evankelis-luterilaisen kirkon eettisistä
kannanotoista 1987–94

*Esitetään Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi yliopiston päärakennuksen
auditoriossa XII perjantaina 3. maaliskuuta 2000 kello 12.*

HELSINKI 2000

Heikki Niskanen

ISBN 951-45-8996-3 (HTML version)
Helsingin yliopiston verkkojulkaisut
Helsinki 2000

Abstract

MORALITY, REFLECTION, COMMUNITY. A Study of the Social Statements of the Evangelical Lutheran Church in America between 1987–94.

The study investigated five social statements, along with their principles, made by a North American Lutheran denomination, the Evangelical Lutheran Church in America (ELCA, founded in 1987) between 1987 and 1994. The goal of this study was to determine whether these pronouncements are based on an ethical viewpoint which is different from that found in the traditions of Natural Moral Law and in the Ethics of Faith.

Important differences emerge. The concept of ethics present in these pronouncements is mediating. They speak of ethics as a matter of the church's common discussion and deliberation, and of the church as a community of moral reflection. Their tendency to engage in communal moral deliberation, their focus on a critical, non-definitive response to highly polarised moral issues and on the role of the moral person in mediating between these two traditions cannot be traced either to the tradition of Natural Moral Law or to that of the Ethics of Faith, or to the reference material of the study, i.e. the pronouncements of the four Nordic Lutheran and the German Lutheran churches. The study identifies two models of ethics that were being discussed between 1987 and 1994 and their possible influence on these five statements. The models are Neo-Aristotelianism and the theories of Communicative and Discourse Ethics.

Alkusanat

Opiskelin lukuvuoden 1991–92 Yhdysvalloissa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon stipendiaattina. Olin aloittanut jatko-opinnot Helsingin yliopistossa, ja vuoden mittaan kokosin kannanottoja, joita Yhdysvaltain luterilaiset kirkot olivat esittäneet moraali- ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Lausunnoista tuli myöhemmin tutkimusaineistoani. Tutkimustyötä ohjasivat professorit Heikki Kirjavainen, Simo Knuuttila ja Reijo Työrinoja. Työn lähteitä koskeviin kysymyksiin vastasi Ph. D. Karen Bloomquist Chicagossa, ja tutkimuksen loppuvaiheessa auttoi dosentti Jaana Hallamaa. Työn esitarkastajina olivat professori Risto Saarinen ja dosentti Hallamaa. Tutkielman kieliasun tarkisti filosofian lisensiaatti Markus Lång ja abstraktin kieliasun Ph. D. Henry Fullenwider. Tässä yhteydessä kiitän parhaimmin heitä sekä kaikkia, jotka kannustivat työn aikana. Tutkimusta tukivat apurahoin Kirkon tutkimuskeskus, Oskar Salosen säätiö ja Helsingin yliopisto.

Helsingissä 20. joulukuuta 1999

Heikki Niskanen

Sisällys

Abstract	3
Alkusanat	4
 1. JOHDANTO	 9
1.1. Moraalin olemuksesta	9
1.2. Kaksi perinnettä: luonnollinen moraalilaki ja uskonetiikka	10
1.3. Kirkkojen etiikan piirteitä	15
1.4. Myös kirkkojen moraaliopetus muuttuu	17
1.5. Tutkimuksen aihe	19
1.6. Tutkimuksen tehtävä, lähteet ja rakenne	21
 I	
 2. PERIAATTEITA JA MENETTELYTAPOJA	 29
2.1. Kuusi periaatetta	32
2.1.1. Kirkon uskon näkökulmasta	32
2.1.2. Osa kirkon opetusta	33
2.1.3. Yhteisen harkinnan perusteella	34
2.1.4. Avoimen harkinnan tuloksiksi	35
2.1.5. Kirkon työn ohjeiksi	35
2.1.6. Kirkon jäseniä ja julkista keskustelua varten	36
2.2. Kaksi lausuntotyyppiä	36
2.3. Hyväksyminen, korjaaminen, hylkääminen	38
 3. KIRKKO YHTEISKUNNASSA	 41
3.1. Vakuutuksia	42
3.2. Sitoumuksia	45
3.3. Kirkon työ on vastaus	47
3.4. Kirkko, harkinta, yhteisö	48

II

4. KYSYMYS ABORTISTA	55
4.1. Yhdysvaltalainen aborttikeskustelu 1980–90-luvun taitteessa	55
4.2. ELCA abortista: <i>A Social Statement on: Abortion</i> (1991)	57
4.2.1. Ykseys ja erot	57
4.2.2. Uskosta nousevia periaatteita	58
4.2.3. Kirkko on huolestunut aborttien määrästä	59
4.2.4. Aborttia harkittaessa	60
4.2.5. Yhteiskunnan vastuu aborttikysymyksessä	62
4.3. Maltillisen konservatiivinen	63
5. KANTA KUOLEMANRANGAISTUKSEEN	69
5.1. Yhdysvaltalainen kiista kuolemanrangaistuksesta 1980–90-luvun taitteessa	69
5.2. ELCA kuolemanrangaistuksesta: <i>A Social Statement on: The Death Penalty</i> (1991)	71
5.2.1. Väkivallan ilmapiiri	72
5.2.2. Eri näkökantoja	72
5.2.3. Valtio voi langettaa kuolemanrangaistuksen	73
5.2.4. Kirkko vastustaa kuolemantuomiota	74
5.2.5. Sitoumuksia	75
5.3. Kanta, sen ohjeellisuus ja lausujan moraalinen auktoriteetti	76
5.3.1. Kuolemanrangaistusta vastustavat perusteet	77
5.3.2. Ketä kanta sitoo? Kuka lausunnosta vastaa?	80
6. ROTU, ETNINEN JA KULTTUURINEN ALKUPERÄ SEKÄ YMPÄRISTÖ	84
6.1. ELCA:n edeltäjäkirkot rotu- ja ympäristökysymyksestä	84
6.1.1. Rotu ja rasismi	85
6.1.2. Ympäristökysymys	87
6.2. ELCA rotuun, etniseen ja kulttuuriseen alkuperään liittyvistä kysymyksistä: <i>A Social Statement on: Freed in Christ</i> (1993)	88

6.2.1. Yhteinen alkuperä ja vaiheet	88
6.2.2. Tavoitteena monikulttuurinen kirkko	89
6.2.3. Rasismi on synti	90
6.2.4. Rasismi vaikuttaa kaikkiin	90
6.2.5. Kirkko voi vaikuttaa oikeudenmukaisuuden toteutumiseen	91
6.2.6. Kirkko on esimerkki	91
6.3. ELCA ympäristökysymyksestä: <i>A Social Statement on: Caring for Creation</i> (1993)	92
6.3.1. Luominen ja sovitus	93
6.3.2. Tehtävä ja vastuu	93
6.3.3. Kohti oikeudenmukaisuutta	95
6.3.4. Periaatteet ja toiminta	96
 III	
7. YHTEISEN KANNAN LUONNE	101
7.1. Lausuntojen luonteesta ja rakenteesta	101
7.1.1. Kohti avointa moraalikeskustelua	101
7.1.2. Vakuutukset perustana	102
7.1.3. Moraalikysymyksiä voidaan ratkaista	103
7.1.4. Moraalisesti vastuullinen, yhteinen kanta harkittuun kysymykseen	105
7.1.5. Käytännön näkökulma	106
7.2. Käsitys etiikasta ja eettisen harkintaprosessin luonteesta	107
7.2.1. Yhteisöllinen perusta	107
7.2.2. Pyrkimys yleispäteviin ratkaisuihin	109
7.2.3. Keskusteleva, kokoava, välittävä	111
7.2.4. Avoimen harkinnan yhteisöksi	112
7.2.5. Kriittisen teorian periaatteita	114

8. KIRKKO MORAALIHARKINNAN YHTEISÖNÄ	117
8.1. Norjan, Ruotsin, Suomen ja Tanskan luterilaisten kirkkojen eettisistä kannanotoista	117
8.1.1. Tanska	118
8.1.2. Ruotsi	119
8.1.3. Norja	120
8.1.4. Suomi	121
8.2. Eettiset kannanotot Saksan luterilaisuudessa	124
8.3. Arvioidaanko ELCAn kannanotoissa moraalikysymyksiä uudella tavoin?	127
8.3.1. Kahden perinteen piirteitä	127
8.3.2. Kahden perinteen välillä	130
8.3.2.1. Moraalikysymyksiä pyritään arvioimaan yhteisesti	130
8.3.2.2. Kysymyksiin ei vastattu lopullisesti	131
8.3.2.3. Yksityinen moraalipersona välittää luonnollisen moraalilain perinteen ja uskoneettisen perinteen periaatteita	132
8.3.3. Välittävä käsitys etiikasta ja eettisen harkintaprosessin luonteesta	133
9. LOPPUKATSAUS	135
Lyhenteet	141
Lähteet	143
Kirjallisuus	145
Henkilöhakemisto	160

1. Johdanto

1.1. Moraalin olemuksesta

Sana *moraali* liittyy hyvään ja pahaan, oikeaan ja väärään ja yleensä myös arvoihin ja normeihin. Yhtäältä moraali on kieltoja: jokin on moraalitonta ja siksi väärin tai vältettävää. Toisaalta moraali on ohjeita: toimi näin, näin sinun tulisi elää. Joskus moraali on pelote: jos toimit näin, siitä seuraa rangaistus. Joillekuille moraali on kuitenkin myös kannustin: eläminen moraalisesti voi olla turva, tai se voi olla tavoite. Moraali rohkaisee ja moraali varoittaa, moraali tuomitsee ja moraali kannustaa. Mutta mitä moraali lopulta on?

Yksi ymmärrettävä ja johdonmukaiselta tuntuva vastaus kuuluisi, että moraali koskee ihmisiä ja kyse on sovinnaisista tavoista ja säännöistä, näin on totuttu ajattelemaan, tämä on oikein ja tuo väärin. Silloin moraalin peruslause kuuluisi: Tätä pidämme hyväksyttävänä. On tapoja, ja tavoista voi tulla ohjeita, ja ohjeista voi tulla sääntöjä. Sitä moraali siis olisi – kirjoitettuja ja kirjoittamattomia sääntöjä, ei kuitenkaan lakeja. Tavat muuttuvat ja moraalit vaihtuvat. On entinen moraali ja nykyinen moraali. Lisäksi näyttää siltä, että samanakin ajanjaksona vallitsee useita erilaisia tapoja. On heidän tapansa ja on meidän tapamme. Moraali tiedetään paitsi aikaan myös paikkaan sidonnaiseksi. – Voisiko siis sanoa, että onkin vain erilaisia, ensinnäkin aikaan ja paikkaan sidonnaisia ja sitten myös samanaikaisia ja saman kulttuurin sisällä esiintyviä moraali- eli tapajärjestelmiä? Juuri näin monet ajattelevat. Mutta muuttuuko moraali kauttaaltaan? Muuttuvatko kaikki arvot? Eikö hyvässä ja

pahassa ole mitään yleistä tai yleispätevää? – Jotkin moraalinormit kuitenkin tuntuivat yleispäteviltä, esimerkiksi varastamisen kieltäminen ja totuuden puhuminen ja valehtelemisen kieltäminen. Eikö niitä pidetä ainakin periaatteessa kaikkialla pätevinä? Pidetäänkö totuuden muuttamista yleensä hyvänä asiana tai ikävyyksien aiheuttamista sellaiselle, joka ei oikeastaan niitä ansaitse?

Vertauskuvallisesti voisi sanoa, että moraali on jatkuvasti läsnä. Moraalinen hyvä, paha, oikea ja väärä, hyväksyttävä ja paheksuttava, kielletty ja sallittu ovat vähintäänkin esillä; elämä edellyttää valintoja ja valinnat koskevat usein juuri sitä, mikä on oikein, hyvää tai hyväksyttävää (joskaan ei aina moraalisisessä mielessä). Samalla tavoin voisi sanoa, että moraali on tässä, täällä, ihmisten katseissa ja sanoissa, käsissä. Moraali on niissä sanoissa, jotka sanoin, ja niissä teoissa, jotka jätin tekemättä – tai moraali on jotain, mikä vain on ja mitä sanat tai teot eivät koskaan ehkä tavoita.

Jos asiaa kuitenkin pelkistää jyrkästi, voi ehkä lähteä siitä, että moraalikysymykset koskevat sitä, mikä on oikein ja mikä on väärin, mikä on hyvää ja mikä on pahaa juuri moraalisisessä eli siis hyvää ja pahaa, oikeaa ja väärää koskevassa merkityksessä. Samalla moraalikysymykset koskevat usein sitä, miten pitäisi menetellä, miten tulisi toimia tai mitä tulisi sanoa tämän tai tuon moraalikysymyksen kohdalla. Mutta tästäkin seuraa ongelmia. Millä perusteella, paitsi juuri yleisesti hyväksytyn tai suositellun perusteella, lopulta voi näet sanoa, mikä on oikein tai mikä on väärin, mikä on hyvää tai mikä on pahaa? Siksi on ehkä myös kysyttävä miten tai millä perusteella moraalikysymyksiä tulisi tai ylipäänsä voisi arvioida.

1.2. Kaksi perinnettä: luonnollinen moraalilaki ja uskonetiikka

Puhuttaessa siitä, miten erilaisia moraalikysymyksiä tulisi arvioida, on kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen opetuksessa kaksi vaihtoehtoa. Ensimmäisen mukaan yksilö tuntee järkensä, omatuntonsa tai esimerkiksi moraali- tai oikeustajunsa avulla peri-

aatteessa itsenäisesti, mikä on oikein ja mikä väärin, mikä on hyvää ja mikä paha; toisen mukaan tieto moraalisesti oikeasta on perimmiltään sidoksissa kristilliseen uskoon ja käy esille Raamatun kirjoituksista. Jako ilmenee kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen opetuksessa siten, että toiset korostavat järkeä ja yksilön luontaista, henkilökohtaista harkintaa ja tuntoa, toiset taas uskovan henkilön tai yhteisön erityistä, Raamatun kirjoituksiin perustuvaa tietoa. Voisikin puhua kahdesta perinteestä, *luonnollisen moraalilain perinteestä* ja *uskoneettisesta perinteestä*. Molempia käsittelee laaja teologinen ja filosofinen kirjallisuus, ja vaikka kirkot ja kristilliset yhteisöt eivät aina ilmaise sitoutuvansa tiettyyn perinteeseen, voi sitoumuksen usein lukea niiden kannanotoista. Luonnollisen moraalilain perinteellä tarkoitetaan nyt kokoavasti erilaisia moraalikäsitteitä, jotka puoltavat luonnollista tai universaalista moraalilakia ja -tajuja, uskoneettisella perinteellä taas niin kutsuttua Jumalan tahtoa ja Jumalan käsky -etiikkaa sekä moraalikäsitteitä, jotka puoltavat erityistä sisällöltään kristillistä etiikkaa.¹

Perusjaon mukaisesti on siihen, miten kirkot ja kristilliset yhteisöt ovat osallistuneet kulloinkin ajankohtaiseen keskusteluun, muodostunut kaksi vaihtoehtoa: yhtäällä puheenalaiset kysymykset on liitetty uskoon, toisaalla pidetty siitä erillään. Kysymys uskonnon ja moraalin suhteesta käy esille Platonin *Euthyfron*-dialogista (10a–e). Siinä Sokrates esittää, että uskonto ja moraalit ovat toisistaan loogisesti riippumattomia. Antiikin filosofiassa luonnollista moraalilakia puolustivat stoalaiset, ja myöhemmin se siirtyi roomalaiseen lakiin. Keskiajalla aihe toistui muun muassa dominikaanien ja fransiskaanien välisessä, järkeä ja tahtoa koskevassa keskustelussa; 1600–1700-luvulla se tuli esille oikeuden ja lain perusteita koskevissa pohdintoissa. Sen jälkeen aihe toistuu esimerkiksi teleologiaa ja deontologiaa koskevissa keskusteluissa. Kristinuskon ajattelussa kysymys käy esille niin Paavalilla, patristisessa,

1. Tämä ja seuraava uskonetiikkaa ja luonnollista moraalilakia koskeva jaottelu perustuu Simo Knuuttilan artikkeliin ”Luterilainen teologinen etiikka” (Knuuttila 1989). Artikkelin käsittelee uskonnon kielen tulkintaa ja keskustelua moraalin autonomiasta saksalaisessa moraaliteologiassa ja etikan autonomisuudesta luterilaisessa etiikassa.

keski- ja uuden ajan kuin modernissa kirjallisuudessaakin.² Kristillisessä perinteessä aihe on erityisen keskeinen siksi, että se liittyy ihmisluontoon, ihmisen olemukseen ja perimmäisiin ominaisuuksiin; syntiin ja perisyntiin; uskon ja hyvien tekojen suhteeseen sekä moraalin ja etiikan yleispätevyyteen. – Onko ihminen luonnostaan hyvä tai paha? Onko ihmisen olemuksessa jotakin moraalista? Mitä synnillä ja perisynnillä tarkoitetaan? Miten ne vaikuttavat ihmisluontoon? Miksi hyviä tekoja tehdään? Ovatko morali- tai eettiset normit muuttuvia vai muuttumattomia?

Jälkimmäisiin kysymyksiin voitaneen tässä vastata vain lyhyesti, että kun arvojen ja normien vertailu ja empiirinen tutkimus ovat usein tukeneet kantaa, jonka mukaan luonnolliseen moraalitajuun perustuvat säännöt eivät ole yleispäteviä (vaikka niiden taustalla olisi pohjimmiltaan samansisältöistä moraalista ajattelua), ovat uskonetiikan kannattajat pitäneet etiikkaa samana ja muuttumattomana. Tällöin on ajateltu, että pysyvä eettinen normisto käy esille Raamatun kirjoituksista ja että moraalin varsinainen perusta on Jumalan tahto, käsky tai ilmoitus. Tätä taustaa vasten osa kirkkoista on osallistunut moraalikeskusteluun aktiivisesti (ja puoltanut erityistä sisällöltään kristillistä etiikkaa), osa on osallistunut keskusteluun vähemmän – ja osa jopa pidättynyt siitä. Osallistumista on perusteltu usein sanomalla, että ihmisen luonnollinen moraalitaju on puutteellinen eikä sellaisenaan riitä kestävien moraaliratkaisujen perustaksi, pidättymistä usein taas niin, että moraalikysymysten arvioiminen on yksilön, ei kirkon eikä kristillisen yhteisön tehtävä.³

2. Ks. esim. Knud Haakonssen, ”Natural Law” (Becker 1992, 884–890); Paul Helm, ”Religion” (Becker 1992, 1080–1083); ja James M. Gustafson, ”Christian Ethics” (Becker 1992, 151–157).

3. Luonnollisen tai yleisen moraalilain kysymys on kuitenkin jo sinänsä laaja ja monisyinen kokonaisuus. Jo termit *luonnollinen* ja *laki* ovat moniselitteisiä ja jatkuvan kiistelyn kohteita. Niinpä ei olekaan yllättävää, että luonnollista moraalilakia puoltavat kannat ovat historiallisista, filosofisista ja teologisista syistä erilaisia ja niitä on perusteltu myös toisilleen vastakkaisilla perusteilla. Knud Haakonssenin mukaan luonnollinen moraalilaki merkitsi stoalaisessa perinteessä eräänlaista kosmista yhteyttä. Ajateltiin, että ihminen voi ainoana olentona tulla järkensä kautta yhdeksi kosmoksen kanssa, sillä järki (*logos*) voi käsittää maailman koko järjestyksen (*logos*). Moraalin osalta tämä merkitsi harjontaa, ajattelua ja järjen käyttöä tuon yhteyden saavuttamiseksi. Roomalaiset oikeusoppineet korostivat kosmisuuden sijaan edelleen järkeä ja pitivät luonnollista lakia inhimillisen järjenkäytön ihanteena ja päämääränä. Lain voisi jokainen hyvin harjoitettu mieli ainakin periaatteessa ymmärtää. Kristinuskon levitessä ajatus moraalista ”itseriittisuudesta” nousi pohdinnan kohteeksi, ja myöhemmin

Uskoneellinen lähestymistapa liittyy puhtaimmillaan reformoidun teologian oppiperinteeseen. Siinä toistuu käsitys, että vain Jumalan ilmoittamat määräykset velvoittavat ihmistä ehdottomasti. Tällaisia määräyksiä ovat esimerkiksi kymmenen käskyä Vanhan testamentin alkukertomuksissa. Reformoidussa perinteessä käskyjä pidetään Jumalan ilmottamana moraalina ja ilmoituksen kanssa sopusoinnussa olevat tavat ja moraaliarvostelmat sitovat uskovaa. Käskyjen ajatellaan olevan sitovia siksi, että niiden kautta Jumala ylläpitää yhteiselämää langenneessa maailmassa. Sitä vastoin millään luonnollisella tapajärjestelmällä ei ole ehdotonta moraalista auktoriteettia. Auktoriteetti on vain Jumalan ilmoituksella, joka on etiikan varsinainen lähde ja jonka vain uskova yhteisö tulkitsee oikein. Tämän käsityksen mukaan varsinaista etiikkaa on vain sisällöllinen kristillinen etiikka – ja vaikka ei-kristittyjen kannattamat normit saattavat ei-uskonnollisilta osiltaan olla samansisältöisiä kuin ne, jotka ohjaavat kristittyjen toimintaa, niissä ei ole kysymys aidoista eettisistä lauseista. Silloin moraalista täytymistä ei ymmärretä Jumalan vaatimukseksi.⁴

Tällainen näkemys ei ole tyypillinen muiden suurten kirkkokuntien opetukselle.⁵ Pikkemminkin voi sanoa, että muut ainakin periaatteessa kannattavat luonnollista mo-

luonnollinen laki ymmärrettiin juutalais-kristillisen luomisuskon taustaa vasten uudella tavalla: ei pelkästään sisäsyntyiseksi, omalakiseksi tai harjoitetun mielen päämääräksi tai ihanteeksi – vaan (myös) Jumalan tahtoon eli ikuisen lakiin perustuvaksi ominaisuudeksi. Paavalin kirjeissä ja teologiassa luonnollinen laki merkitsee ihmisen sydämeen kirjoitettua lakia. Tämän lain voivat tajuta nekin, jotka eivät Kristusta tunne (Room. 2:14–15). On arvioitu, että ehkä juuri tämän siirtymän takia luonnollinen laki samastettiin myöhemmin Vanhan testamentin kymmenen käskyn lakiin eli dekalogiin (2. Moos 20:2–17; 5. Moos 6:6–21). (*Haakonssen* teoksessa *Becker* 1992, 884–886.) Sama siirtymä saattaa selittää sitä, miksi näkemykset omastatunnosta, luonnollisesta moraalilasta ja moraalitunnon luonnollisuudesta tai universaalisuudesta hajoavat edelleen niin, että sekä omatunto, luonnollinen moraalilaki että moraalila koskevan tunnon luonnollisuus ja universaalisuus voidaan ymmärtää paitsi sisäsyntyisiksi ja omalakisiksi myös Jumalan ihmiseen luomisessa asettamiksi ja siten luonnollisiksi ominaisuuksiksi. Lyhyt aihetta koskeva bibliografia: *Becker* 1992, 889–890.

4. *Knuuttila* 1989, 106. Jean Calvinin etiikasta lyhyesti: Paul *Helm* (*Becker* 1992, 118–119). Hyvänä Calvinin elämää ja ajattelua koskevana yleisesityksenä Helm pitää François *Wendelin* teosta *Calvin* (Wendel 1963). Jumalan käsky -etiikkaa koskevasta keskustelusta ks. esim. *Helm* 1981. Moderni Jumalan käsky -etiikkaa puoltava teoria: *Quinn* 1978.

5. Tässä: ortodoksiset kirkot, roomalaiskatolinen kirkko, luterilaiset kirkot.

raalilakia.⁶ – Mutta siinä, miten luonnollisuus on lopulta ymmärretty, on kuitenkin myös suuria eroja. Luonnollisen moraalilain ankarimmat puolustajat ovat katsoneet, että uskonnolliseen vakaumukseen tai elämänkatsomukseen liittyvä etiikka sisällöllisesti vastaa ihmisen luonnostaan tuntemia ja hyväksymiä moraaliperiaatteita. Tähän ajattelutapaan kuuluu, ettei usko tuo luonnolliseen moraalitajuun mitään uutta tai erityistä eikä tarjoa etiikalle erityisiä, vain uskoville ilmeisiä moraaliperiaatteita. Mutta vaikka etiikkaa ei ole silloin pidetty sisällöltään erityisesti kristillisenä, on sen kutsumista kristilliseksi samalla voitu pitää perusteltuna. Ensinnäkin uskonnollisen vakaumuksen on arvioitu sisältävän erityisen uskonnollisen perustelun sille, että uskova pitää moraalisia syitä toimintansa perustana. Toiseksi etiikkaa on voitu kutsua kristilliseksi sen tähden, että kristillinen vakaumus antaisi etiikalle instituutiona tietynlaisen uskonnollisen kokonaistulkinnan; silloin etiikka kokonaisuutena, nyt perusteltujen ja hyväksyttävien moraaliratkaisujen toteuttamisena on nähty kristillisen vakaumuksen mukaiseksi. Kolmanneksi etiikkaa on voitu kutsua kristilliseksi siksi, että vaikka yleiset moraalinormit eivät uskonnollisessa kielessä olisikaan erityisesti uskonnollisia, voi uskonnollisen vakaumuksen hyväksyminen muuttaa niiden asiantilojen tulkintaa, joihin normeja sovelletaan.⁷

6. Toisaalta osa lähes kaikkien kirkkojen jäsenistä näkyy ajattelevan usein juuri tavalla, joka vastaa reformoitua perinnettä. Moraaliasioita kysytään kirkkojen virallisilta edustajilta; ja Raamattuun tai sitä selittävään perinteeseen perustuvien ohjeiden uskotaan edustavan erityistä, perimmäistä tai lopullista moraalitietoa. Miksi näin on, voi johtua useasta eri syystä. Yhtäältä luonnollista moraalilakia on voitu puolustaa (kirkoissa) tavalla, joka tekee siitä moraalisubjektin ”silmissä” heteronomisen. Toisaalta puhe luonnollisesta moraalitajusta on merkinnyt omaatuntoa, joka taas on usein kuvattu Jumalan asettamaksi ominaisuudeksi ihmisen sisimpään. Kolmantena tekijänä voi olla luonnollista moraalilakia (tai -taju) puoltavien näkemysten ja teorioiden yleisyys. On ehkä helppoa liittyä näkemykseen, että kaikilla ihmisillä on tai ainakin periaatteessa pitäisi olla luontainen taju oikeasta ja väärästä. Mutta voi olla vaikeaa luottaa siihen, että se yksinään tarjoaisi riittävän perustan kaikkien ja usein hyvin erityyppisten moraalikysymysten ratkaisemiseksi. Tähän voi vaikuttaa myös se, kuten todettua, että moraalialia koskeva taju ja käsitykset on usein arvioitu yksilön ja yhteisön kokemuksiin ja kulttuuristaan sidonnaisiksi.

7. *Knuuttila* 1989, 106–107.

1.3. Kirkkojen etiikan piirteitä

Vaikka erityistä sisällöltään kristillistä etiikkaa ei siis katsotakaan olevan suurten kirkkokuntien parissa, lukuun ottamatta reformoitua teologiaa ja sen perintöön liittyviä kirkkoja,⁸ on kaikissa kirkoissa keskusteltu moraalien autonomiasta ja kristillisestä etiikasta. Yhtenä syynä tähän on kristillisen etiikan käsite. Selkeästä luonnollisen moraalilain perinteeseen sitoutumisesta huolimatta on kirkkojen etiikkaa arkikielessä kutsuttu kristilliseksi etiikaksi ja erotukseksi filosofisesta, esimerkiksi yliopistoissa opetetusta etiikasta teologiseksi etiikaksi. Tässä merkityksessä ”kristillinen” ja ”teologinen” on liitetty kristillisen teologian keskeiseen lähteeseen, Raamatun kirjoituksiin, ja kirkkojen etiikan piirteiksi ovat tulleet evankeliumien, Paavalin kirjeiden ja esimerkiksi Vanhan testamentin kirjojen moraaliopetus. Lisäksi kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen kannanottoja on perusteltu tai tulkittu vedoten johonkin tai joihinkin ekumeenisten uskontunnustusten uskonkappaleisiin tai muuhun selkeästi teologiseen perusteeseen.⁹ Joskus niiden etiikkaa on kutsuttu rakkausetiikaksi, agapismiksi, mutta joskus pelkästään kuvailevasti kristilliseksi etiikaksi. Silloin termi *kristillinen* on kuvannut kirkkojen ja kristittyjen teologien etiikkaa eikä sen ole oletettu liittyvän kristilliseen oppiin, perinteeseen tai tunnustukseen.

8. Esimerkiksi nk. vapaat suunnat: adventismi, baptismi, metodismi, Pelastusarmeija, helluntailiike ja vapaakirkot.

9. Ks. esim. *Ellingsen* 1993. – Ellingsen tarkastelee Kirkkojen maailmanneuvoston jäsenkirkkojen kannanottoja sosiaalieettisiin kysymyksiin ja arvioi niiden edustaman etiikan tyyppiä. Lausuntojen aiheita ovat rotuerottelu, rasismi, talous, työttömyys, luonto, ydinaseet, avioliitto, abortti, geenitutkimus, yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ja ideologiat, ja ne on esitetty eräitä poikkeuksia lukuunottamatta vuosina 1964–85. Tutkimuksen mukaan kirkot perustelevat kantansa etupäässä teologisin argumentein, joista yleisimpiä ovat luominen ja kristologia, laajasti ymmärrettyinä ensimmäinen ja toinen uskonkappale. Lausunnoissa vedottiin Ellingsenin mukaan myös kolmanteen uskonkappaleeseen, kolmeen uskonkappaleeseen yhteisesti, ”muuhun teologiseen perusteeseen” tai edellä mainittujen erilaiisiin yhdistelmiin. Muita teologisia perusteita olivat esimerkiksi Raamattu sinänsä, kirkko-oppi, oppi sakramenteista ja oppi eskatologiasta. *Ellingsen* 1993, 153–351.

Akateemisessa teologiassa kristillisellä etiikalla on toisinaan tarkoitettu kirkkojen etiikan tutkimusta.¹⁰

Paitsi kristillisestä etiikasta puhutaan usein myös esimerkiksi luterilaisesta, roomalaiskatolisesta, ortodoksisesta tai reformoidusta etiikasta. Silloin tietyn kirkon tai yhteisön perinteen, uskontulkinnan tai erityistunnustusten on katsottu vaikuttaneen moraaliopetukseen. Ensimmäisen uskonkappaleen korostus, lähimmäisenrakkaus sekä ajatus, ettei hyvän tekeminen ole pelastuksen ehto, on katsottu tässä mielessä luterilaiseksi etiikaksi, kun taas puhe hyveistä, paheista, ihmisen luonteesta ja kasvatuksesta, viittaukset Tuomas Akvinolaisen teologiaan ja kirkon opetusviran kannanotot on tulkittu roomalaiskatoliseksi etiikaksi. Reformoituun etiikkaan on liitetty ajatukset raamatullisuudesta tai kiinteästä liittymisestä Raamatun moraaliopetukseen, ortodoksiseen etiikkaan taas käsitykset uskovan tai uskovan omatunnon kehittymisestä ja täydellistymisestä, eräänlaisesta moraalista edistymisestä sitä mukaa, mitä lähemmäksi hän hengellisesti tulee Jumalaa. Toisaalta myös termit *luterilainen etiikka*, *roomalaiskatolinen etiikka*, *reformoitu etiikka* tai *ortodoksinen etiikka* voisi tulkita niin, että ne olisivat deskriptioita, kuvauksia vailla tunnustuksellista tai muuta ohjeellista sisältöä. Silloin termi *luterilainen etiikka* olisi nimi luterilaisten kirkkojen ja teologien edustamalle etiikalle, roomalaiskatolinen etiikka nimi roomalaiskatolisen kirkon ja teologien edustamalle etiikalle. Vastaavasti ortodoksisella etiikalla tarkoitettaisiin ortodoksisten kirkkojen ja teologien moraaliopetusta, reformoidulla etiikalla reformoitujen kirkkojen ja teologien moraaliopetusta. Mainittuja termejä ei kuitenkaan yleensä käytetä kuvailevasti. Pikemminkin voi sanoa, että luterilaisella etiikalla tarkoitetaan yleensä luomisen tai luonnollisen moraalilain korostusta, pelastuksen ja hyvien tekojen riippumattomuutta toisistaan, kultaisen säännön keskeisyyttä moraalinormina tai -periaatteena sekä oppia kahdesta regimentis-

10. Kuten kristillinen etiikka, myös termi *teologinen etiikka* on monitulkintainen. Yhtäältä se viittaa uskonnollisen yhteisön opettamaan etiikkaan, toisaalta uskonnollisen yhteisön piirissä tapahtuvaan eettiseen teorianmuodostukseen ja eettisten kysymysten selvitykseen, jotka liittyvät yhteisön tunnustukseen. Kolmanneksi se voi viitata uskonnollisten yhteisöjen eettisen opetuksen ja ajattelun tieteelliseen tutkimukseen akateemisessa teologiassa. *Knuuttila* 1989, 103.

tä.¹¹ Roomalaiskatolisella etiikalla tarkoitetaan paitsi vahvaa sitoutumista luonnollisen moraalilain perinteeseen myös Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen jälkeen kristologista painotusta,¹² ortodoksisella etiikalla *teosis*-opin kautta ymmärrettyä etiikan ja kristologian yhteenkuuluvuutta.¹³ Termi *reformoitu etiikka* viittaa yleisimmin, kuten edellä on jo käynyt esille, ajatukseen sisällöllisesti kristillisestä etiikasta.¹⁴

1.4. Myös kirkkojen moraaliopetus muuttuu

Käytännössä kirkkojen moraaliopetus on yleensä esitelty juuri edellä kuvattujen mallien tai tyyppien avulla. Tietyn kirkkokunnan etiikkaa on pidetty tietynlaisena, ja syy erityispiirteisiin on löydetty perinteestä. Samalla on kuitenkin tiedetty, ettei tämä ole ongelmatonta. Luterilaisten kirkkojen moraaliopetus ei ole aina ollut yhtenäistä. Yksityisten katolisten piispojen opetus poikkeaa toisinaan kirkon opetusviran moraaliteologiasta. Ortodoksisten patriarkaattien opetuksessa on esiintynyt samana ajanjaksona hyvinkin erilaisia korostuksia. Myös reformoitu moraalitraditio on epäyhtenäinen. Tämä käy esille esimerkiksi Mark Ellingsenin tutkimuksesta *The Cutting Edge. How Churches Speak on Social Issues*.¹⁵ Tutkimuksen mukaan kirkkojen moraaliopetus ei ollut vuosina 1964–85 esitetyissä kannanotoissa perusteiltaan tunnustuskunnittaista. Sama kanta samaan kysymykseen oli perusteltu eri aikana eri tavalla, ja sekä perusteiden päävaihtoehdot että erilaiset muunnelmat esiintyivät lähes kaikkien kirkkojen kannanotoissa.¹⁶ Ortodoksisten kirkkojen kannanotoissa epäyh-

11. Esim. *Ellingsen* 1993, 139–140.

12. Esim. *Ellingsen* 1993, 138–139.

13. *Ellingsen* 1993, 137–138.

14. Myös *Ellingsen* 1993, 139.

15. Ks. nootti 9.

16. *Ellingsen* 1993, 137. Päävaihtoehdot ja muunnelmat: nootti 9.

tenäisyys ilmeni yhtäältä kristologisten perusteiden keskeisyytenä, toisaalta sitoutumisena luomisen teologiaan, roomalaiskatolisen kirkon kannanotoissa luonnollisen moraalilain ja erityisen ilmoituksen perusteiden samanaikaisuutena. Reformoitujen kirkkojen kannanottoja oli perusteltu myös viittaamalla luomiseen ja luonnolliseen moraalilakiin, luterilaisten kirkkojen kannanottoja paitsi luomisen ja luonnollisen moraalilain myös kristologian perustein.¹⁷

Luterilaisten kirkkojen osalta epäyhtenäisyys johtuu paitsi luonnollista moraalilakia ja -tajuja koskevien näkemysten jakautumisesta osin myös siitä, että Luther-tutkimuksen piirissä on esiintynyt kahdenlaisia näkemyksiä siitä, mitä kristillinen etiikka Martti Lutherin mukaan oli. Simo Knuuttilan mukaan Herbert Olsson, Lauri Haikola, Martin Schloemann, Jorma Laulaja ja eräät muut ovat edustaneet käsitystä, jonka mukaan Luther ajatteli, että kultaiseen sääntöön palautuva luonnollinen laki on Jumalan jatkuvasti ihmisen sydämeen kirjoittama ja sellaisena yleisesti tunnettu. Toisessa tulkintaperinteessä, jota edustavat esimerkiksi Ernst Troeltsch, Karl Holl, Johannes Heckel ja Ernst Wolf, on kuitenkin eri tavoin haluttu osoittaa, että Lutherin mukaan on olemassa erityinen sisällöllinen kristillinen etiikka. Sen periaatteet olisivat uskoville välittömästi ilmeisiä, ja se täydentäisi tai tulkitsisi luonnollisen lain etiikkaa.¹⁸ Vastaavasti luterilaisen etiikan yleisesityksissä esiintyy kaksi perussuuntausta. Yhtäältä katsotaan, että etiikka on ihmisen luonnollisen järjen asia – toisaalta halutaan korostaa, että kristillisen etiikan sisältö perustuu kristologiaan ja ylittää luontaisen moraalitajun.¹⁹ Yhden kirkkokunnan ehyen ja nimenomaan pitkän ajanjakson kuluessa yhtenäisen etiikkakäsityksen voikin ehkä sanoa olleen enemmän tavoite kuin sääntö, sillä kirkkojen sitoutuminen tiettyyn perinteeseen on voinut muuttua. Yhteisö, joka on aiemmin esittänyt tyypillisesti luonnollisen moraalilain perinteeseen sitoutuvia julkilausumia, on voinut myöhemmin lähettää uskonetiikan

17. *Ellingsen* 1993, 137–140. Ks. ja vrt. *Ellingsen* 1993, 153–351.

18. *Knuuttila* 1989, 109–110.

19. *Knuuttila* 1989, 110.

perinnettä. Tällainen kehitys on tapahtunut esimerkiksi roomalaiskatolisen kirkon kannanotoissa Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen jälkeen.²⁰

1.5. Tutkimuksen aihe

Edellä mainitun keskustelun ja lähestymistapojen rinnalle esitettiin 1990-luvun alussa sellaista moraalikysymyksien arviointitapaa, joka näyttää kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen parissa uudelta. Vuonna 1987 perustettu yhdysvaltalainen luterilainen kirkko, Evangelical Lutheran Church in America (ELCA), puolsi kannanotoissaan moraalikysymysten yhteistä arvioimista. Kirkon lausunnot puhuvat yksilön tai moraalisen persoonan moraaliautonomian tai erityisen sisällöllisen kristillisen etiikan sijaan kysymysten yhteisestä arvioimisesta, ja ne ovat syntyneet avoimen, osallistumiseen kannustavan harkintaprosessin tuloksiksi.

20. Esim. *Ellingsen* 1993, 138–139. Moraalin autonomiaa koskevasta keskustelusta saksalaisessa katolisessa moraaliteologiassa ks. esim. *Auer* 1989, *Stoeckle* 1974 ja *Hilpert* 1980. Teokset heijastavat moraaliautonomiasta aikanaan Saksassa käytyä keskustelua ja ovat myös pyrkineet osallistumaan siihen. Knuuttilan mukaan Auer puoltaa käsitystä, että etiikka on autonomista, sillä se pohjautuu ihmisen luonnolliseen moraalitietoon. Etiikka on ihmisen yhteiskunnallis-historiallisen järjen asia, eikä ole olemassa erityistä kristillistä etiikkaa. Autonominen moraali kuitenkin toimii Auerin teoriassa kristillisessä kontekstissa, sillä uskonnollinen maailmankatsomus antaa sille merkityshorisontin: eettinen toiminta saa siitä yhtäältä lisämotivaation (rakkaus, toivo, usko), toisaalta uskonnollinen maailmankatsomus tukee norminmuodostusta. Stoeckle ja muut moraalin autonomisuuteen kriittisesti suhtautuvat moraaliteologit ovat pitäneet puutteellisenä ihmisen kykyä tuntea oikeita moraaliperiaatteita. He esittävät, että ihmisen käsitys luomisyhteydestään (Jumalaan) on hämärtynyt. Siksi moraalipäätelmiltä puuttuu luotettava perustelu. Samalla puuttuu tietoisuus eräistä vain uskolle ilmeisistä moraalinormeista. Stoecklen tavoin Hilpert esittää, että luonnollisen moraalilain tuntemus on hämärtynyt. Hän katsoo, että ihminen on luotu rationaaliseksi ja moraaliseksi olioksi mutta ettei luonnollinen moraalitaju sellaisenaan riitä moraalin perustaksi vaan tarvitsee täydennykseen ilmoitetun lain ja sen mukaisen ihmiskäsityksen. (*Knuuttila* 1989, 107–109.) Esimerkkejä vastaavasta keskustelusta luterilaisuudessa: *Honecker* 1977, *Rendtorff* 1980–81 ja *Tödt* 1988. Honeckerin käsitys etiikasta muistuttaa Auerin näkemystä siltä osin, ettei etiikkaan kuulu erillisiä, vain uskoville ilmeisiä moraaliperiaatteita. Tödt taas puoltaa ajatusta erityisestä kristillisestä etiikasta. Rendtorffin kanta asettuu näiden väliin. Rendtorff esittää, ettei kristillinen vakaumus vaikuta eettisen toiminnan sisältöön vaan motivaatioon. Luomisoppi vaikuttaa siihen, miten ihminen näkee paikkansa yksilönä ja moraalisenä toimijana, vanhurskauttamisoppi siihen, miten oikeudenmukaisuuden ja rakkauden toteuttaminen ymmärretään. (*Knuuttila* 1989, 112–114.) Eri kirkkokuntien omista keskusteluista ks. esim. *Ellingsen* 1993, 131–143.

Evangelical Lutheran Church in America on Yhdysvaltain suurin luterilainen kirkko. Sen viisi ja puoli miljoonaa jäsentä edustavat noin kuuttakymmentä prosenttia Yhdysvaltain luterilaisista, ja vaikka kirkko on suhteessa maan väkilukuun pieni, se on neljänneksi suurin Yhdysvalloissa vaikuttavista uskonnollisista yhteisöistä roomalaiskatolisten, baptistien ja metodistien jälkeen. Ruotsin kirkon jälkeen se on tällä hetkellä myös maailman toiseksi suurin luterilainen kirkko. ELCAan kuuluu noin yksitoistatuhatta seurakuntaa, ne ryhmittyvät hieman suomalaisia rovastikuntia suuremmiksi yksiköiksi (*conference*) ja muodostavat 65 hiippakuntaa (*synod*). Hiippakunnat on jaettu yhdeksään alueeseen (*region*) ja kirkon hallinnon keskus on Chicagossa, Illinois'ssa.

Luterilaisuuden historia liittyy Yhdysvaltain siirtolaisuuteen. Ensimmäiset luterilaiset seurakunnat aloittivat toimintansa 1700-luvun alkupuolella ja ensimmäinen luterilainen synodi perustettiin nykyisen Pennsylvanian osavaltion alueelle vuonna 1748. Kirkkokunta kasvoi merkittävästi 1800-luvun puolivälin ja vuosisadan vaihteen muuttoliikkeen yhteydessä, kun Pohjois-Amerikkaan saapui esimerkiksi vuosina 1841–60 lähes puolitoista miljoonaa saksalaista. Saksalaisten lisäksi Amerikan luterilaisuuteen vaikuttivat merkittävästi Pohjoismaista saapuneet siirtolaiset. Koska siirtolaisia saapui eri aikoina eri puolilta Eurooppaa ja he asettuivat eri puolille manarta, oli Yhdysvaltain luterilaisuus alun pitäen monimuotoista ja se oli jakautunut lukuisiksi kansallisiksi kirkkoiksi. Pienehköissä seurakunnissa vaalittiin kansalliskieltä ja kansallisia erityispiirteitä. Siksi ne amerikkalaistuivat hitaammin kuin useimmat muut kirkot. Monimuotoisen perinteen takia luterilaiset kirkot myös yhdistyivät hitaammin kuin muut kirkkokunnat.²¹

21. Luterilaisuuden saapumisesta Pohjois-Amerikkaan ja Amerikan luterilaisuuden varhaisvaiheista ks. *Ahlstrom* 1972, 250–259, 515–526, 756–762; *Hudson* 1965, 55–57, 277–279, 415–416. Kirkkokunnan järjestymisestä *Anderson* 1975, 79–144; sen laajenemisesta, kansallisten synodien synnystä ja myöhemmästä kehityksestä *Fevold* 1975, 255–356; *Meuser* 1975, 359–449. Kirkkojen ja liittovaltion välisestä suhteesta Yhdysvalloissa *Bradley* 1987 ja amerikkalaisesta kristillisyydestä yleisesti *Mead* 1963.

Keskustelu kansallisten luterilaisten kirkkojen yhdistymisestä käynnistyi toisen maailmansodan jälkeen. Tuloksena syntyi kaksi suurta luterilaista kirkkoa, American Lutheran Church (ALC) vuonna 1960 ja Lutheran Church in America (LCA) vuonna 1962. American Lutheran Church sai jäsenensä ensisijaisesti Minnesotan, Michiganin, Iowan, Pohjois- ja Etelä-Dakotan ja Nebraskan osavaltioiden alueelta. Sen hallintokeskus oli Minneapolisissa. Lutheran Church in America keskittyi itärannikon alueelle. Keskuksena oli New York.

1970-luvun lopulla kirkot alkoivat harkita yhdistymistä. Amerikan evankelis-luterilaisen kirkon perustamisesta päätettiin vuonna 1987. Perustamiskirja allekirjoitettiin 30. 4. 1987 ja se tuli voimaan 1. 1. 1988. Paitsi Lutheran Church in America ja American Lutheran Church liittyi uuteen kirkkoon myös Missourin synodista irronnut Association of Evangelical Lutheran Churches (AELC). Uuden kirkon ulkopuolelle jäivät Yhdysvaltain suurista luterilaisista kirkkoista ainoastaan luterilaisen puhdasoppisuuden perintöön pitäytyvät Missourin synodi (Lutheran Church – Missouri Synod), jossa on noin 2 500 000 jäsentä, ja Wisconsinin synodi (Wisconsin Evangelical Lutheran Synod), jossa on noin 300 000 jäsentä. Niitä estivät liittymästä muun muassa kysymys naispappeudesta ja erilainen näkemys Raamatusta.²²

1.6. Tutkimuksen tehtävä, lähteet ja rakenne

Tässä tutkimuksessa tarkastelen viittä Amerikan evankelis-luterilaisen kirkon *social statement* -lausuntoa sekä lausuntojen periaatteita vuosilta 1987–94. Tehtävänä on selvittää, arvioidaanko niissä moraalikysymyksiä tavalla, joka poikkeaa sekä luonnollisen moraalilain perinteestä että uskoneettisesta perinteestä. Vastaako ELCA uudella tavalla eräisiin moraalikysymyksiin tai tuoko se kirkkojen moraalikeskusteluun

22. Yhdysvaltain luterilaisten kirkkojen yhdistymisestä vuosina 1950–70 ks. *Nelson* 1975, 453–514, erit. 495–514. Keskustelua ELCA:n järjestäytymisvaiheessa: *Anderson* 1987, 31–39; *Forde* 1987, 5–17; ja *Goesser* 1987, 40–53. Sen jälkeen esim. *Berger* 1988, 90–96; *Rasmussen* 1991, 150–162; *Marty* 1992, 89–95; ja *Folk* 1995, 66–67.

jotakin uutta, aiemmasta poikkeavaa? Tehtävä on kiinnostava yhtäältä siksi, että kysymys moraalista ja moraalikysymysten arvioimisesta on avoin, toisaalta siksi, ettei kirkkojen mahdollisuuksista tai tehtävistä eettisten kysymysten selvittämisessä ole yksimielisyyttä. Kirkoilta on kuitenkin kysytty viime aikoina varsin usein kantaa eettisiin kysymyksiin, ja kirkkojen vastauksista on keskusteltu vilkkaasti. Kristillisten kirkkojen moraaliopetuksesta on todettu, että aiemmin kirkkoilla oli yhtenäinen kanta useisiin sosiaalieettisiin kysymyksiin mutta merkittäviä opillisia eroja – ja että nyt kirkot ovat lähentyneet toisiaan oppikysymyksissä mutta moraalikysymyksissä tiet ovat eronneet.²³ Eettiset kysymykset ovat kuitenkin pysyneet yhtenä kirkkojen välisen keskustelun ja yhteistyön aiheista.²⁴

Tutkimuksen lähteitä ovat Amerikan evankelis-luterilaisen kirkon lausunnot kirkon asemasta ja tehtävistä yhteiskunnassa (*A Social Statement: The Church in Society: A Lutheran Perspective*), raskaudenkeskeytyksestä (*A Social Statement on: Abortion*), kuolemanrangaistuksesta (*A Social Statement on: The Death Penalty*), rotuun, etniiseen ja kulttuuriseen alkuperään liittyvistä kysymyksistä (*A Social Statement on: Freed in Christ: Race, Ethnicity, and Culture*) ja ympäristökysymyksestä (*A Social Statement on: Caring for Creation: Vision, Hope, and Justice*).²⁵ Kannanotot ovat painettuja, noin kymmenen sivun mittaisia. Kolme ensimmäistä esitettiin elokuussa 1991, kaksi jälkimmäistä elokuussa 1993. Lausunnot oli tarkoitettu mahdollisimman suurelle lukijakunnalle, siksi ne olivat ilmaisia ja niiden painosmäärä oli erittäin suuri. Kaikki kannanotot on tallennettu myös elektroniseen muotoon, ja ne ovat luettavissa internetissä osoitteessa <http://www.elca.org/dcs/socialstatements.html>.

23. Esim. Ellingsen 1993, xv.

24. Lyhyt suomenkielinen kuvaus ekumeenisen liikkeen etiikasta: Saarinen 1994, 101–111.

25. *A Social Statement: The Church in Society: A Lutheran Perspective* 1991; *A Social Statement on: Abortion*. 1991; *A Social Statement on: The Death Penalty* 1991; *A Social Statement on: Caring for Creation: Vision, Hope, and Justice* 1993; *A Social Statement on: Freed in Christ: Race, Ethnicity, and Culture* 1993.

Lähteistönä aineisto on suppea ja se on syntynyt lyhyen ajanjakson kuluessa. Tutkimuskohteena se on ongelmallinen muun muassa siksi, etteivät kannanotot ole sellaisia filosofisia lähteitä, jotka ottaisivat kantaa lähinnä etiikan teoriaa koskevaan kysymykseen. Vasta perustetun kirkon lausunnot muodostavat kuitenkin aineiston, jonka selvittäminen sinänsä on näyttänyt mielekkäältä. Kannanottojen asemaa, laatimista ja käyttöä koskee periaateasiakirja *Social Statements in the Evangelical Lutheran Church in America: Principles and Procedures* vuodelta 1989. Periaateasiakirja tukeutuu ELCAn konstituutioon *Constitutions, Bylaws, and Continuing Resolutions*. Se on julkaistu vuonna 1987. Myös nämä asiakirjat kuuluvat lähteisiini.²⁶ Konstituution nykyinen versio on internetissä osoitteessa <http://www.elca.org/os/constitution/contents.html>; syksyllä 1997 uudistettu periaateasiakirjan versio *Policies and Procedures of the Evangelical Lutheran Church in America for Addressing Social Concerns* on osoitteessa <http://www.elca.org/dcs/policies.html>. ELCAn kotisivu: <http://www.elca.org/>.

Tutkimus on kolmivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa kuvataan yleisesti kannanottojen taustana tai perustana olevia asiakirjoja. Kannanottojen asemaa, laatimista ja käyttöä selvitetään asiakirjan *Social Statements in the Evangelical Lutheran Church in America* ja lausunnon *The Church in Society* valossa, seuraten niiden muotoa ja rakennetta. Toisessa vaiheessa esitellään kukin kannanotto erikseen. Aluksi kuvataan lausunnon taustalla olevaa yhdysvaltalaisista keskustelua tai edeltäjäkirkkojen kannanottoja samaan kysymykseen. Sitten esitellään lausunto ja siitä esitetään muutamia huomioita. Myös eri kannanottojen esittelyssä seurataan lausuntojen muotoa ja rakennetta. Kolmannessa vaiheessa lausuntoja arvioidaan kokonaisuutena. Arvio koskee ensin lausuntoja yleisesti, sitten niiden käsitystä etiikasta ja eettisen harkintaprosessin luonteesta. Analyysi perustuu keskusteluun, jota lausuntojen valmistuksessa käytiin filosofisista perinteistä ja ajan moraalifilosofiasta.

26. *Social Statements in the Evangelical Lutheran Church in America: Principles and Procedures* 1989; *Constitutions, Bylaws, and Continuing Resolutions* 1989.

Tämän jälkeen tarkastellaan, miten ELCAa tunnustuksellisesti lähellä olevat Pohjoismaiden ja Saksan luterilaiset kirkot puhuvat moraalista, ja selvitetään, miten ELCA:n ”sisarkirkot” ovat hiljattain puhuneet samantyyppisistä aiheista. Lopuksi vastataan tutkimustehtävään. Arvioidaanko lausunnoissa moraalikysymyksiä uudella tavalla joka poikkeaa ehkä luonnollisen moraalilain perinteestä ja uskoneettisesta perinteestä, sitä pohditaan näiden perinteiden valossa ja neljän Pohjoismaan, Norjan, Ruotsin, Suomen ja Tanskan, sekä Saksan luterilaisten kirkkojen kannanottojen valossa. Pohjoismaisia ja saksalaisia julkilausumia ei kuitenkaan analysoida tässä tutkimuksessa. Ne ovat erillisiä kokonaisuuksia, ja niiden kattava analyysi kuuluu toiseen tutkimukseen. Tässä työssä ne ovat ajallisesti (ja tunnustuksellisesti) läheistä, kiinnostavaa viiteaineistoa ja niitä kuvataan vain lyhyesti.

Tutkimuksen rakenne koostuu taustaluvusta ja kuudesta pääluvusta ja jakautuu kolmeen osaan. I osa (taustaluku ja ensimmäinen pääluku) esittelee kannanottoja ja niiden periaatteita; II osa (toinen, kolmas ja neljäs pääluku) kuvaa eriaiheisia kannanottoja. Viides ja kuudes pääluku muodostavat tutkimuksen III osan. Viides pääluku tarkastelee lausuntoja ja käsitystä etiikasta ja eettisen harkintaprosessin kokonaisuudesta. Kuudes pääluku selvittää, miten ELCA:n sisarkirkot puhuvat moraalista. Lisäksi kuudes pääluku vastaa tutkimustehtävään. Tutkimusongelma ratkaistaan taustaluvun, kannanottojen kuvauksen ja kokonaisarvion sekä viiteaineiston avulla.

I

2. Periaatteita ja menettelytapoja

Vuonna 1987 perustettu Amerikan evankelis-luterilainen kirkko kokoontui ensimmäiseen kirkolliskokoukseen elokuussa 1989. Paikka oli Rosemont Illinois'n osavaltiossa. Yksi kokouksen tehtävistä oli päättää ELCAn yhteiskunnallisesta ohjelmasta. Asian valmistelu oli annettu ELCAn perustamiskokouksessa keskukselle, joka oli muodostettu vastaamaan yhteiskunnallisesta työstä, Church in Society -komissiolle, ja sen oli esitettävä periaatteet, jotka koskisivat kirkon yhteiskunnallisia kannanottoja. Komissio laati ehdotuksen kannanottoja käsittelevästä asiakirjasta *Social Statements in the Evangelical Lutheran Church in America*. Talvella 1989 se esiteltiin ELCAn keskusneuvostolle. Keskusneuvosto arvioi esitystä ja muutti sitä hieman. Elokuussa asia esiteltiin kirkolliskokoukselle. Kokous keskusteli siitä ja hyväksyi esitetyt periaatteet.¹

Hyväksytyn asiakirjan *Social Statements in the Evangelical Lutheran Church in America*² aluksi todetaan, että yhteiskunnan toimintaan osallistuminen on tärkeä osa

1. Kirkolliskokous (*Churchwide Assembly*) on ELCAn ylin päättävä elin. Siihen kuuluu noin tuhat edustajaa, ja se kokoontuu joka toinen vuosi. Kukin hiippakunta valitsee kokoukseen yhden edustajan 6 500:aa jäsentä kohden ja yhden edustajan jokaista viittäkymmentä hiippakunnan alueella olevaa seurakuntaa kohden. Arkkipiispa ja muut piispat osallistuvat kirkolliskokoukseen virkansa puolesta, ja heillä on äänivalta. Lisäksi kokoukseen kuuluu muutamia ei-äänivaltaisia edustajia. (CON, 65–68.)

Kirkon keskusneuvosto (*Church Council*) on ELCAn 37-jäseninen, kirkolliskokouksen päätökset toimeenpaneva elin. Jäsenistä kolmekymmentäkolme valitaan kirkolliskokouksessa vaalilla yhdeksi, ei uusittavaksi kuusivuotiskaudeksi. Loput neljä kuuluvat siihen virkansa perusteella. Kirkolliskokousten välisenä aikana keskusneuvosto käyttää myös kirkon ylintä päätösvaltaa. (CON, 74–77.)

2. *Social Statements in the Evangelical Lutheran Church in America: Principles and Procedures* 1991.

ELCAN tehtävää.³ Asiakirjan mukaan kirkon jäsenet toteuttavat tehtävää muun muassa esittämällä kannanottoja, joissa yhteiskunnallisia kysymyksiä tarkastellaan kristinuskon näkökulmasta.⁴ Kannanotoillaan kirkko vastaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin todistaen (*in witness*) Jumalan armosta ja vastaten (*in response*) siihen.⁵ Teksti toteaa, että kirkko on kutsuttu toimimaan kysymyksissä, jotka koskevat yhteiskuntaa, ympäristöä ja oikeudenmukaisuutta. Kirkko on kutsuttu elämään uskossa, toivossa ja rakkaudessa ja kantamaan huolta yhteiskunnasta, edistämään oikeudenmukaisuutta ja suojelemaan elinympäristöä.⁶ Asiakirja viittaa ELCAn konstituution kohtaan, jossa esitetään kirkon yhteiskunnallinen tehtävä. Konstituution mukaan ELCA lievittää inhimillistä hätää ja tarpeita vastatakseen rakkauteen, jota Jumala on osoittanut kirkkoa ja ihmiskuntaa kohtaan. ELCA auttaa jäseniään ”kasvamaan uskossa, toivossa ja rakkaudessa” ja ymmärtämään että kutsumusta on toteutettava ennen kaikkea arjessa.⁷ Kirkko rohkaisee jäseniä ”palvelemaan” ja ”todistamaan” – ja siten toteuttamaan kutsumusta. Kirkko kiinnittää huomiota ajan-

3. ”Faithful participation in society is integral and vital to the mission of the Evangelical Lutheran Church in America.” (SSPP, 3.)

4. ”One way the members of this church carry out their social responsibility is through formally adopted documents that address social issues from the perspective of the Christian faith.” (SSPP, 3.)

5. ”The Evangelical Lutheran Church in America addresses social issues in witness to God’s just and loving intention for all creation. We participate in society in grateful response to God’s saving grace in Jesus Christ.” (SSPP, 3.)

6. ”— the Church is called to live its faith, love and hope by caring for and transforming the structures of society, working for justice, and preserving the earth.” (SSPP, 3.)

7. ”The ELCA’s constitution makes clear the commitment of this church to listen to and to address its members and the broader society on social issues. The Evangelical Lutheran Church in America confesses the Gospel to be ‘the power of God to create and sustain the Church for God’s mission in the world’ (ELCA 2.07.). ‘To participate in God’s mission, this church shall: — c. Serve in response to God’s love to meet human needs, caring for the sick and the aged, advocating dignity and justice for all people, working for peace and reconciliation among the nations, and standing with the poor and powerless and committing itself to their needs. — e. Nurture its members in the Word of God so as to grow in faith and hope and love, to see daily life as the primary setting for the exercise of their Christian calling, and to use the gifts of the Spirit for their life together and for their calling in the world.’ (ELCA 4.02.).” (SSPP, 3.)

kohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja pyrkii toimimaan yhteisönä ja yhteistyössä muiden kanssa ihmisarvon, oikeudenmukaisuuden ja rauhan puolesta.⁸

Lausuntojen suhteesta ELCAn edeltäjien (Lutheran Church in America, American Lutheran Church) kannanottoihin todetaan, että ELCAn perustamiskokous piti niitä historiallisina asiakirjoina (*historical document*).⁹ Tätä tulkitaan kirkon yhteiskunnallisesta työstä vastaavan keskuksen päätöksen mukaisesti niin, että ELCAn edeltäjäkirkkojen kannanottojen yhteistä ainesta pidetään ELCAn kantana kirkon vastaavia aiheita koskevien omien kannanottojen esittämiseen saakka.¹⁰ Uusia lausuntoja laadittaessa seurataan kuitenkin ELCAn konstituutiota.¹¹ Lausuntojen valmistelu kuuluu yhteiskunnallisista asioista vastaavan keskuksen tehtäviin, mutta hiippakuntia ja seurakuntia on valmistelutyössä kuultava.¹² Jälleen viitataan ELCAn kon-

8. ”To fulfill these purposes, this church shall: – b. Encourage and equip all members to worship, learn, serve, and witness; to fulfill their calling to serve God in the world; and to be stewards of the earth, their lives, and the Gospel. – g. Lift its voice in concord and work in concert with forces for good, to serve humanity, cooperating with church and other groups participating in activities that promote justice, relieve misery, and reconcile the estranged. – l. Study social issues and trends, work to discover the causes of oppression and injustice, and develop programs of ministry and advocacy to further human dignity, freedom, justice, and peace in the world.’ – (ELCA 4.03.)” (SSPP, 4. Vrt. CON, 17, 19–20.)

9. ”The constituting convention of the Evangelical Lutheran Church in America resolved to ’receive the social statements of the existing churches as historical documents.’” (SSPP, 4, nootti.)

10. ”The board of the Commission for Church in Society voted ’that the term »historical documents» in the resolution of the constituting convention to the Commission for Church and Society regarding AELC, ALC, and LCA social statements be interpreted to mean that common elements of the former statements be utilized as the interim contextual basis and guiding principles for present advocacy work until such time as the ELCA develops and adopts new social statements’ (minutes of board meeting, September 17–19, 1987).” (SSPP, 4, nootti.) – Tässä yhteydessä todetaan myös, ettei Missourin synodista eronnut ja ELCAan sitä muodostettaessa liittynyt Association of Evangelical Lutheran Churches (AELC) esittänyt omia kannanottoja: ”The Association of Evangelical Lutheran Churches did not develop formal social statements in its short history.” (SSPP, 4, nootti.)

11. ”The development of social statements shall be consistent with the ELCA Constitution, Bylaws and Continuing Resolutions.” (SSPP, 5.)

12. ”The constitution assigns primary responsibility for the preparation of such documents to the churchwide organization, particularly to its Commission for Church in Society. The task of the commission is to be carried out in a spirit of interdependence, partnership and co-operation with congregations and synods as well as with other churchwide units.” (SSPP, 5.)

stituutioon: ELCAn seurakunnat, hiippakunnat ja muut tahot ovat toisistaan riippuvaisia kumppaneita. Tavoitteena on, että ne toimisivat yhteisesti, yhteistyössä toisensa kanssa.¹³

2.1. Kuusi periaatetta

Lausuntojen asemasta, laatimisesta ja käytöstä esitetään kuusi periaatetta. Kannanotot ovat (1) teologisia, (2) kirkon opetusta koskevia, (3) teologisen etiikan alaan kuuluvia asiakirjoja. Ne syntyvät (4) laajan, avoimen ja yhteisesti hyväksytyn harkintaprosessin tuloksiksi ja (5) ohjaavat ELCAn virallista toimintaa. Paitsi ELCAn viralliseen toimintaan ne on tarkoitettu myös (6) kirkon yksityisiä jäseniä ja laajempaa, julkista keskustelua varten.

2.1.1. Kirkon uskon näkökulmasta

Ensimmäisenä esitetty periaate on, että lausunnot ovat teologisia asiakirjoja (*theological document*).¹⁴ Kannanotot syntyvät ja vastaavat ajankohtaisiin kysymyksiin kirkon uskon näkökulmasta.¹⁵ ”Tämänhetkisen kokemuksen ja tiedon avulla” (*with the aid of contemporary experience and knowledge*), asiakirja toteaa, ne tuovat kirkon uskon vaikuttamaan yhteiskunnallisiin kysymyksiin.¹⁶ Koska lausunnot käsittelevät

13. ”’The congregations, synods and churchwide organization of this church are interdependent partners sharing responsibly in God’s mission.’ (ELCA 5.01.c.) ’This church shall seek to function as people of God through congregations, synods and the churchwide organization, all of which shall be interdependent. Each part – lives in a partnership relationship with the others’ (ELCA 7.11.).” (SSPP, 5. Vrt. CON, 21, 25.)

14. ”1. *Social statements are theological documents.*” (SSPP, 6.)

15. ”These documents arise from and address the changing circumstances of our world in light of God’s living word of law and gospel.” (SSPP, 6.)

16. ”With the aid of contemporary experience and knowledge, they bring this church’s understanding of its faith to bear on social issues.” (SSPP, 6.)

kutakin kysymystä kirkon uskon näkökulmasta (*from the perspective of the church's faith*), ne perustuvat kirkon todistukseen (*witness*), joka liittyy Raamattuun (*biblical*) ja tunnustukseen (*confessional*).¹⁷ Erikseen todetaan, etteivät lausunnot ole uusia uskonkappaleita (*creeds*) tai tunnustuksia (*confessions*).¹⁸

2.1.2. Osa kirkon opetusta

Lausunnot kuuluvat kirkon opetustehtävään.¹⁹ Syntyprosessin, sisällön ja käytön kautta kannanotot tuovat yhteen ”maailman sellaisena kuin se on” (*realities of the world*), kristittyjen kokemuksen siitä (*experience of the Christians living their vocation*) ja kirkon uskon (*the convictions of faith*).²⁰ Ne välittävät tietoa (*inform*), ohjaavat (*guide*) ja haastavat (*challenge*) kirkkoa ja sen jäseniä.²¹ Kirkon jäseniä kutsutaan tutustumaan lausuntoihin silloin, kun he muodostavat oman näkemyksensä kustakin kysymyksestä.²² Kannanotot eivät kuitenkaan velvoita kirkon jäseniä. Ne eivät ole sitovia.²³ Lausunnot esittävät, miten lähestyä kutakin kysymystä, ja vetoa-

17. ”Because they view issues from the perspective of church's faith, social statements are clearly rooted in the biblical and confessional witness of the Evangelical Lutheran Church in America.” (SSPP, 6.)

18. ”They themselves are not new creeds or confessions.” (SSPP, 6.)

19. ”2. *Social statements are teaching documents.*” (SSPP, 6.)

20. ”In their preparation, content and use, these documents bring together the realities of our world, the experience of Christians living their vocation and the convictions of faith.” (SSPP, 6.)

21. ”Social statements give voice to the prophetic mandate of the church, its calling to care for God's world and its commitment to reason together on social issues. In so doing, they inform, guide and challenge this church and its members.” (SSPP, 6.)

22. ”Church members are called upon to give social statements serious consideration as they form their own judgements.” (SSPP, 6.)

23. ”In their use as teaching documents, their authority is persuasive, not coercive.” (SSPP, 6.)

vat (lukijoidensa) uskoon (*faith*), moraalitajuun (*moral convictions*) ja järkeen (*reason*).²⁴ Ne perustuvat ajatukseen kristityn vapaudesta.²⁵

2.1.3. Yhteisen harkinnan perusteella

Lausunnot kuuluvat teologisen etiikan alaan. Niiden kautta ELCA vastaa siihen, miten jäsenet (kristityt) voisivat puuttua tietyllä hetkellä ajankohtaiseen kysymykseen.²⁶ Kannanotot pyrkivät ratkaisuihin, jotka sijoittuvat yleisten moraaliperiaatteiden ja tilannekohtaisten ohjeiden välimaastoon.²⁷ Niiden on tarkoitus vaalia eettisen pohdinnan taitoa (*art of ethical reflection*) ELCA:n seurakunnissa, hiippakunnissa ja eri tahoilla.²⁸ Lausuntojen perustana on näkemys kirkosta moraaliharkinnan yhteisönä (*community of moral deliberation*), jossa on tärkeää keskustella vakavasti uskon ja yhteiskunnan kysymyksistä.²⁹ Asiakirjan avainkohdassa todetaan, että harkittaessa asioita kirkon jäsenet voivat keskustella ja olla vapaasti eri mieltä, sillä he kuuluvat yhteen kasteen ja evankeliumin, eivät moraalikatsomustensa vuoksi.³⁰

24. "Social statements help shape the conscience of Christians by appealing to their faith, moral convictions, and reason." (SSPP, 6.)

25. "Their teaching function builds upon and seeks to nurture the freedom of Christians to decide and act responsibly." (SSPP, 6. Ks. myös CON, 17.)

26. "3. *Social statements involve this church in the ongoing task of theological ethics.* In these documents this church addresses the question: 'What ought we as Christians and the Church think and do about this social issue?'" (SSPP, 7.)

27. "Their focus is most commonly on those ethical guidelines that mediate between very general moral affirmations and the detailed requirements of a particular situation." (SSPP, 7.)

28. "Social statements are meant to foster the art of ethical reflection and discussion in congregations and other expressions of this church." (SSPP, 7.)

29. "They depend on a vision of the Church as a community of moral deliberation in which serious communication on matters of society and faith is vital to its being." (SSPP, 7.)

30. "United by baptism, members are free to discuss and disagree, knowing that they are ultimately bound together in the body of Christ by the Gospel and not by their moral judgements." (SSPP, 7.)

2.1.4. Avoimen harkinnan tuloksiksi

Kannanotot syntyvät laajan (*extensive*), kaikille avoimen (*inclusive*) ja hyväksytyn (*accepted*) harkintaprosessin tuloksiksi.³¹ Niiden valmistelussa kuullaan paitsi kirkon jäseniä ja eri tahoja myös yhteiskunnan, muiden kirkkojen ja ekumeenisten järjestöjen edustajia.³² Jotta kutakin kysymystä tarkasteltaisiin riittävästi, harkintaan tulisi osallistua sekä asiantuntijoita että niitä, joita asia koskee henkilökohtaisesti.³³ Seurakuntien, hiippakuntien ja kirkon muiden tahojen osallistumista pidetään tärkeänä.³⁴ Kirkko tavoittelee sellaisia päätöksenteon menetelmiä, jotka toteuttavat vastavuoroisuuden (*mutuality*) ja keskinäisen kumppanuuden (*interdependence*) periaatteita.³⁵

2.1.5. Kirkon työn ohjeiksi

Valmiit kannanotot ohjaavat ELCAn virallista toimintaa.³⁶ Niissä esitetään periaatteita ja toimintaohjeita, joiden noudattamista kirkko pitää välttämättömänä.³⁷ Lau-

31. "4. *Social statements result from an extensive, inclusive and accepted process of deliberation throughout this church.*" (SSPP, 7.)

32. "They are shaped by careful and critical listening to this church and to society, as well as to other church bodies and ecumenical organizations, both in this country and around the world." (SSPP, 7.)

33. "In order to explore adequately the issue, these groups will include persons with needed specialized knowledge and persons directly affected by the issue." (SSPP, 7.)

34. "Broad participation by congregations and synods as well as by other churchwide units will be encouraged and facilitated in the study process." (SSPP, 7.)

35. "Their development will be guided by the constitutional mandate to 'provide structures and decision-making processes for this church that foster mutuality and interdependence and that involve people in making decisions that affect them' (ELCA 4.03.o.)." (SSPP, 8.)

36. "5. *Social statements guide the institutional life of this church.*" (SSPP, 8.)

37. "They set forth the principles and directives that the Evangelical Lutheran Church in America considers necessary to govern the internal and external practices of its social responsibility in accordance with its understanding of God's will." (SSPP, 8.)

sunnot ilmaisevat kirkon ja seurakuntalaisten yhteisiä odotuksia ja voivat luoda luottamusta kirkkoon.³⁸ Kirkon eri tahojen ja instituutioiden odotetaan noudattavan lausuntojen kantaa, samoin kuin kirkon viranhaltijoiden, vaikka he muodostavat oman kantansa itsenäisesti.³⁹

2.1.6. Kirkon jäseniä ja julkista keskustelua varten

Paitsi kirkon viralliseen toimintaan kannanotot on tarkoitettu myös yksityisiä jäseniä ja julkista keskustelua varten.⁴⁰ Lausunnot edustavat kunkin asian osalta kantaa tai näkemystä, jota ELCAn ylin päättävä elin tukee tai puoltaa.⁴¹

2.2. Kaksi lausuntotyyppiä

Lausuntojen kaksi tyyppiä ovat *social teaching statement* ja *social practice statement*. Edelliset liittyvät ELCAn opetustehtävään, jälkimmäiset sen yhteiskunnalliseen toimintaan.⁴² Opetustehtävään liittyvät lausunnot käsittelevät tiettyä asiakoko-

38. "They express mutual expectations and provide for mutual accountability in this church." (SSPP, 8.)

39. "Those who represent this church are expected to present the positions of the social statements as those of the Evangelical Lutheran Church in America. This understanding recognizes their freedom to dissent from these positions. -- It is expected that ELCA-affiliated agencies and institutions will develop policies and practices consistent with principles and directives of social statements." (SSPP, 8.)

40. "6. *Social statements, intended to be useful in the life and mission of this church, reflect awareness of the various audiences and ministries which they are to serve. To help stimulate consideration of social issues in congregations, their language is clear and appropriate for congregational life. They are a helpful resource for pastors, bishops, theologians and other teachers in our church. Social statements offer individual members guidance and support for their participation in society. They address the broader society in ways fitting for public discussion of social issues.*" (SSPP, 8.)

41. "Social statements offer faithful and viable policy directives that have the support of the legislative authority of this church." (SSPP, 8. Vrt. CON 19–21, 62, 96, 107.)

42. "There shall be two forms of social statements: social teaching statements and social practice statements. -- Social teaching statements are major documents addressing broad and significant social issues. As such, they are central, contemporary expressions of the teaching of this church." (SSPP, 8.)
 "Social practice statements are documents that focus on policy guidelines for the ELCA's responsibi-

naisuutta yleisesti ja esittävät kannan kirkkoa ja sen jäseniä varten.⁴³ Ne myös arvioivat, miten kanta näkyisi tai voisi näkyä kirkon toiminnasta.⁴⁴ Kannanottojen valmistelutyö kestää tavallisesti vähintään kolme vuotta⁴⁵ ja harkintaprosessi on olennainen osa niiden opetusta.⁴⁶ Kirkon yhteiskunnalliseen toimintaan liittyvät lausunnot jatkavat *social teaching statement* -lausuntojen kehyksestä.⁴⁷ Ne kohdistuvat yhteen kysymykseen, määrittävät sen ydinkohdat, ja ne on tarkoitettu erityisesti EL-CAn virallista toimintaa varten.⁴⁸ Teologisesti ja eettisesti *social practice statement* -lausunnot tukeutuvat *social teaching statement* -lausuntoihin.⁴⁹ Valmisteluun varataan vähintään yksi vuosi.⁵⁰

lity in society. They are especially important in defining and developing priorities and directives for this church's advocacy and corporate social responsibility practices." (SSPP, 11.)

43. "Typically, social teaching statements provide an analysis and interpretation of an issue, set forth basic theological and ethical perspectives related to it and offer guidance for the corporate Evangelical Lutheran Church in America and its individual members." (SSPP, 9.)

44. "They also illustrate the implications of their teaching for the social practice of this church." (SSPP, 8.)

45. "Normally, the process for developing a social teaching statement requires at least three years." (SSPP, 9.)

46. "That process itself, which allows time for adequate study and deliberation in this church, is an integral part of the educational purpose of social teaching statements." (SSPP, 9.)

47. "Whereas social teaching statements provide a general framework for a broad area of concern, social practice statements deal in greater depth with more general issues within such framework." (SSPP, 11.)

48. "Where, for example, a social teaching statement has offered an understanding of and commitment to caring for the environment, social practice statements develop its meaning for this church's position on governmental and corporate policies on issues related to land, water, and other concerns." (SSPP, 11.)

49. "Social practice statements draw upon social teaching statements for their theological and ethical perspectives." (SSPP, 11.)

50. "Normally, the process for their development should begin no less than a year before the Church-wide Assembly to which they are to be presented." (SSPP, 11.)

2.3. Hyväksyminen, korjaaminen, hylkääminen

Kannanotot hyväksyy ELCAn kirkolliskokous.⁵¹ Hyväksyminen tapahtuu äänestämällä, ja hyväksymiseen vaadittava äänimäärä on kokouksen äänivaltaisten edustajien kahden kolmasosan enemmistö.⁵² Kussakin lausunnossa tulee mainita, että se on hyväksytty vähintään kahden kolmasosan enemmistöllä.⁵³ Jos kirkolliskokousedustajien näkemykset eroavat jossakin kysymyksessä merkittävästi, on vähemmistön kanta mainittava lausunnossa.⁵⁴ Erikseen todetaan, että kokous voi arvioida hyväksyttyä lausuntoa uudelleen.⁵⁵ Tämä tarkoittaa, että esitettyä kannanottoa voidaan korjata tai se voidaan hylätä.⁵⁶ Olemassaolevan kannanoton uudelleenarviointia voi esittää kirkolliskokousedustajien kahden kolmasosan määräenemmistö tai yhden tai useamman hiippakunnan tai komission johtokunnan aloitteesta kirkon keskusneuvosto. Kuten lausunnon hyväksyminen myös sen korjaaminen ja hylkääminen tapahtuvat kahden kolmasosan enemmistöllä.⁵⁷ *Social practice statement* -lausunnon voi hyväksyä paitsi kirkolliskokous myös poikkeustapauksessa, kolmen neljäsosan

51. "Only the Churchwide Assembly shall adopt ELCA social teaching statements (ELCA 13.21.d.)." (SSPP, 10.)

52. "A two-thirds vote of the voting members of the assembly shall be required to adopt a social teaching statement." (SSPP, 10.)

53. "It shall be recorded on the printed statement that the social teaching statement was adopted by a majority of at least two-thirds of the assembly." (SSPP, 10.)

54. "An Addendum shall be added to those statements that elicit significant division in the Churchwide Assembly summarizing dissenting points of view." (SSPP, 10.)

55. "Churchwide Assemblies may reconsider previously adopted social teaching statements." (SSPP, 10.)

56. "Such reconsideration may involve either a revision or removal of the statement." (SSPP, 10.)

57. "This may be done in two ways: a) A Churchwide Assembly, by a two-thirds vote of the voting members of the assembly, may call for the reconsideration of a social teaching statement at the next assembly. -- A two-thirds vote of the assembly shall be required to revise or remove the social statement. b) The Church Council, on recommendation from one or more synods or the board of the Commission for Church in Society, may ask the Churchwide Assembly to reconsider a social teaching statement by a two-thirds vote of its voting members." (SSPP, 10.)

enemmistöllä, ELCAn keskusneuvosto.⁵⁸ Tällainen päätös esitetään myöhemmin kirkolliskokouksen arvioitavaksi.⁵⁹ *Social practice statement* -lausuntojen korjaaminen ja uudelleen arvioiminen tapahtuvat siten, että uudet lausunnot voivat muuttaa tai korvata aiempia.⁶⁰

58. "The procedures for social practice statements are the same as those for social teaching statements, with two exceptions: 1. When the situation is particularly urgent, the Church Council, as interim legislative authority (ELCA 15.11.), may adopt social practice statements by a three-fourths vote of its members." (SSPP, 11.)

59. "The Churchwide Assembly shall review the Church Council's action." (SSPP, 11.)

60. "2. Reconsideration shall take the following form: New social practice statements adopted by the Churchwide Assembly may modify or replace those previously adopted." (SSPP, 11. Ks. myös CON, 65, 74.)

3. Kirkko yhteiskunnassa

ELCAN ensimmäinen varsinainen kannanotto koski kirkon asemaa ja tehtäviä yhteiskunnassa. Sen nimi on *The Church in Society: A Lutheran Perspective* (CIS).¹ Päätös kannanoton laatimisesta tehtiin hyväksyttäessä asiakirjaa *Social Statements in the Evangelical Lutheran Church in America*, ja sen tuli esittää teologiset ja eettiset perusteet ELCAn yhteiskunnalliselle osallistumiselle.² *The Church in Society: A Lutheran Perspective* hyväksyttiin ELCAn toisessa kirkolliskokouksessa äänin 952–25. Sama kokous hyväksyi aborttia koskevan *Abortion*-lausunnon äänin 895–71 ja kuolemanrangaistusta käsittelevän *The Death Penalty* -lausunnon äänin 907–89.³

The Church in Society -lausunnon aluksi todetaan, että ELCA on kutsuttu (*called*) osaksi Kristuksen ekumeenista kirkkoa.⁴ Vastaukseksi kutsumukseensa kirkko on sitoutunut (*committed*) puolustamaan ihmisarvoa, tukemaan heikoimmassa asemassa olevia, edistämään oikeudenmukaisuutta ja tekemään työtä rauhan ja ympäristön

1. *A Social Statement: The Church in Society: A Lutheran Perspective* 1991.

2. "The first social statement of the Evangelical Lutheran Church in America will develop basic theological and ethical perspectives that will help guide this church's involvement in society. This foundational statement, tentatively entitled 'The Church in Society: A Lutheran Perspective', will receive extensive study and discussion throughout this church and be presented to the 1991 Churchwide Assembly." (SSPP, 4.)

3. *The Lutheran*, 2. 10. 1991, 68.

4. "The Evangelical Lutheran Church in America is called to be a part of the ecumenical Church of Jesus Christ in the context in which God has placed it – a diverse, divided, and threatened global society on a beautiful, fragile planet." (CIS, 1.)

hyvinvoinnin puolesta.⁵ Lausuntoon kuuluu kolme osaa. Ensimmäisessä esitetään joukko kirkon asemaa ja tehtäviä koskevia vakuutuksia (*affirmations*), toisessa kolme sitoumusta (*commitments*), joissa vastataan vakuutuksiin. Sitoumuksia seuraa lyhyt kolmas osa, joka päättää kannanoton.

3.1. Vakuutuksia

Vakuutusten aluksi todetaan, että kirkko on Pyhän Hengen luoma.⁶ Lasten, nuorten, naisten ja miesten joukkona kirkko todistaa sanoin ja teoin Kristuksesta Herrana ja Vapahtajana.⁷ Evankeliumin julistaminen erottaa kirkon muista yhteisöistä.⁸ Evankeliumi vapauttaa synnistä, kuolemasta ja pahasta ja innoittaa kirkkoa huolehtimaan lähimmäisistä ja ympäristöstä.⁹ Kirkon työ saa alkunsa, kun kirkko tunnistaa itsensä yhteisöksi, joka elää evankeliumista ja evankeliumin vuoksi.¹⁰

Sana ja sakramentit ovat kirkon toiminnan alku ja keskus.¹¹ Saarnan, opetuksen, sakramenttien, Raamatun kirjoitusten ja sielunhoidon kautta Pyhä Henki tekee kir-

5. "In faithfulness to its calling, this church is committed to defend human dignity, to stand with poor and powerless people, to advocate justice, to work for peace, and to care for the earth in the processes and structures of contemporary society." (CIS, 1.)

6. "The Church, the baptized people of God, is created by the Holy Spirit –." (CIS, 1.)

7. "As the gathering of children, youth, men and women who hear, believe, and receive the living Christ in Word and Sacrament, the Church witnesses in word and deed to Jesus as Lord and Savior." (CIS, 1.)

8. "The proclamation of the Gospel as the good news of God's salvation given in the life, death, and resurrection of Jesus distinguishes the Church from all other communities." (CIS, 1.)

9. "The Gospel liberates from sin, death, and evil and motivates the Church to care for neighbor and the earth." (CIS, 1.)

10. "The witness of this church in society flows from its identity as a community that lives from and for the Gospel." (CIS, 1.)

11. "Word and Sacrament are the originating center for this church's mission in the world through its baptized members, congregations, synods, churchwide organizations, social ministry organizations, and educational institutions." (CIS, 2.)

kosta palvelevan ja vapauttavan tekijän maailmaan.¹² Paitsi palveleva ja vapauttava on kirkko myös sovittava ja parantava tekijä. Sovittavana ja parantavana se on kutsuttu vastaamaan inhimilliseen hätään myötätuntoisesti ja luovasti.¹³ Kirkko pyrkii vastaamaan yhteiskunnallisiin kysymyksiin uusin tavoin, välittämään ristiriidoissa ja puolustamaan oikeudenmukaisuutta kiistakysymyksissä.¹⁴ Kirkon tulisi myös tukea niitä, jotka palvelevat yhteistä hyvää, toimia yhteistyössä muiden kanssa ja oppia muilta yhteiskunnallisissa kysymyksissä.¹⁵ Profeetallisena tekijänä kirkon tulee nimetä ja tuomita epäjumalat (*idols*), joita ihmiset kumartavat, osoittaa synti yhteiskunnan rakenteissa ja toimia heikoimmassa asemassa olevien puolesta.¹⁶

Kirkko osallistuu yhteiskunnan toimintaan muun muassa yksityisten jäsentensä kautta.¹⁷ Kristittyjä kutsutaan kasteessa uuteen elämään (Room. 6:11), ja he toteuttavat kutsumustaan arjessa perheenjäsenenä, ystävinä, kansalaisina, työntekijöinä ja vapaaehtoisjärjestöjen jäseninä.¹⁸ Koska kutsumusta on toteutettava ensisijaisesti

12. "Through preaching, teaching, the sacraments, Scripture, and 'mutual conversation and consolation' the Church is gathered and shaped by the Holy Spirit to be a serving and liberating presence in the world." (CIS, 2.)

13. "As a reconciling and healing presence, this church is called to minister to human need with compassion and imagination." (CIS, 3.)

14. "It strives to pioneer new ways of addressing emerging social problems and environmental degradation. This church has a responsibility to mediate conflict and to advocate just and peaceful resolutions to the world's divisions." (CIS, 3.)

15. "I should support institutions and policies that serve the common good and work with and learn from others in caring for and changing global society." (CIS, 3–4.)

16. "As a prophetic presence, this church has the obligation to name and denounce the idols before which people bow, to identify the power of sin present in social structures, and to advocate in hope with poor and powerless people." (CIS, 4.)

17. "One of the ways the Church participates in society is through its members." (CIS, 4.)

18. "In dying to sin and rising with Christ in Baptism, Christians are called to 'walk in newness of life' (Romans 6:1–11). They fulfill their baptismal vocation in ordinary life as family members, friends, citizens, workers, and participants in voluntary associations." (CIS, 4.)

arjessa, kristityt palvelevat Jumalaa ja lähimmäisiä juuri näissä tehtävissä.¹⁹ Koska kristityt toteuttavat kutsumustaan kuitenkin eri tavoin, he eivät ole aina yksimielisiä siitä, miten eri kysymyksiin tulisi vastata.²⁰ Lausunnon mukaan kaste yhdistää kristittyjä erityisellä tavalla. Kasteen yhteisyyden vuoksi eroja ei tulisi pitää uhkana vaan rikkautena.²¹

Yhteisestä kasteesta seuraa yhteinen usko. Yhteisen uskon vuoksi kristityt ovat vapaita mutta samalla myös velvollisia harkitsemaan erilaisia haasteita ja kysymyksiä yhdessä.²² Kirkko luottaa ihmisen tahtoon, järkeen ja tunteeseen²³ ja pyrkii oppimaan kaikkien kokemuksesta, tiedosta ja luovuudesta.²⁴ Jotta kirkko toimisi oikein, sen on arvioitava eri kysymyksiä mahdollisimman monipuolisesti.²⁵ Myös siksi harkintaan pitäisi osallistua seurakuntalaisia, jotka edustavat eri aloja, kokemusta ja näkökantoja.²⁶ Keskusteluun kutsutaan niitä, joita kysymys koskee, ja niitä, joiden etuun tai turvallisuuteen ratkaisut vaikuttavat. Jos mahdollista, keskusteluun tulisi

19. "Since 'daily life (is) the primary setting for the exercise of (the) Christian calling', [ELCA 4.01.e.] it is in that setting that Christians are to serve God and neighbor." (CIS, 4.)

20. "Christians fulfill their vocation diversely and are rich in the variety of the gifts of the Spirit. Therefore, they often disagree passionately on the kind of responses they make to social questions." (CIS, 5.)

21. "United with Christ and all believers in baptism, Christians welcome and celebrate their diversity." (CIS, 5.)

22. "Because they share common convictions of faith, they are free, indeed obligated, to deliberate together on the challenges they face in the world." (CIS, 5.)

23. "Transformed by faith, this church in its deliberation draws upon the God-given abilities of human beings to will, to reason, and to feel." (CIS, 5–6.)

24. "This church is open to learn from the experience, knowledge, and imagination of all people, in order to have the best possible information and understanding of today's world." (CIS, 6.)

25. "To act justly and effectively this church needs to analyze social and environmental issues critically and to probe the reasons why the situation is as it is." (CIS, 6.)

26. "Deliberation in this church should include people – either in person or through their writing or other expressions – with different life-experiences, perspectives, and interests." (CIS, 6.)

osallistua paitsi kirkon myös muiden alojen, kuten oikeuslaitoksen, luonnon- ja yhteiskuntatieteiden, taiteen ja humanististen alojen, edustajia.²⁷

Kirkon harkinnan ohjenuorana (*normative source*) ovat Raamatun kirjoitukset (*Scripture*).²⁸ Raamatun kirjoitusten kautta kristityt pyrkivät ymmärtämään, mitä Jumala vaatii kirkossa ja maailmassa.²⁹ Koska kirjoitukset ovat kuitenkin epäyhtenäisiä ja koska nykyhetki on kaukana Raamatun maailmasta, on tekstejä tarkasteltava alkuperäisessä yhteydessään mutta tulkittava tämän päivän tilanne ja olosuhteet huomioon ottaen.³⁰ Kirkon raamatuntulkintaa ohjaavat ekumeeniset uskontunnustukset (*ecumenical creeds*) ja luterilaiset tunnustukset (*Lutheran confessions*). Harkintaa kokonaisuutena ohjaavat kirkon historia ja traditiot (*Church's history and traditions*).³¹

3.2. Sitoumuksia

Vakuutuksia seuraa kolme sitomusta. Niissä ELCA sitoutuu (1) tukemaan kirkon jäseniä kutsumuksen toteuttamisessa, sitoutuu (2) siihen, että kirkon omat päätös- ja toimintaperiaatteet vastaavat sen uskoa ja opetusta, ja sitoutuu (3) yhteisöksi, joka käy julkista keskustelua yhteiskunnallisista kysymyksistä.

27. "As far as possible, people such as the following should deliberate together and with others: those who feel and suffer with the issue; those whose interests or security are at stake; pastors, bishops, ethicists, and other teachers in this church; advocates; experts in the social and natural sciences, the arts and the humanities." (CIS, 6.)

28. "Scripture is the normative source in this church's deliberation." (CIS, 5.)

29. "Through the study of Scripture, Christians seek to know what God requires in the Church and the world." (CIS, 5.)

30. "Because of the diversity in Scripture, and because of the contemporary world's distance from the biblical world, it is necessary to scrutinize the texts carefully in their own setting and to interpret them faithfully in the context of today." (CIS, 5.)

31. "In their witness to God's Word, the ecumenical creeds and the Lutheran confessions guide this church's approach to Scripture, and the Church's history and traditions instruct it in its deliberation." (CIS, 5.)

(1) Seurakuntien, hiippakuntien ja muiden tahojen kautta ELCA tukee jäseniään näiden palvellessa kutsumuksensa mukaan Jumalaa ja lähimmäistä arjessa.³² Kirkko tukee työtä ja kutsumuksia, jotka pyrkivät ihmistenväliseen, yhteiskunnalliseen ja maailmanlaajuiseen oikeudenmukaisuuteen.³³

(2) Samalla kirkko pyrkii siihen, että työn ja päätöksenteon periaatteet vastaavat sen uskoa ja opetusta.³⁴ Lausunnossa mainitaan kirkon kasvatus- ja yhteiskunnallisen työn tukeminen, osallistumiseen kannustavien menettelytapojen kautta syntyvät kannanotot sekä tuki seurakuntien ja kirkon muiden tahojen työlle, joka vaikuttaa konkreettisesti ihmisten ja elinympäristön hyvinvointiin ja arjen järjestelmiin.³⁵

32. "In the light of these affirmations, The Evangelical Lutheran Church in America makes the following commitments: **Sustaining vocation:** The Evangelical Lutheran Church in America commits itself to sustain and support its members in their baptismal vocation to serve God and neighbor in daily life." (CIS, 6.)

33. "Through its congregations, synods, and churchwide organization, and affiliated institutions and ecumenical relationships, this church shall: foster in its members a faith that is active in love, a love that seeks justice, and an insight that strives to discern what is right, good, and fitting; support its members in their callings to love their neighbor, to mend the creation, to advocate justice and mercy in situations of brokenness, and to seek peace where there is conflict; join with others to remove obstacles of discrimination and indifference that prevent people from living out their callings --." (CIS, 6.)

34. "**Witnessing as an Institution:** The Evangelical Lutheran Church in America commits itself to serve God and neighbor in its life and work as an institution." (CIS, 7.)

35. "Through its congregations, synods, and churchwide organization, and affiliated institutions and ecumenical relationships, this church shall: adopt institutional policies and practices that model its beliefs and values and enhance its mission; support its educational and social ministry organizations in their response to human need; encourage congregations and affiliated institutions to engage in ministries that promote the well-being of the human community and the environment and that empower people to gain access to and influence in the systems that govern their lives; develop social statements through participatory processes of study and theological reflection that will guide the life of this church as an institution and inform the conscience of its members in the spirit of Christian liberty --." (CIS, 7.)

(3) Kolmanneksi ELCA sitoutuu yhteisöksi, joka keskustelee julkisesti yhteiskunnallisista kysymyksistä.³⁶ Seurakuntien, hiippakuntien ja muiden tahojen kautta se pyrkii olemaan yhteisö, joka käy ja kannustaa avoimeen, kunnioittavaan ja osallistuvaan keskusteluun ajankohtaisista asioista. Kirkko kutsuu keskusteluun ihmisiä, jotka edustavat erilaisia näkökulmia, yhteiskuntaluokkia, eri ikää, sukupuolta, rotu- ja kulttuuriryhmää, ja vastaa kysymyksiin avointen harkintaprosessien kautta tavalla, jonka tarkoitus on rikastuttaa paitsi kirkon myös laajemman yhteisön elämää.³⁷

3.3. Kirkon työ on vastaus

Lausunnon päättää lyhyt osa, joka alkaa raamatunjakeella ja päättyy Luther-sitaattiin. Otsikko on ”Jumalan uskollinen rakkaus”, *God’s Faithful Love*:

Kirkon ”aarre”, evankeliumi, on ”saviastioissa, jotta nähtäisiin tuon valtavan voiman olevan peräisin Jumalasta eikä meistä itsestämme” (2. Kor. 4:7). Me Amerikan evankelis-luterilaisessa kirkossa esitämme nämä vakuutukset ja sitoumukset rukoillen, että sanamme ja tekemme voisivat olla maallisia saviastioita, jotka todistavat ristin voimasta. Huolehdimme elinympäristöstä ja palvelemme lähimmäisiä yhteiskunnassa luottaen, että yksin Jumalan uskollisuus kantaa kirkkoa ja uudistaa uskomme, toivomme ja rakkautemme. Todistuksemme on vastaus sanan ja sakramenttien kautta vastaanotettuun Jumalan uskolliseen rakkauteen. Leipä ja viini, Kristuksen ruumis ja veri, ovat ”rakkauden sakramentti. Samalla tavoin kuin sinua rakastetaan ja tuetaan, on sinunkin vuorostasi rakastettava ja tuettava Kristusta hänen vähimmissään. Sinun on murehtien tunnettava kaikki se häväistys joka Kristukselle hänen pyhän sanansa nimessä tehdään; koko kristinuskon epätoivo; kaikki viattomien

36. **”Deliberating on social questions:** The Evangelical Lutheran Church in America commits itself to foster moral deliberation on social questions.” (CIS, 7.)

37. ”Through its congregations, synods, and churchwide organization, and affiliated institutions and ecumenical relationships, this church shall seek to: be a community where open, passionate, and respectful deliberation on challenging and controversial issues of contemporary society is expected and encouraged; engage those of diverse perspectives, classes, genders, ages, races, and cultures in the deliberation process so that each of our limited horizons might be expanded and the witness of the body of Christ in the world enhanced; – – arrive at positions to guide its corporate witness through participatory processes of moral deliberation; contribute toward the upbuilding of the common good and the revitalizing of public life through open and inclusive processes of deliberation.” (CIS, 7–8.)

kärsimys, jota maailma on ylitsevuotavan täynnä. Sinun on taisteltava, tehtävä työtä, rukoiltava ja – jollet enempää voi tehdä – oltava sydäimestäsi myötätuntoinen”.³⁸

2.4. Kirkko, harkinta, yhteisö

The Church in Society -lausunnon ydinsisältö oli, että Amerikan evankelisluterilainen kirkko toimii yhteiskunnassa aktiivisesti³⁹ ja että se voi kirkkona arvioida eri kysymyksiä yhteisesti.⁴⁰ Kirkon moraali- ja yhteiskunnallinen keskustelu ma-
nitiin avoimeksi ja julkiseksi, ja mukaan kutsuttiin ihmisiä, jotka edustivat eri aloja,

38. "The Church has the 'treasure' of the Gospel 'in earthen vessels to show that the transcendent power belongs to God and not to us' (2 Corinthians 4:7). We in the Evangelical Lutheran Church in America set forth these affirmations and commitments with the prayer that our own words and deeds may be earthen vessels that witness to the power of the cross. We care for the earth and serve the neighbor in society with the joyful confidence that God's faithfulness alone sustains the Church and renews our faith, hope, and love. Our witness is a response to God's faithful love received in Word and Sacraments. The bread and the wine, the body and blood of Christ, are 'a sacrament of love. As love and support are given to you, you in turn must render love and support to Christ in his needy ones. You must feel with sorrow all the dishonour done to Christ in his holy Word, all the misery of Christendom, all the unjust suffering of the innocent, with which the world is everywhere filled to overflowing. You must fight, work, pray, and – if you cannot do more – have heartfelt sympathy'." (CIS, 8. – Lähde tekstin alaviitteessä: Martin Luther. "The Blessed Sacrament of the Holy and True Body of Christ, and the Brotherhoods." Edited by E. Theodore Bachmann, *Luther's Works, Vol. 35: Word and Sacrament I* (Philadelphia: Fortress Press, 1960).)

39. "The Evangelical Lutheran Church in America is called to be part of the ecumenical church of Jesus Christ in the context in which God has placed it – a diverse, divided, and threatened global society on a beautiful, fragile planet. In faithfulness to its calling, this church is committed to defend human dignity, to stand with poor and powerless people, to advocate justice, to work for peace, and to care for the earth in the processes and structures of contemporary society." (CIS, 1.)

40. "The Evangelical Lutheran Church in America commits itself to foster moral deliberation on social questions." (CIS, 7.) "Through its congregations, synods, and churchwide organization, and affiliated institutions and ecumenical relationships, this church shall seek to: be a community where open, passionate, and respectful deliberation on challenging and controversial issues of contemporary society is expected and encouraged; engage those of diverse perspectives, classes, genders, ages, races, and cultures in the deliberation process so that each of our limited horizons might be expanded and the witness of the body of Christ in the world enhanced; – – contribute toward the upbuilding of the common good and the revitalizing of public life through open and inclusive processes of deliberation." (CIS, 7–8.)

kokemuksia ja kiinnostuksen kohteita.⁴¹ Sananvaihtoon pitäisi osallistua niiden, joita kysymys koskee, ja niiden, joiden etuun tai turvallisuuteen ratkaisut vaikuttavat.⁴² Paitsi kirkon jäseniä ja eri tahoja kutsuttiin mukaan myös muiden alojen, oikeustieteen, luonnon- ja yhteiskuntatieteiden, taiteen ja humanististen tieteiden edustajia.⁴³ Tähän ELCA oli pyrkinyt jo *The Church in Society* -lausunnon kohdalla. Aihe oli vahvistettu ELCAn ensimmäisessä kirkolliskokouksessa, ja siitä oli laadittu julkinen tutkimusraportti.⁴⁴ Jotta mahdollisimman monet osallistuisivat keskusteluun, oli raportti lähetetty hiippakuntiin ja seurakuntiin. Tänä aikana järjestettiin yhteisiä keskustelu- ja arviointitilaisuuksia ja tutkimus oli vapaasti saatavilla ja kopioidavissa. Raportin *The Church in Society: Toward a Lutheran* lisämateriaalia olivat kirjanen *Our Church and Social Issues* ja video *If not Here, Where?*⁴⁵

Palautteen jälkeen laadittiin lausunnon ensimmäinen versio. Sitä työstettiin edelleen, ja uusi versiokin lähetettiin hiippakuntiin ja seurakuntiin. Vasta tämän palautteen jälkeen laadittiin lausunnon lopullinen versio, joka esiteltiin ensin keskusneuvostolle, sitten kirkolliskokoukselle. Tärkeänä pidettiin, että lausuntoa oli arvioitu yhteisesti (kirkon seurakunnissa ja hiippakunnissa, seurakuntalaisten ja muiden osallistujien kesken), ottaen huomioon tilanne ja olosuhteet, joihin kysymys perimmiltään kuuluu (seurakunnat ja hiippakunnat, kirkon paikallistaso), ja että myös henkilökohtaisia kokemuksia ja näkemyksiä kuultiin. *Social Statements in the Evangelical*

41. "Deliberation in this church should include people – either in person or through their writing or other expressions – with different life-experiences, perspectives, and interests." (CIS, 6.)

42. "As far as possible, people such as the following should deliberate together and with others: those who feel and suffer with the issue; those whose interests or security are at stake – –." (CIS, 6.)

43. "(– – people such as the following should deliberate together) – –; those who feel and suffer with the issue; those whose interests or security are at stake; pastors, bishops, ethicists, and other teachers in this church; advocates; experts in the social and natural sciences, the arts and the humanities." (CIS, 6.)

44. *The Church in Society: Toward a Lutheran Perspective* 1989.

45. *Our Church and Social Issues* 1989. *If not Here, Where?* Video, 25 min. Evangelical Lutheran Church in America. Chicago, 1989.

Lutheran Church in America totesi, että osallistuminen yhteiskunnan toimintaan on olennainen osa ELCA:n tehtävää;⁴⁶ *The Church in Society* -lausunnossa todettiin, että ELCA luottaa Jumalan antamaan tahtoon, järkeen ja tuntemiskykyyn.⁴⁷ Jotta kuhunkin kysymykseen perehdyttäisiin riittävän monipuolisesti, kirkko pyrkii oppimaan siitä, mitä eri ihmiset tietävät ja tuntevat.⁴⁸ Seurakuntien, hiippakuntien ja muiden tahojen kautta kirkko pyrkii käymään avointa, kunnioittavaa ja osallistuvaa keskustelua ajankohtaisista kysymyksistä ja rohkaisemaan siihen.⁴⁹

Periaateasiakirjan mukaan lausuntojen on tarkoitus vaalia eettisen pohdinnan taitoa seurakunnissa, hiippakunnissa ja kirkon eri tahoilla.⁵⁰ Lausunnoissa kirkkoa pidetään moraaliharkinnan yhteisönä, jonka olemassaoloon kuuluu elävänä osana vakava keskustelu uskon ja yhteiskunnan kysymyksistä.⁵¹ Kirkon harkinnassa, jatkoi asiakirjan avainkohta, seurakuntalaiset ovat vapaita keskustelemaan ja olemaan eri mieltä, sillä he kuuluvat yhteen kasteen ja evankeliumin, eivät moraalikatsomustensa vuoksi.⁵²

46. "Faithful participation in society is integral and vital to the mission of the Evangelical Lutheran Church in America." (SSPP, 3.)

47. "Transformed by faith, this church in its deliberation draws upon the God-given abilities of human beings to will, to reason, and to feel." (CIS, 5.)

48. "This church is open to learn from the experience, knowledge, and imagination of all people, in order to have the best possible information and understanding of today's world." (CIS, 5.)

49. "Through its congregations, synods, and churchwide organization -- this church shall seek to be: a community where open, passionate, and respectful deliberation on challenging and controversial issues of contemporary society is expected and encouraged --." (CIS, 7.)

50. "Social statements are meant to foster the art of ethical reflection and discussion in congregations and other expressions of this church." (SSPP, 7.)

51. "They depend on a vision of the Church as a community of moral deliberation in which serious communication on matters of society and faith is vital to its being." (SSPP, 7.)

52. "United by baptism, members are free to discuss and disagree, knowing that they are ultimately bound together in the body of Christ by the Gospel and not by their moral judgements." (SSPP, 7.)

4. Kysymys abortista

4.1. Yhdysvaltalainen aborttikeskustelu 1980–90-luvun taitteessa

1980–90-luvun taitteen yhdysvaltalainen aborttikeskustelu sai alkunsa edustajainhuoneen käsitellessä aborttilakien muuttamista. Aborttilainsäädäntö on Yhdysvalloissa osavaltiokohtaista, mutta se perustui 1980–90-luvun taitteessa Yhdysvaltain korkeimman oikeuden päätökseen, joka oli tammikuussa 1973 todennut abortin-kieltolain olevan ristiriidassa perustuslain kanssa.¹ Jutussa **Roe** vastaan **Wade**² oikeus piti raskautta naisen yksityisasiana ja katsoi, että useissa osavaltioissa voimassa ollut erittäin rajoittava aborttisäädäntö rikkoi yksilönvapauden suojaa. Päätöksen perusteluna oli perustuslain viidennessä ja neljännessätoista lisäyksessä mainittu oikeus yksityisyyteen. Tällöin korkein oikeus katsoi, että raskaus kuuluu lain suojaaman yksityisyyden piiriin ja arvioi, että naiselle kuuluu tämän oikeuden perusteella vapaus päättää raskauden jatkamisesta ja keskeyttämisestä kolmen ensimmäisen raskaus-

1. Yhdysvaltain lainsäädäntö jakautuu liittovaltion lakeihin ja osavaltioiden lakeihin. Liittovaltion laeista erikoisasemassa on maan perustuslaki. Perustuslaki määrittää liittovaltion ja sen viranomaisten toimivallan osavaltioihin ja kansalaisiin. Säädännön erityispiirre on kymmenen ensimmäistä perustuslain lisäystä, *Bill of Rights* eli perusoikeuksien julistus. Se määrittää kansalaisten perusoikeudet suhteessa liittovaltion ja osavaltioiden toimivaltaan. Yhdysvaltalaiseen oikeuskäytäntöön kuuluu, että maan ylin tuomioistuin korkein oikeus valvoo osavaltiokohtaisten lakien perustuslainmukaisuutta. Perustuslain tulkintaan on vakiintunut periaate, että korkeimman oikeuden päätöksiä (ennakkotapauspäätös) pidetään osavaltioiden oikeusistuimia sitovina. Tämä vaikuttaa oikeuskäytäntöön ja osittain määrää liittovaltion ja osavaltion oikeuden suhdetta. Yhdysvaltain aborttisäädännöstä ennen vuotta 1972 ks. *Callahan* 1972, 132–143; yhdysvaltalaisesta aborttikeskustelusta 1960–70-luvun taitteessa *Sarvis & Rodman* 1973.

2. 93 U.S. 705 (1973)

kuukauden aikana. Prosessin tuloksena abortti tuli valinnanvaraiseksi kolmen ensimmäisen raskauskuukauden aikana, ja pian sen jälkeen abortin suorittamiseen saattoi hakea liittovaltion sairausvakuutusjärjestelmän korvausta.³

Vuosikymmenen lopulla kanta aborttiin kuitenkin muuttui. Vuonna 1980 abortin korvaamisesta luovuttiin. Aborttia koskenut kansalaiskeskustelu voimistui läpi 1980-luvun, kun muun muassa uskonnollisesti konservatiiviset tahot ehdottivat voimassa olleen säädännön tiukentamista. Tähän ja aborttia koskevan mielipiteen muutokseen vaikuttivat todennäköisesti yhtäältä aborttien kokonaismäärän jatkuva kasvu sallivan lainsäädännön tultua voimaan, toisaalta se, että alle 20-vuotiaille tehdyt abortit olivat jatkuvasti yleisempiä kuin useimmissa muissa länsimaissa. Vuonna 1983 kolmannen raskauskuukauden jälkeen abortin kieltävä ennakkotapausesitys hävisi vain täpärästi, ja vuonna 1989 abortin suorittaminen liittovaltion sairaaloissa kiellettiin.⁴

ELCAN laatiessa lausuntonsa oli raskaudenkeskeytys korkeimman oikeuden päätösten valossa valinnanvarainen kolmen ensimmäisen raskauskuukauden aikana, mutta suorittaminen oli mahdollista eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta vain yksityisillä terveysasemilla, ilman sairausvakuutuksen korvausta. Vuosikymmenen taitteessa amerikkalainen aborttikeskustelu oli kärjistynyt entisestään ja kansalaismielipiteen arvioitiin jakautuneen rajoittavampaa säädäntöä kannattaviin (*pro life*) ja voimassaolevaa lakia puoltaviin (*pro choice*). Kummankin ryhmän vahvistuminen kävi esille mielenosoituksina ja -ilmauksina eri puolilla maata. *Pro life* -puolen kanta oli, että valinnanvaraisen abortin ehtoja tulisi selkeästi kaventaa tai että raskaudenkeskeytys tulisi lakiteitse jopa kokonaan kieltää. *Pro choice* -puoli taas esitti, että naisen on perusoikeuksiensa vuoksi voitava päättää, haluaako hän synnyttää lapsen vai ei.

3. Mappes & Zembaty 1991, 431–432.

4. *Ibid.*

4.2. ELCA abortista: *A Social Statement on: Abortion* (1991)

Päätös aborttia koskevan lausunnon laatimisesta tehtiin ELCA:n ensimmäisessä kirkolliskokouksessa vuonna 1989. *A Social Statement on Abortion* hyväksyttiin toisessa kirkolliskokouksessa vuonna 1991. Sen ensimmäinen osa käsittelee aborttinäkemysten eriävyyttä ja aborttikeskustelun kielenkäyttöä, toinen periaatteita, jotka sitovat kirkon kantaa aborttikysymyksessä. Kolmas ja neljäs osa esittävät kannan raskaudenkeskeytykseen ja viides tehtävät, joiden ELCA katsoo kuuluvan yhteiskunnalle.

4.2.1. Ykseys ja erot

Lausuntoa valmisteltiin kaksi vuotta, aiheesta laadittiin tutkimusraportti, josta kerättiin palautetta, sen jälkeen laadittiin lausunnon ensimmäinen versio ja siitä muokattiin palautteen pohjalta uusi versio, jota käsiteltiin kirkolliskokouksessa. Lopullinen kannanotto käsittelee aborttia kysymyksenä, josta näkemykset eroavat merkittävästi.⁵ Lausunnon aluksi arvioidaan, että olemassaolevat erot näyttävät ratkaisemattomilta, mutta tähdennetään, että ne voivat myös johtaa rakentavaan keskusteluun.⁶ Kannanotto toteaa, että raskauden keskeytykseen liittyy erilaisia käsityksiä ihmiselämästä, naisten ja miesten malleista, seksuaalisuudesta, lapsista sekä tunteita, jotka perustuvat henkilökohtaisiin kokemuksiin ja tulkintaan kristillisestä uskosta.⁷ Jos

5. "Induced abortion, the act of intentionally terminating a developing life in the womb, is one of the issues about which members of the Evangelical Lutheran Church in America have serious differences." (A, 1.)

6. "These differences are also found within society. Differences hold promise or peril. Our differences are deep and potentially divisive. However, they are also a gift that can lead us into constructive conversation about our faith and its implications for our life in the world." (A, 1–2.)

7. "The topic of abortion evokes strong and varied convictions about the social order, the roles of women and men, human life and human responsibility, freedom and limits, sexual morality, and the significance of children in our lives. It involves powerful feelings that are based on different life experiences and interpretations of Christian faith and life in the world." (A, 2.)

niitä koskevat erot halutaan ottaa vakavasti, niistä olisi opittava puhumaan tavalla, joka sallii näkemysten erota.⁸ Kannanotto kiinnittää huomiota aborttikeskustelun kielenkäyttöön ja painottaa, että olisi otettava huomioon sekä syntymättömän elämän että naisen ja hänen sitoumustensa arvo.⁹ Siksi puhetta naisen tai sikiön ehdottomista oikeuksista pidetään riittämättömänä, mikäli oikeus ymmärretään sillä tavoin absoluuttiseksi, että se kumoaa kaikki muut moraaliset vaateet.¹⁰ Sen sijaan tulisi välttää sanavalintoja, jotka jo lähtökohtaisesti asettuvat jommankumman, naisen tai sikiön, puolelle.¹¹

4.2.2. Uskosta nousevia periaatteita

Tämän jälkeen *Abortion* nimeää periaatteet, jotka ohjaavat ELCAn harkintaa aborttikysymyksessä. Kannanotto toteaa, että kirkon kantaa sitoo usko, että kaikki elämä on Jumalan lahjaa, että Jumala on luonut ihmisen kuvakseen ja että ihmiselämällä on kaikissa kehitysvaiheissaan itseisarvo.¹² Siihen kuuluu myös, että synti on turmellut luodun ja että synti ilmenee luodun vieraantumisenä luojasta ja tekoina, jotka vieraantumista seuraavat.¹³ Synti käy esille esimerkiksi silloin kun ihmiselämää ei

8. "If we are to take our differences seriously, we must learn how to talk about them in ways that do justice to our diversity." (A, 2.)

9. "The language used in discussing abortion should ignore neither the value of unborn life nor the value of the woman and her other relationships." (A, 2.)

10. "Nor it is helpful to use the language of 'rights' in absolute ways that imply that no other significant moral claims intrude." (A, 2.)

11. "This requires that we move beyond the usual 'pro-life' versus 'pro-choice' language in discussing abortion." (A, 2.)

12. "Some basic faith convictions undergird our judgements on abortion: Human beings, created in God's image as male and female (Genesis 1:27–28), are persons of intrinsic value and dignity." (A, 2.) "All life is a mysterious, awesome gift of God." (A, 2.) "Human life in all phases of its development is God-given and, therefore, has intrinsic value, worth, and dignity." (A, 2.)

13. "What God has created has become corrupted by sin. Sin is both a condition of alienation from God and the acts that issue from this condition. Human judgements, actions, organizations, and

kunnioiteta yhtäläisesti eikä kohdella sen arvon mukaisesti.¹⁴ Tästä riippumatta ihmistä kutsutaan katumaan, uudistumaan ja elämään vastuullisesti.¹⁵

4.2.3. Kirkko on huolestunut aborttien määrästä

Kannanotossa painotetaan, että ELCA on huolestunut aborttien määrästä¹⁶ ja ELCA pyrkii kirkkona vähentämään abortteja ei-toivotun raskauden ratkaisuna.¹⁷ Kirkko lupaa tukea niitä, joiden raskaus on ongelmallinen, ja vahvistaa edellytyksiä, jotka ovat välttämättömiä lasten kasvattamiselle.¹⁸ Se myös kiinnittää erityistä huomiota niihin kulttuurin ja yhteiskunnan tekijöihin, jotka ehkä vaikuttavat aborttien yleisyyteen.¹⁹

practices are marked by a distortion of God's will and purpose for life." (A, 3.)

14. "Sin is evident in the many ways human lives are not given equal respect or treated with high value, but are subject to abuse, violence, and neglect by individuals, groups, and entire societies." (A, 3.)

15. "God calls us to repentance, renewal, and responsible living." (A, 3.)

16. "Because we believe that God is the creator of life, the number of induced abortions is a source of deep concern to this church." (A, 3.)

17. "Therefore as a church we seek to reduce the need to turn to abortion as the answer to unintended pregnancies." (A, 4.)

18. "We are committed to supporting those who face problematic pregnancies in ways that effectively address their immediate as well as long-term needs." (A, 4.) "Our ministry of hospitality to all people ought to include women who have had abortions, women who are considering abortions, children, families, and those who bear and raise children under all kinds of circumstances. This should be reflected throughout congregational life and church policy." (A, 4.)

19. "In keeping with our commitment to become communities that are truly life-affirming, this church challenges the following life-degrading attitudes that permeate the prevailing culture and may contribute to the high incidence of abortion: messages in the media and elsewhere that encourage irresponsible sexual activity; materialism; individualism, and excessive concern for self-interest; the desire for 'perfect' children, and treating those who are not as if they were 'disposable'; attitudes and practises that are inhospitable to children and to the women who bear them; low regard of human life, especially the lives of African-Americans, Hispanics, Asians, or Native Americans, and of many women and children who are poor." (A, 3-5.)

4.2.4. Aborttia harkittaessa

Lausunnon aborttipäätöksiä koskevan kannan lähtökohta on, että useimmissa tilanteissa ELCA rohkaisee jatkamaan ei-toivottua raskautta. Koska kristinuskon lähtökohtana on elämän suojeleminen ja säilyttäminen, kirkko useimmiten kannattaa myös ei-toivotun raskauden jatkamista.²⁰ Yhdeksi abortin vaihtoehdoksi esitetään lapsen luovuttamista adoptoitavaksi.²¹ Toisaalta, kannanotto jatkaa, adoptio ei kuitenkaan aina ole raskaudenkeskeytyksen hyväksyttävä vaihtoehto.²² Koska raskaudesta päätettäessä on otettava huomioon yksityinen tilanne ja olosuhteet, voi raskaudenkeskeytykseenkin olla perusteltuja syitä.²³ Harkittaessa ei-toivotun raskauden jatkamista on lausunnon mukaan arvioitava (1) sikiönkehityksen tilaa, (2) olosuhteita, joissa raskaus sai alkunsa, ja (3) raskauden vaikutuksia naisen elämään,²⁴ ja raskauden keskeytys on moraalisesti vastuullinen silloin, (a) kun raskaus kiistattomasti vaarantaa naisen hengen, silloin (b) kun raskaus johtuu tilanteesta, jossa molemmat eivät tahtoen osallistuneet yhdyntään, ja silloin (c) kun sikiönkehitys on äärimmäisen poikkeuksellista ja aiheuttaa sikiölle suuria kärsimyksiä ja johtaa vastasyntyneen varhaiseen kuolemaan. Tilanteista toisella tarkoitetaan raikausta ja in-sestiä, mutta myös olosuhteita joissa nainen on ollut sillä tavoin alistetussa tai painostetussa asemassa, ettei hän ole voinut välttää yhdynnältä tai käyttää ehkäisyä.

20. "Because of the Christian presumption to preserve and protect life, this church, in most circumstances, encourages women with unintended pregnancies to continue the pregnancy." (A, 6.)

21. "This church encourages and seeks to support adoption as a positive option to abortion." (A, 6.)

22. "At the same time, we recognize that there are unintended pregnancies for which adoption is not an acceptable option." (A, 6.)

23. "This church recognizes that there can be sound reasons for ending a pregnancy through induced abortion. -- We recognize that conscientious decision need to be made in relation to difficult circumstances that vary greatly. What is determined to be a morally responsible decision in one situation may not be in another." (A, 6.)

24. "In reflecting ethically on what should be done in the case of an unintended pregnancy, consideration should be given to the status and condition of the life in the womb. We also need to consider the conditions under which the pregnancy occurred and the implications of the pregnancy for the woman's life." (A, 7.)

Kolmannella tarkoitetaan tilannetta, jossa keskeytyksen perusteena on sikiön vakava kehityshäiriö.²⁵

Tämän jälkeen lausunnossa todetaan, että aborttia koskeva ratkaisu on sitä vaativampi, mitä pidemmällä raskaus on,²⁶ ja että ELCA vastustaa aborttia silloin kun sikiö on riittävän kehittynyt elääkseen kohdun ulkopuolella.²⁷ Mikäli raskaus on välttämättä keskeytettävä vielä tämän vaiheen jälkeen, on sikiönkehityksen turvaamiseksi tehtävä kaikki mahdollinen, ellei kehitys ole äärimmäisen poikkeuksellista ja vastasyntynyt joka tapauksessa kuolisi hyvin pian.²⁸ Sitten todetaan, että ELCA:n tunnustukseen ja Raamatun kirjoituksiin liittyvät sitoumukset ovat pohja, jolta harvinkintaa tulee jatkaa.²⁹

25. "An abortion is morally responsible in those cases in which continuation of a pregnancy presents a clear threat to the physical life of the woman. A woman should not be morally obligated to carry the resulting pregnancy to term if the pregnancy occurs when both parties do not participate willingly in sexual intercourse. This is especially true in cases of rape and incest. This can also be the case in some situations in which women are so dominated and oppressed that they have no choice regarding sexual intercourse and little access to contraceptives. Some conceptions occur under dehumanizing conditions that are contrary to God's purposes. There are circumstances of extreme fetal abnormality, which will result in severe suffering and very early death of an infant. In such cases, after competent medical consultations, the parent(s) may responsibly choose to terminate the pregnancy. Whether they choose to continue or to end such pregnancies, this church supports the parent(s) with compassion, recognizing the struggle involved in the decision." (A, 7.)

26. "Although abortion raises significant moral issues at any stage of fetal development, the closer the life in the womb comes to full term the more serious such issues become." (A, 7.)

27. "This church opposes ending intrauterine life when a fetus is developed enough to live outside a uterus with the aid of reasonable and necessary technology." (A, 7.)

28. "If a pregnancy needs to be interrupted after this point, every reasonable and necessary effort should be made to support this life, unless there are lethal fetal abnormalities indicating that the prospective newborn will die very soon." (A, 7.)

29. "Our biblical and confessional commitments provide the basis for us to continue deliberating together on the moral issues related to these decisions. We have the responsibility to make best possible decisions in light of the information available to us and our sense of accountability to God, neighbor, and self. In these decisions we must ultimately rely on the grace of God." (A, 7.)

4.2.5. Yhteiskunnan vastuu aborttikysymyksessä

Abortion-lausunnon viimeinen osa korostaa, että kirkon aborttikannan olisi ohjattava (*guidance*) liittovaltion ja osavaltioiden päätöksentekoa.³⁰ Teksti nimeää joukon tehtäviä, joiden ELCA katsoo kuuluvan yhteiskunnalle. Aborttien säätelyyn tulisi paneutua entistä enemmän ja tulisi luoda säädäntö, joka suojelee (paremmin) sekä sikiötä että naista ja hänen vapauttaan tehdä vastuullinen päätös.³¹ On kiinnitettävä enemmän huomiota lastenhoidon ja -kasvatuksen edellytyksiin: terveydenhuoltoon, päivähoitoon, koulutukseen, asumiseen, toimeentuloturvaan ja ei-toivottujen raskauksien ennaltaehkäisyyn. Teksti käsittelee osavaltioille kuuluvia tehtäviä,³² liittovaltion aborttisäädäntöä,³³ toistaa ELCA:n aborttikannan³⁴ ja päättyy:

30. "The purpose of law is to protect life and liberty, and to provide for the general welfare of the society. One of the clearest ways in which a society both expresses its attitudes and values, and shapes them, is through law. Therefore, the church's position on abortion must include guidance for the political decisions whereby justice is sought in the community, from before the pregnancy to long afterward." (A, 7–8.)

31. "The position of this church is that government has a legitimate role in regulating abortion. A major challenge is to formulate policy regarding abortion that will have sufficient consensus to be enforceable. — In the case of abortion, public policy has a double challenge. One is to be effective in protecting prenatal life. The other is to protect the dignity of women and their freedom to make responsible decisions in difficult situations." (A, 10.)

32. "Prevention of unintended pregnancies is crucial in lessening the number of abortions. In addition to efforts within church and home, this church supports appropriate forms of sex education in schools, community pregnancy prevention programs, and parenting preparation classes. We recognize the need for contraceptives to be available, for voluntary sterilization to be considered, and for research and development of new forms of contraception. — Greater social responsibility for the care, welfare, and education of children and families is needed through such measures as access to quality, affordable health care, child care, and housing. Sufficient income support for families needs to be provided by employers, or, in the case of the unemployed, through government assistance." (A, 8.)

33. "Laws should be enacted and enforced justly for the preservation and enhancement of life, and should avoid unduly encumbering or endangering the lives of women. Because of our conviction that both life of the woman and the life in her womb must be respected by law, this church opposes the total lack of regulation of abortion; legislation that would outlaw abortion in all circumstances; laws that prevent access to information about all options available to women faced with unintended pregnancies; laws that deny access to safe and affordable services for morally justifiable abortions; mandatory or coerced abortion or sterilization; laws that prevent couples from participating in contraception; laws that are primarily intended to harass those contemplating of deciding for an abortion." (A, 10.)

Muissa tapauksissa kirkko ei tue eikä vastusta abortinkieltolakeja.³⁵

Kannanotto päättyy yhteenvetoon, että kirkon tehtävä yhteiskunnassa alkaa lainsäädännön tasoa aiemmin ja myös ulottuu pidemmälle: kirkko pyrkii siihen, että ihmisiä kunnioitetaan elämäntilanteessa, jossa he ovat – tai jonka he ovat itsenäisesti valinneet.³⁶

4.3. Maltillisen konservatiivinen

Abortion oli puheenvuoro aikansa aborttikeskusteluun. Lausunto otti kantaa yhdysvaltalaiseen aborttikeskusteluun ja pyrki vaikuttamaan osa- ja liittovaltiotason päätöksentekoon. Sikäläisessä keskustelussa lausunnon kanta oli ”maltillisen konservatiivinen”. Kannanotossa arvioitiin, että ihmiselämällä on kaikissa kehitysvaiheissaan itseisarvo,³⁷ mutta samalla katsottiin, että tietyt syyt oikeuttavat keskeyttämään raskauden.³⁸ Harkittaviksi tekijöiksi esitettiin sikiönkehityksen tila,³⁹ olosuhteet, joissa

34. ”The position of this church is that, in cases where the life of the mother is threatened, where pregnancy results from rape or incest, or where the embryo or fetus has lethal abnormalities incompatible with life, abortion prior to viability should not be prohibited by law or by lack of public funding of abortions for low income women. On the other hand, this church supports legislation that prohibits abortions that are performed after the fetus is determined to be viable, except when the mother’s life is threatened or when lethal abnormalities indicate the prospective newborn will die very soon.” (A, 10.)

35. ”Beyond these situations, this church neither supports nor opposes laws prohibiting abortion.” (A, 10.)

36. ”**In conclusion**, the church’s role in society begins long before and extends far beyond legislative regulation. It seeks to shape attitudes and values that affirm people in whatever situations they find themselves. Its pastoral care, compassionate outreach, and life-sustaining assistance are crucial in supporting those who bear children, as well as those who choose not to do so. Through these and other means the people of God seek to be truly supportive of life.” (A, 10–11.)

37. ”Human life in all phases of its development is God-given and, therefore, has intrinsic value, worth, and dignity.” (A, 2.)

38. ”This church recognizes that there can be sound reasons for ending a pregnancy through induced abortion.” (A, 6.) Yhdysvaltalaisessa aborttikeskustelussa on pidetty keskeisenä kysymystä sikiölle kuuluvasta moraalistatuksesta (*moral status*). Statuksen käsite on viitannut sikiöön moraalisenä subjektina ja sen kautta on puhuttu sikiölle kuuluvista oikeuksista. Statuksen tulkintaan on vakiintunut

raskaus sai alkunsa,⁴⁰ ja raskauden vaikutus naisen elämään,⁴¹ ja ELCA:n kanta oli, että raskauden keskeytys on moraalisesti vastuullinen silloin kun raskaus kiistattomasti vaarantaa naisen hengen,⁴² silloin, kun nainen ei tahtoen osallistunut yhdyntään⁴³ ja silloin kun sikiönkehitys on poikkeuksellista ja aiheuttaa sikiölle suuria kärsimyksiä ja johtaa vastasyntyneen varhaiseen kuolemaan.⁴⁴ Näistä tekijöistä riippumatta ELCA kuitenkin vastustaa raskaudenkeskeytystä, kun sikiö on riittävän ke-

kolme vaihtoehtoa, konservatiivinen, liberaali ja maltillinen. Konservatiivisen tulkinnan kannattajat ovat esittäneet, että sikiölle kuuluu täydellinen moraalistatus, ja katsoneet tämän merkitsevän, että sillä on samat (perus)oikeudet kuin jokaisella ihmisellä; liberaalin tulkinnan kannattajat, ettei sikiöllä ole (merkittävää) moraalistatusta eikä sille kuulu elävien kansalaisten oikeuksia. Maltillisen tulkinnan kannattajat esittävät, että sikiölle kuuluu osittainen moraalistatus – ja vastaavasti joitakin (perus)oikeuksia.

Status on yleensä määritelty sikiön biologisen kehitysvaiheen perusteella, ja pohdinnan ytimenä on ollut kysymys ihmiselämän alkuhetkestä. Kun konservatiivisen tulkinnan kannattajat ovat katsoneet alkuhetkeksi tavallisesti munasolun hedelmöitymishetken, liberaalin tulkinnan kannattajat ovat pitäneet alkuhetkenä joko jotakin alkion tai sikiön myöhempää kehitysvaihetta tai asettaneet erityyppisiä ehtoja tai kriteereitä sikiön ihmisyydelle. Konservatiivisten ja liberaalien tulkintojen väliin asettuvat maltillisten tulkintojen eri versiot. Maltillisen konservatiivisena (a) on pidetty näkemystä, että sikiölle kuuluu hedelmöitymishetkestä lähtien täysi moraalistatus mutta raskauden keskeytys on siitä huolimatta sallittu tietyissä poikkeustapauksissa, maltillisen liberaalina (b) näkemystä, ettei sikiöllä ole (merkittävää) moraalistatusta mutta ettei abortti siitä huolimatta ole aina sallittu. Maltillisen tulkinnan muotoja ovat myös näkemykset, että (c) ihmiselämän alkuhetki ja sikiön täydellinen moraalistatus on määriteltävä johonkin maltillisen konservatiivisen ja maltillisen liberaalin kannan väliin ja että (d) sikiölle kuuluu syntymähetkeensä ja sitä seuraaviin kognitiivis-sosiaalisiin suhteisiin saakka epätäydellinen tai osittainen moraalistatus. Ks. esim. *Mappes & Zembaty* 1991, 429–431.

39. "In reflecting ethically on what should be done in the case of an unintended pregnancy, consideration should be given to the status and condition of the life in the womb." (A, 7.)

40. "We also need to consider the conditions under which the pregnancy occurred – –." (A, 7.)

41. "– – and the implications of the pregnancy for the woman's life." (A, 7.)

42. "An abortion is morally responsible in those cases in which continuation of a pregnancy presents a clear threat to the physical life of the woman." (A, 7.)

43. "A woman should not be morally obligated to carry the resulting pregnancy to term if the pregnancy occurs when both parties do not participate willingly in sexual intercourse." (A, 7.)

44. "There are circumstances of extreme fetal abnormality, which will result in severe suffering and very early death of an infant. In such cases – – the parent(s) may responsibly choose to terminate the pregnancy." (A, 7.)

hittynyt elääkseen kohdun ulkopuolella,⁴⁵ ellei kehitys ole äärimmäisen poikkeuksellista ja vastasyntynyt joka tapauksessa kuolisi pian.⁴⁶

Verrattaessa kantaa lausuntoihin, jotka ELCAn edeltäjät, Lutheran Church in America (1970) ja American Lutheran Church (1980),⁴⁷ olivat esittäneet, voi sanoa, että kaikkien kanta aborttiin on maltillisen konservatiivinen mutta kannan sisäinen painotus muuttunut. Vuonna 1970 Lutheran Church in America käsitteli aborttia lausunnossa *Sex, Marriage and Family*⁴⁸ erillisenä kysymyksenä ja puhui raskaudenkeskeytyksestä tilannekohtaisesti harkittavana ratkaisuna. Kannanotto asetti ensimmäiselle sijalle sikiön (kehityksen) mutta korosti laadullista eroa ”sikiön vaatimusten” ja ”Jumalan kuvaksi luodun vastuullisen persoonan oikeuksien” välillä.⁴⁹ Tällöin maltillisen konservatiivinen kanta painotti, että evankelisen etiikan perusteella nainen tai aviopari voivat vastuullisesti päätyä keskeyttämään raskauden.⁵⁰ Kymmenen vuotta myöhemmin, vuonna 1980, American Lutheran Church käsitteli aborttia

45. ”This church opposes ending intrauterine life when a fetus is developed enough to live outside a uterus with the aid of reasonable and necessary technology.” (A, 7.)

46. ”If a pregnancy needs to be interrupted after this point, every reasonable and necessary effort should be made to support this life, unless there are lethal fetal abnormalities indicating that the prospective newborn will die very soon.” (A, 7.)

47. Vaikka edeltäjäkirkkojen kannanotot käsitelivät laajempaa asiakokonaisuutta kuin aborttia ja sivusivat raskaudenkeskeytystä vain lyhyesti, *Abortion* mainitsee ne heti lausunnon alussa. Näiden lausuntojen tämänhetkisestä asemasta ks. luku 1.

48. *Sex, Marriage and Family* 1970.

49. ”In the consideration of induced abortion the key issue is the status of the unborn fetus. Since the fetus is the organic beginning of human life, the termination of its development is always a serious matter. Nevertheless, a qualitative distinction must be made between its claims and the rights of a responsible person made in God’s image who is in living relationships with God and other human beings. This understanding of responsible personhood is congruent with the historical Lutheran teaching and practice whereby only living persons are baptized.” (SMF, 5.)

50. ”On the basis of the evangelical ethic, a woman or couple may decide responsibly to seek an abortion. Earnest consideration should be given to the life and total health of the mother, her responsibilities to others in her family, the stage of development of the fetus, the economic and psychological stability of the home, the laws of the land, and consequences for society as a whole.” (SMF, 5–6.)

lausunnossa *Human Sexuality and Sexual Behavior*.⁵¹ Lausunto puhui abortista ehkäisymenetelmien yhteydessä ja totesi, että abortti, ”sikiövaiheessa olevan elämän uhraaminen”, loukkaa aina sekä Jumalaa että ”inhimillisyyden henkeä” vastaan.⁵² Lausunto ei käsitellyt eroja, jotka liittyvät naisen asemaan, oikeuksiin ja sikiön ja naisen asemaan, mutta esitti, että eräissä tilanteissa abortti saattaa olla vastuullisempi kuin muut olemassaolevat vaihtoehdot.⁵³

Tultaessa *Abortion*-lausunnon laatimisajankohtaan oli yhdysvaltalainen keskustelu kärjistynyt entisestään. Aborttinäkemykset jakautuivat yhä jyrkemmin rajoittavampaa lainsäädäntöä kannattaviin ja vallitsevaa lakia puoltaviin. Tämä ehkä vaikutti lausunnon laatimistyöhön ja kuvastuu lausunnon sisällöstä. Maltillisen konservatiivinen kanta korostaa nyt, että päätöstä on harkittava sekä sikiön että naisen näkökulmasta,⁵⁴ ja painottaa aborttinäkemysten eriävyyttä.⁵⁵ Lausunto myös kiinnittää huomiota aborttikeskustelun kielenkäyttöön ja kehottaa välttämään sanavalintoja, jotka jo lähtökohtaisesti asettuisivat jommankumman, naisen tai sikiön, puolelle.⁵⁶

51. *Human Sexuality and Sexual Behavior* 1980.

52. ”Indeed, willfull abortion – the sacrifice of fetal life – is always an offense against God and the human spirit.” (HSSB, 6.)

53. ”There are, however, some circumstances under which abortion may represent a course of action that is more responsible than are other options. Careful counselling, considering the best of available information, and earnest prayer should precede any decision where abortion appears to be a responsible choice.” (HSSB, 6.)

54. ”In reflecting ethically on what should be done in the case of an unintended pregnancy, consideration should be given to the status and condition of the life in the womb. We also need to consider the conditions under which the pregnancy occurred and the implications of the pregnancy for the woman’s life.” (A, 7.)

55. ”The topic of abortion evokes strong and varied convictions about the social order, the roles of women and men, human life and human responsibility, freedom and limits, sexual morality, and the significance of children in our lives. It involves powerful feelings that are based on different life experiences and interpretations of Christian faith and life in the world. If we are to take our differences seriously, we must learn how to talk about them in ways that do justice to our diversity.” (A, 2.)

56. ”The language used in discussing abortion should ignore neither the value of unborn life nor the value of the woman and her other relationships.” (A, 2.) ”Nor it is helpful to use the language of

'rights' in absolute ways that imply that no other significant moral claims intrude." (A, 2.) "This requires that we move beyond the usual 'pro-life' versus 'pro-choice' language in discussing abortion." (A, 2.)

5. Kanta kuolemanrangaistukseen

5.1. Yhdysvaltalainen kiista kuolemanrangaistuksesta 1980–90-luvun taitteessa

1980–90-luvun taitteen yhdysvaltalainen kuolemanrangaistuskeskustelu liittyi rikollisuuden lisääntymiseen. Henkirikosten määrä kasvoi läpi 1980-luvun ja amerikkalaisen rangaistuskäytännön katsottiin asteittain koventuneen. Seuraamusjärjestelmästä virisi laaja keskustelu 1980-luvun puolivälissä, kun kansalais- ja ihmisoikeusjärjestöt kiinnittivät huomiota tuomioaikojen pidentymiseen, turvaamistoimenpiteiden, kuten pakkolaitostuomioiden, yleistymiseen ja kuolemantuomioiden määrän kasvuun. Niinpä kiista kuolemantuomiosta kärjistyi vähitellen aborttikeskustelun tavoin.¹ Vuonna 1989 kuolemanrangaistus oli käytössä 37 osavaltiossa, mutta 1980-luvun lopulla sen käyttöä harkittiin myös useissa muissa osavaltioissa. Rikosoikeus jää Yhdysvalloissa eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta liittovaltion toimivallan ulkopuolelle, mutta osavaltioiden langettamista tuomioista on voinut valittaa korkeimpaan oikeuteen.

Kuolemanrangaistusta koskeva laaja oikeuskeskustelu alkoi Yhdysvalloissa vuonna 1972, kun korkein oikeus katsoi tuomion rikkovan perustuslain kahdeksatta (julman

1. Rikollisuuden kasvusta ja henkirikosten lisääntymisestä Yhdysvalloissa 1980-luvulla *Hook & Kahn* 1989, 108–110; kuolemanrangaistusta koskevan yhdysvaltalaisen kansalaismielipiteen muutoksista *Hood* 1990, 30–34, 149–158. Kuolemanrangaistusta koskevasta yhdysvaltalaisesta oikeuskeskustelusta 1970-luvulla ja 1970–80-luvun taitteessa *Berger* 1982. Samaan aikaan käydystä julkisesta keskustelusta *Haag & Conran* 1983.

ja epätavallisen rangaistuksen kieltävää) ja neljättätoista (yhtäläisen suojelun takavaa) lisäystä vastaan. Jutussa **Furman** vastaan **Georgian osavaltio**² oikeus tulkitsi tuomion rikkovan liittovaltion perustuslakia, ja siitä luovuttiin ennakkotapauksen johdosta kaikissa sen sallineissa neljässäkymmenessä yhdessä osavaltiossa. Päätöksen seurauksena jo langetetut, mutta vielä täytäntöönpanoa odottaneet tuomiot muutettiin elinkautisiksi vankeusrangaistuksiksi ilman armahdusmahdollisuutta. Neljä vuotta myöhemmin, vuonna 1976, oikeuden kanta kuolemanrangaistukseen muuttui. Jutussa **Gregg** vastaan **Georgian osavaltio**³ korkein oikeus arvioi, ettei kuolemantuomio riko perustuslakia poikkeuksetta. Tulkinta palautti osavaltioille mahdollisuuden kuolemantuomioon, ja 37 osavaltiota liitti sen seuraamusjärjestelmäänsä jo samana vuonna.

Vuonna 1977 oikeus arvioi kuolemantuomion olevan perustuslain vastainen rangaistus raiskauksesta ja myöhemmin samana vuonna, jutussa **Coker** vastaan **Georgian osavaltio**,⁴ osavaltioiden kuolemantuomio-oikeus rajoitettiin murhaan. 1980–90-luvun taitteessa osavaltioiden säädännöt perustuivat tähän päätökseen.⁵

2. 408 U.S. 238 (1972).

3. 428 U.S. 153 (1976).

4. 433 U.S. 584 (1977).

5. Ennakkopäätösten yhtäläisestä sitovuudesta huolimatta osavaltioiden tuomiokäytäntöjä on pidetty epäyhtenäisinä. Yhdessä syyksi epäyhtenäisyyteen on nähty osavaltiokohtaiset erot rikosten määrittelemisessä. Murhat jaetaan kaikkien osavaltioiden rikoslaeissa ensimmäisen ja toisen asteen murhiin siten, että ne jotka on tehty harkitusti tai suunnitellusti tai jotka liittyvät ryöstöön, murtoon tai raiskaukseen ovat ensimmäisen, kaikki muut toisen asteen murhia, mutta eron tarkka määrittäminen ja syytekynnys ovat vaihdelleet. Astejaon ohelle on voitu määritellä tekijää, tekoa ja uhria koskevia raskauttavia ja lieventäviä seikkoja ja lisäksi niiden muoto, huomioiminen ja merkitys ovat vaihdelleet. Tekijää koskevana raskauttavana seikkana on pidetty muun muassa rikoshetkellä kärsittävää vankeustuomiota ja rikoksen palkkiota; tekoon liittyvänä raskauttavana seikkana sitä, että rikos on tapahtunut pidätyksen estämiseksi, räjähteitä käyttämällä tai poikkeuksellisen katalasti, että tekijä on tietoisesti vaarantanut uhrin lisäksi muita tai toiminut harkiten tai että teko on liittynyt muihin törkeisiin rikoksiin tai että sillä on pyritty estämään virkavallan toimintaa. Uhria koskevana raskauttavana seikkana on pidetty uhrien lukuisuutta ja sitä, että uhri on todistaja, poliisi tai vartija. Syytteen lieventämisen perusteita ovat olleet esimerkiksi syytetyn nuori ikä tai mielenhäiriö. Rangaistusten kannalta jaolla ensimmäisen ja toisen asteen murhiin ja syytettä lieventävillä ja raskauttavilla seikoilla on ollut olennainen merkitys. Lieventävät ja raskauttavat seikat ovat

1980-luvulla korkein oikeus oli käsitellyt useita laajaa julkisuutta saaneita kanteita, jotka koskivat tuomitun ikää ja syyntakeellisuutta. Vuosikymmenen alussa rikoksentekijän nuorta ikää oli aina pidetty lieventävänä asianhaarana; jutussa **Thompson** vastaan **Oklahoman osavaltio**⁶ (1988) viisitoistavuotiaana tai nuorempana rikokseen syyllistyneen kuolemantuomio todettiin poikkeuksetta perustuslain vastaiseksi. Jutussa **Penry** vastaan **Lynaugh**⁷ (1989) ei syytetyn mielisairautta pidetty esteenä kuolemantuomiolle. Jutussa **Stanford** vastaan **Kentuckyn osavaltio**⁸ (1989) hävitettiin kanne, jossa oli vedottu juuri 16 vuotta täyttäneen syytetyn nuoruuteen. Vuonna 1987 herätti huomiota tapaus **McCleskey** vastaan **Kemp**.⁹ Siinä pyrittiin osoittamaan, että syytetyn rotu oli ratkaisevasti vaikuttanut tuomion langettamiseen. Kanne rotusyrjinnästä kuitenkin hävisi. Niinpä 1980–90-luvun taitteen yhdysvaltalaisen kuolemanrangaistuskeskustelun aiheita olivat tuomittujen oikeuskelpoisuus ja mahdollisuus yhdenvertaiseen puolustukseen. Keskustelu koski myös tuomion täytäntöönpanoa edeltävää, noin seitsemän vuoden vankeusjaksoa ja sen vaikutuksia. Vuonna 1989 täytäntöönpanoa odotti yli 2 000 tuomiota.¹⁰

5.2. ELCA kuolemanrangaistuksesta: *A Social Statement on: The Death Penalty* (1991)

The Death Penalty -lausunnon ensimmäinen osa käsittelee rikollisuuden vaikutusta yhteiskunnassa, toinen kuolemanrangaistusta koskevien näkemysten eriävyyttä, ja

vaikuttaneet murhasyytteen lopulliseen asteeseen. Vasta 1980-luvulla osavaltiot langettivat kuolemantuomioita myös toisen asteen murhasta.

6. 487 U.S. 815 (1988).

7. 492 U.S. 302 (1989).

8. 492 U.S. 361 (1989).

9. 481 U.S. 279 (1987).

10. Esim. *Hook & Kahn* 1989, 119. Ks. myös *Hood* 1989, 30–31, 50–51, 59–60, 63–67.

kolmas vahvistaa valtion voivan langettaa kuolemanrangaistuksen. Neljäs, viides ja kuudes osa esittävät ELCAn kannan kuolemanrangaistukseen, seitsemäs siihen liittyvän ohjelman.

5.2.1. Väkivallan ilmapiiri

Lausunnon alku kuvaa lisääntyneen rikollisuuden luomaa mielialaa, yhteisön turvallisuudentunteen ja sen jäsenten keskinäisen luottamuksen heikkenemistä ja turhautumista väkivallan synnyttämiin ongelmiin. Siinä todetaan, että väkivaltarikokset jäytävät voimakkaasti yhteiskunnan sisäistä rakennetta. Rikokset murentavat ihmisten keskinäistä luottamusta ja herättävät pelkoa, vihaa ja kostonhalua.¹¹ Taustatekijöiden monisyisyys ja moniselitteisyys voivat johtaa etsimään yksinkertaisia ratkaisuja.¹²

5.2.2. Eri näkökantoja

Sitten lausunto toteaa, että ELCAn jäsenet ajattelevat yhteiskunnallisista kysymyksistä eri tavoin¹³ eivätkä kirkon lausunnot pyri päättämään ajattelutapaa eivätkä si-

11. "Violent crime has a powerful, corrosive effect on society. Bonds of trust, the very assumptions that allow us to live our lives in security and peace, break down. Instead of loving, we fear our neighbor. We especially fear the stranger. The human community is saddened by violence, and angered by the injustice involved. We want to hold accountable those who violate life, who violate society. Our sadness and anger, however, make us vulnerable to feelings of revenge." (DP, 1.)

12. "Our frustration with the complex problems contributing to violence may make us long for simple solutions." (DP, 1.)

13. "Members of the Evangelical Lutheran Church in America have different points of view with regard to social issues." (DP, 1.) Kuolemanrangaistusta puoltavia ja vastustavia kantoja kuvataan lyhyesti lausunnon lopussa: DP, 6–7.

tomaan jäseniä tiettyyn kantaan.¹⁴ Sitten todetaan, ettei kirkko ole lopettanut harjontaansa vaan kirkon jäsenet pohtivat kuolemanrangaistusta edelleen.¹⁵

5.2.3. Valtio voi langettaa kuolemanrangaistuksen

Kolmas osa vahvistaa valtion voivan langettaa kuolemanrangaistuksen. Raamatun ja luterilaisen tunnustuskirjallisuuden perusteella Amerikan evankelis-luterilainen kirkko katsoo, että Jumala toimii muun muassa valtion ja yhteiskunnallisten rakenteiden kautta, ja koska valtio vastaa kansalaisten turvallisuudesta, sille on annettu valta (*power*) kuolemanrangaistukseen silloin kun rankaisematta jättäminen merkitisi selkeää vaaratilannetta.¹⁶ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että valtiolla olisi rajaton oikeus kuolemanrangaistukseen,¹⁷ eikä se tarkoita, että valtion olisi langetettava kuolemantuomioita.¹⁸ Sen sijaan ELCA kysyy, onko kuolemanrangaistusta käytetty ja voidaanko sitä käyttää oikeudenmukaisesti.¹⁹

14. "Social statements of our church do not intend to end such diversity by 'binding' members to a particular position." (DP, 2.)

15. "This church has not finished its deliberation on the death penalty. Members of the Evangelical Lutheran Church in America continue the deliberation, upholding together the authority of Scripture, creeds, and confessions; the value of God-given life; and the commitment to serve God's justice." (DP, 2.)

16. "On the basis of Scripture and the Lutheran Confessions we hold that, through the divine activity of the Law, God preserves creation, orders society, and promotes justice in a broken world. God works through the state and other structures of society necessary for life in the present age. The state is responsible under God for the protection of its citizens and the maintenance of justice and public order. God entrusts the state with power to take human life when failure to do so constitutes a clear danger to society." (DP, 2.)

17. "However, this does not mean that governments have an unlimited right to take life." (DP, 2.)

18. "Nor does it mean that governments must punish crime by death." (DP, 2.)

19. "We increasingly question whether the death penalty has been and can be administered justly." (DP, 2.)

5.2.4. Kirkko vastustaa kuolemantuomiota

ELCAn kanta kuolemanrangaistukseen on, että kirkko vastustaa kuolemanrangaistusta, (1) koska kirkon palvelutehtävä on luonteeltaan korjaava (*restorative*), (2) koska kirkko on sitoutunut oikeudenmukaisuuden edistämiseen ja (3) koska kirkko on huolissaan kuolemanrangaistuksen tuonhetkisestä käytöstä Yhdysvalloissa.

(1) ELCA katsoo, että kuolemanrangaistus kiinnittää huomion ensisijaisesti rikolliseen ja että ne, joihin rikos on vaikuttanut, jäävät usein syrjään.²⁰ Tuomio kohdistuu ensisijaisesti tapahtuneen väärin teon hyvittämiseen ja siihen voi liittyä ajatus kosta.²¹ Kirkon näkemys on, ettei kuolemantuomio poista rikoksen vaikutuksia vaan voi toimia sen vastaisesti.²² Siksi rikoksiin tulisi vastata tavalla, joka mahdollistaisi rikollisen ”paranemisen”, ottaisi huomioon kaikki, joihin rikos on vaikuttanut, ja tekisi yhteiskunnasta turvallisemman.²³

(2) ELCA katsoo myös, että kuolemantuomio symboloi ja merkitsee äärimmäistä henkilökohtaista rangaistusta, vaikka väkivaltarikokset usein merkitsevät koko yhteisön epäonnistuneen oikeudenmukaisuuden takaamisessa kaikille.²⁴ Rangaistus-

20. ”Executions focus on the convicted murderer, providing very little for the victim’s family or anyone else whose life has been touched by the crime.” (DP, 3.)

21. ”Capital punishment focuses on retribution, sometimes reflecting a spirit of vengeance.” (DP, 3.)

22. ”Executions do not restore broken society and can actually work counter to restoration.” (DP, 3.)

23. ”Renewed by the Gospel, Christians, as salt of the earth (Matthew 5:13) and light of the world (Matthew 5:14), are called to respond to violent crime in the restorative way taught by Jesus (Matthew 5:38–39) and shown by his actions (John 8:3–11). For the Evangelical Lutheran Church in America, following Jesus leads to a commitment to restorative justice. This commitment means addressing the hurt of each person whose life has been touched by violent crime. Restorative justice makes the community safer for all. **It is because of this church’s ministry with and to people affected by violent crime that we oppose the death penalty.**” (DP, 2–3.)

24. ”Violent crime is, in part, a reminder of human failure to ensure justice for all members of society. People often respond to violent crime as though it were exclusively a matter of the criminal’s individual failure. The death penalty exacts and symbolizes the ultimate personal retribution.” (DP, 3.)

seuraamuksena kuolemantuomio sitä vastoin kuvastaa ja vahvistaa olemassaolevaa epäoikeudenmukaisuutta ja sivuuttaa rikosten perimmäiset syyt.²⁵ Kuolemantuomion ei myöskään ole kiistattomasti osoitettu vaikuttaneen rikosten määrään.²⁶

(3) ELCA arvioi, ettei tuonhetkinen amerikkalainen kuolemanrangaistuskäytäntö ole tasapuolinen ja että tuomioiden langettamiseen ovat vaikuttaneet uhrin rotu ja syytetyt sukupuoli, rotu, mielentila, ikä ja varallisuus.²⁷ ELCA katsoo myös, ettei rangaistuskäytäntöä pystytä tekemään aukottomaksi juuri puolueellisuuden, ennakkoluulojen ja virheiden vuoksi.²⁸ Lisäksi kuolemantuomio sinänsä viestii raakuudesta ja väkivallasta.²⁹

5.2.5. Sitoumuksia

Lausunnon lopuksi ELCA sitoutuu palvelemaan kaikkia, joita väkivaltarikokset ja rikosoikeusjärjestelmä koskevat.³⁰ Samalla se kutsuu eri tahoja keskustelemaan ri-

25. "Executions harm society by mirroring and reinforcing existing injustice." DP, 3; "Lutheran Christians have called for an assault on the root causes of violent crime, for which executions are no substitute." (DP, 3.)

26. "Yet, capital punishment makes no provable impact on the breeding grounds of violent crime." (DP, 3.) **"It is because of this church's commitment to justice that we oppose the death penalty."** (DP, 3.)

27. "Despite attempts to provide legal safeguards, the death penalty has not been and cannot be made fair. The race of the victim plays a role in who is sentenced to death and who is sentenced to life imprisonment as do the gender, race, mental capacity, age, and affluence of the accused." (DP, 4.)

28. "The system cannot be made perfect, for biases, prejudices, and chance affect whom we charge with a capital crime, what verdict we reach, and whether appeals will be successful." (DP, 4.)

29. "The message conveyed by an execution, reflected in the attention it receives from the public, is one of brutality and violence." (DP, 4.) **"It is because of this church's concern regarding the actual use of the death penalty that we oppose its imposition."** (DP, 4.)

30. "As a community gathered in faith, as a community dispersed in daily life, as a community of moral deliberation, and as a church body organized for mission, this church directs its attention to violent crime and the people whose life has been touched by it." (DP, 4.) "— we welcome victims of violent crime and their families, — we welcome offenders and their families, — we welcome partnership with faith communities within the correctional system, — we welcome people who work

kollisuudesta ja rangaistuksista.³¹ ELCA kehottaa poistamaan kuolemantuomion,³² uudistamaan rangaistusjärjestelmää³³ ja sitoutuu kirkkona toimimaan kuolemanrangaistuksen lopettamiseksi.³⁴

5.3. Kanta, sen ohjeellisuus ja lausujan moraalinen auktoriteetti

Toisin kuin aborttia ja kirkon yhteiskunnallisuutta käsitelleet kannanotot, *The Death Penalty* oli *social practice statement* -lausunto. Siinä todettiin, että valtio voi langettaa kuolemanrangaistuksen mutta kirkko vastustaa kuolemantuomiota. Raamatun ja luterilaisten tunnustusten perusteella ELCA katsoi, että Jumala toimii valtion ja eri yhteiskunnallisten rakenteiden kautta, ja koska valtio vastaa kansalaisten turvallisuudesta, sille on annettu valta (*power*) kuolemantuomioon silloin kun rankaisematta jättäminen merkitsisi selkeää vaaraa.³⁵ Kirkkona ELCA näki asian kuitenkin toisin. ELCA vastusti kuolemantuomiota kirkon palvelutehtävän korjaavan luonteen

in the criminal justice and their families, -- we continue to offer ministries of healing and reconciliation to victims of violent crime, to families, and to neighborhoods that have experienced violence --." (DP, 4.)

31. "As a community of moral deliberation: we invite and encourage moral deliberation on the causes and effects of criminal behaviour, the function of punishment, and the role of the criminal justice system – a deliberation grounded in Scripture and informed by reason and knowledge, including the social sciences." (DP, 5.)

32. "-- we urge the abolition of the death penalty --." (DP, 5.)

33. "-- we call for an ongoing reform of the criminal justice system --." (DP, 5.)

34. "-- we direct state public policy offices and the Lutheran Office for Governmental Affairs to work against the death penalty and for alternative and appropriate punishment for capital crime, -- ask congregations, synods, agencies, and institutions of this church to support the work of state advocacy offices and the Lutheran Office for Governmental Affairs in effecting the abolition of the death penalty; -- seek to work with our ecumenical partners, with other faith groups, and with other organizations with similar goals." (DP, 5–6.)

35. "God works through the state and other structures of society necessary for life in the present age. The state is responsible under God for the protection of its citizens and the maintenance of public order. God entrusts the state with power to take human life when failure to do so constitutes a clear danger to society." (DP, 2.)

vuoksi, siksi että kirkko on sitoutunut oikeudenmukaisuuden toteutumiseen ja siksi että kirkko oli huolestunut kuolemanrangaistusten tuonhetkisestä käytöstä Yhdysvalloissa.³⁶ Siksi se myös pyrki toimimaan kuolemantuomion lopettamiseksi.³⁷

5.3.1. Kuolemanrangaistusta vastustavat perusteet

Yhdysvaltalaisessa keskustelussa kuolemanrangaistuksen perusteluksi on esitetty kahdenlaisia syitä. Niistä toisia on kutsuttu rankaiseviksi (*retributive*), toisia hyötyperusteisiksi (*utilitarian*). Näkemysten olennainen ero on, että rankaisuperustelu näkee rangaistuksen olevan oikeudenmukainen seuraus rikoksesta; hyötyperustelu taas arvioi seuraamusjärjestelmän tai rangaistuspelotteen estävän uusia rikoksia. Yleistävyydellä tarkoitetaan rangaistusjärjestelmän ja -uhan vaikutusta yhteiskuntaelämään, erityisestävyydellä vaikutusta rikolliseen. Sikäläisessä keskustelussa on usein arvioitu, että rankaisukantaa ovat edustaneet yhtäältä ankaramman lainkäytön puoltajat, toisaalta ne, jotka katsovat hyötyperustelun välineellistävän rangaistuksen kohdetta. Osavaltioiden tuomioistuimissa ja liittovaltion korkeimmassa oikeudessa hyötyperustelut ovat kuitenkin olleet yleisimpiä. Silti niin estävyysoletuksen paikansäilytyksestä kuin pelotteen yleis- tai erityisestävyyden olemassaolostakin (tai tehosta) ei ole koskaan ollut yksimielisyyttä.³⁸

36. "It is because of this church's ministry with and to people affected by violent crime that we oppose the death penalty." (DP, 3.) "It is because of this church's commitment to justice that we oppose the death penalty." (DP, 4.) "It is because of this church's concern regarding the actual use of the death penalty that we oppose its imposition." (DP, 4.)

37. "As a church organized for its mission: -- we urge the abolition of the death penalty, and support alternative and appropriate punishment for capital crime, -- call for an ongoing reform of the criminal justice system, -- direct state public policy offices and the Lutheran Office for Governmental Affairs to work against the death penalty, -- and institutions of this church to support the work -- in effecting the abolition of the death penalty --." (DP, 5-6.)

38. Kuolemanrangaistusta puoltavat yhdysvaltalaiset perustelut heijastavat rangaistuksista käytyä anglosaksista oikeusfilosofista keskustelua. Perustelut palautuvat keskustelun kahteen aiheeseen, rankaiseviin ja hyötyperusteisiin rangaistusteorioihin. Utilitaristisessa eettisessä teoriassa moraalisesti hyvänä pidetään toimintaa, joka maksimoi jonkin ei-moraalisen hyvän toteutumisen. Hyötyperusteisen rangaistuksen ydin on, että rikokseen puuttuvan normin on tarkoitus edistää yhteisön jäsenten mahdollisuutta tulla osallisiksi tavoiteltavista ei-moraalisista arvoista. Kun normin vastainen

The Death Penalty -lausunnon ensimmäinen kuolemanrangaistusta vastustava peruste rakentuu näkemykselle kirkon palvelutehtävän korjaavasta (*restorative*) luonteesta. Näkemys palvelutehtävän korjaavuudesta perustuu käsitykseen korjaavasta oikeudenmukaisuudesta³⁹ ja on lausunnon vastine yhdysvaltalaisen keskustelun rankaisevan (retributiivisen) ja jakavan (distributiivisen) oikeudenmukaisuuden käsitteille.⁴⁰ Kun retributiivinen *talio*-periaate tähdentää rangaistuksen autonomista oikeudenmukaisuutta ja distributiivinen oikeudenmukaisuus olemassaolevan niukan hyvän uudelleenjärjestelyä, niin korjaavuus tarkoittaa, että oikeudenmukaisuus toteutuu parantamisen tai entistämisen kautta. Toisin sanoen mieluummin kuin syyllinen saisi ansaitsemansa rangaistuksen tai oikeudenmukaisuutta jaettaisiin laeiksi

käyttäytyminen vähentää kyseessä olevan hyvän maksimoitumista, on rangaistus, joka sitä estää, moraalisesti hyvä, vaikka se tuottaa tieteen pahaa.

Retributiivisissa rangaistusteorioissa yhteisön oikeudenmukaisuusperiaatteita pidetään sääntöinä, joiden noudattaminen mahdollistaa rauhanomaisen yhteiselämän ja erilaisten päämäärien rinnakkaisuuden. Voidakseen nauttia periaatteiden tuomista eduista on yhteisön jäsenen noudatettava sääntöjä poikkeuksetta. Rangaistus asettaa periaatteiden rikkojan kannettavaksi lisätaakan, joka kaventaa hänelle kuuluvaa vapautta suhteessa hänen ottamiinsa ylimääräisiin vapauksiin. Periaatteiden rikkominen nähdään asiaankuulumattoman lisäedun epäoikeudenmukaiseksi tavoitteluksi, koituvaa rangaistus syntyneen epätasapainon perustelluksi ja oikeudenmukaiseksi korjaamiseksi.

39. Lausunnon käsitys korjaavasta oikeudenmukaisuudesta perustuu eräiden evankeliumitekstien ja Uuden testamentin kirjeiden kertomuksiin Jeesuksen opetuksen ja toiminnan korjaavasta – parantavasta ja entistävästä – luonteesta. Esimerkkeinä korjaavasta oikeudenmukaisuudesta lausunto viittaa Vuorisaarnan kohtaan, jossa niin kutsuttu Hammurabin laki kumotaan (Matt. 5:38–39), ja Johanneksen evankeliumin kohtaan, jossa naista syytetään aviorikoksesta (Joh. 8:3–11). (DP, 3.) Muut korjaavaa oikeudenmukaisuutta koskevat viitteet ovat Matt. 5:21–22, Matt. 5:23–24, Room. 12:19–21, 1. Tess. 5:15 ja 1. Piet. 2:23. (DP, 7.)

40. Yhdysvaltalaisessa (kuolemanrangaistus)keskustelussa myös oikeudenmukaisuudesta on puhuttu kahdessa merkityksessä, retributiivisena eli rankaisevana ja distributiivisena eli jakavana. Jako luonnehtii arkikielessä oikeudenmukaisuuden toteutumisen kahta eri tapaa, vaikka se on sinänsä harhaanjohtava, sillä retributiivinen (oikeudenmukaisuus) kuuluu varsinaisesti rikosoikeuden ja distributiivinen (oikeudenmukaisuus) sosiaalisen ja talousteorian piiriin, eivätkä käsitteet siksi ole yhteismitallisia. Julkisessa keskustelussa retributiivisella oikeudenmukaisuudella on tarkoitettu oikeudenmukaisuuden toteutumista rangaistuksen itsensä kautta, distributiivisella oikeudenmukaisuudella lakiperusteista oikeudenmukaisuuden ”jakoa”. Äärimmäisessä muodossaan retributiivinen oikeudenmukaisuus kuitenkin tarkoittaa, että syyllistä on rangaistava siksi ja vain siksi, että väärinteosta on aina rangaistava, maltillinen tulkinta on esimerkiksi näkemys, että rikkomuksen hyvityksenä tai korvauksena rangaistus korjaa järkkynyttä oikeustilaa. Ks. esim. *Buchanan & Mathieu* 1986, 11–45. Rankaisu-oikeudenmukaisuudesta ks. myös *Lucas* 1980, 145–150, 233–234; distributiivisesta oikeudenmukaisuudesta *Lucas* 1980, 163–170, 246–247.

kirjoitetun oikeusjärjestyksen perusteella, pyritään vallitseva epäoikeudenmukaisuus saattamaan jälleen oikeudenmukaiseksi. Tämä merkitsee kirkon korjaavaa, parantavaa työtä niiden parissa, joiden elämää rikos (tai rikokset) on koskettanut.

Käsiteltäessä kuolemanrangaistuksen rangaistusteoreettisia perusteita argumentti kohdistuu hyötyperusteluun. Kun tuomion hyötyperustelu on esittänyt rangaistuksen tuottavan hyviä seurauksia, korjaavuutta puoltava argumentti näkee asian vastakkaisella tavalla. Juuri hyvien seurausten vuoksi se torjuu rangaistuksen.⁴¹ Lausunnossa ei uskota, että kuolemantuomio tuottaisi hyviä seurauksia,⁴² vaan arvioidaan, että korjaava oikeudenmukaisuus tekisi yhteiskunnasta turvallisemman.⁴³

Kannanoton toinen kuolemantuomiota vastustava peruste kohdistuu rangaistuksen retributiiviseen perusteluun. Kun retributiiviset rangaistusteoriat katsovat rangaistuksen perustuvan oikeudenmukaisuuteen, argumentti torjuu kuolemanrangaistuksen samaan perusteeseen vedoten. Sen ydin on, että juuri oikeudenmukaisuuden toteutumisen vuoksi kuolemantuomiota ei tulisi langettaa; kuolemantuomio merkitsee äärimmäistä henkilökohtaista rangaistusta,⁴⁴ se kuvastaa ja vahvistaa olemassaolevaa epäoikeudenmukaisuutta⁴⁵ ja sivuuttaa rikoksen perimmäiset syyt.⁴⁶ Koska ELCA on sitoutunut oikeudenmukaisuuden toteutumiseen, kirkko vastustaa kuolemantuomiota.⁴⁷

41. **"It is because of this church's ministry with and to people affected by violent crime that we oppose the death penalty."** (DP, 3.)

42. "Executions do not restore broken society and can actually work counter to restoration." (DP, 3.)

43. "Restorative justice makes the community safer for all." (DP, 3.)

44. "The death penalty exacts and symbolizes the ultimate personal retribution." (DP, 3.)

45. "Executions harm society by mirroring and reinforcing existing injustice." (DP, 3.)

46. "Yet, capital punishment makes no provable impact on the breeding grounds of violent crime." (DP, 3.)

47. **"It is because of this church's commitment to justice that we oppose the death penalty."** (DP, 3.)

Kolmas vastustava peruste koskee kuolemantuomion toteutumista amerikkalaisessa rikosoikeusjärjestelmässä. Sen ydin on, ettei tuomion tuonhetkinen käyttö ole tasapuolinen ja eikä siitä voida tasapuolista tehdä.⁴⁸ Perustelu viittaa 1980–90-luvun taitteen yhdysvaltalaisen oikeuskeskustelun aiheisiin, siihen miten rotu, sukupuoli, mielentila, ikä ja varallisuus vaikuttavat tuomioon.⁴⁹ Se koskee rangaistuksen kontekstuaalista, yhdysvaltalaisessa rangaistuskäytännössä havaittua toteutumistapaa.⁵⁰

5.3.2. Ketä kanta sitoo? Kuka lausunnosta vastaa?

Samalla kun lausunto otti kantaa kuolemanrangaistukseen, se korosti, ettei kanta sido kirkon jäseniä eikä kirkko pyri poistamaan näkemyseroja.⁵¹ Päinvastoin ELCAn jäsenet jatkavat keskustelua ja päättävät kantansa itsenäisesti.⁵²

Näkemyks moraaliagentin itsenäisyydestä on usein tunnusomainen luterilaisten kirkkojen moraaliopetukselle, ja *The Death Penalty* -lausunnossa korostuu kannanottojen asemaa, laatimista ja käyttöä koskeva periaate, etteivät lausunnot velvoita kirkon jäseniä. Kannanotot ovat osa kirkon opetusta, ne esittävät, miten lähestyä eri kysymyksiä, ja ne pyrkivät tukemaan moraalikeskustelua ja -harkintaa kirkon eri tahoilla.⁵³ Toisaalta lausunnot ovat ELCAn sisällä virallisesti ohjeellisia; kirkon työnte-

48. "Despite attempts to provide legal safeguards, the death penalty has not been and cannot be made fair." (DP, 4.)

49. "The race of the victim plays a role in who is sentenced to death and who is sentenced to life imprisonment as do the gender, race, mental capacity, age, and affluence of the accused." (DP, 4.)

50. **"It is because of this church's concern regarding the actual use of the death penalty that we oppose its imposition."** (DP, 4.)

51. "Members of the Evangelical Lutheran Church in America have different points of view with regard to social issues." (DP, 1.) "Social statements of our church do not intend to end such diversity by 'binding' members to a particular position." (DP, 2.)

52. "Members continue their discussion, knowing they have in common the goals of justice, peace, and order." (DP, 2.)

53. *"Social statements are teaching documents. In their preparation, content and use these documents*

kijöiden odotetaan edustavan kirkon kantaa – vaikka he päättävät oman kantansa itsenäisesti.⁵⁴

Ohjeellisuuteen liittyy lausujan moraalinen arvovalta. Olennaista on, kuka esittää kannan, kun erityisesti korostetaan, että se on kirkon, ei yksityisten seurakuntalaisten. Kannanottona esimerkiksi *The Death Penalty* on sopimus, joka ei ilmaise kirkon yksityisten jäsenten vaan harkintaan osallistuneiden näkemyksiä ja edustaa kirkkoa yhteisönä.⁵⁵ Läpi lausunnon kanta ja sen ohjelmasitoumukset esitetään siksi monikon ensimmäisessä persoonassa,⁵⁶ mutta niiden subjekti on aina sopimuksen-

bring together the realities of our world, the experience of Christians living their vocation and the convictions of faith. Social statements give voice to the prophetic mandate of this church, its calling to care for God's world and its commitment to reason together on social issues. In so doing, they inform, guide and challenge this church and its members." (SSPP, 6.) "Their teaching function builds upon and seeks to nurture the freedom of Christians to decide and act responsibly." (SSPP, 6.)

54. "Social statements guide the institutional life of this church. They set forth the principles and directives that the Evangelical Lutheran Church in America considers necessary to govern the internal and external practices of its social responsibility in accordance with its understanding of God's will." (SSPP, 8.) "Those who represent this church are expected to present the positions of the social statements as those of the Evangelical Lutheran Church in America. This understanding recognizes their freedom to dissent from these positions." (SSPP, 8.)

55. Ks. esim. lausunnon alku: "Violent crime is as ancient as the human family. -- Violent crime has a powerful, corrosive effect on society. -- The human community is saddened by violence. -- Such are the conditions under which we, as the Evangelical Lutheran Church in America, speak to the death penalty. At the request of a number of congregations to synod assemblies, and in response to the memorials of those synods, the 1989 Churchwide Assembly placed the issue of the death penalty on the church's social agenda. Discussions on the death penalty then took place in local churches and at the synodical and regional hearings." (DP, 1.) "On the basis of Scripture and the Lutheran Confessions we hold that --." (DP, 2.)

56. Esim. kuolemanrangaistusta vastustavat perusteet: "**It is because of this church's ministry with and to people affected by violent crime that we oppose the death penalty.**" (DP, 2–3.) "**It is because of this church's commitment to justice that we oppose the death penalty.**" (DP, 3.) "**It is because of this church's concern regarding the actual use of the death penalty that we oppose its imposition.**" (DP, 4.) Samoin sitoumukset, esimerkiksi: "-- we welcome victims of violent crime and their families." (DP, 4.) "-- we welcome offenders and their families." (DP, 4.) "-- we welcome partnership with faith communities within the correctional system." (DP, 4.) "-- we welcome people who work in the criminal justice and their families." (DP, 4.) "-- we continue to offer ministries of healing and reconciliation to victims of violent crime, to families, and to neighborhoods that have experienced violence --." (DP, 5.) "-- we invite and encourage moral deliberation on the causes and effects of criminal behaviour." (DP, 5.)

varainen ja ehdollinen.⁵⁷ Kannan perusteena on moraaliyhteisön sisäinen, keskusteluun ja harkintaan perustuva käsitys ratkaisun oikeutuksesta. Lausujan moraalinen arvovalta on silloin konsensuaalinen eli se perustuu yksimielisyyteen, mutta kuten julkilausuttu kanta ja sitä seuraavat sitoumukset myös se on aina sopimuksenvarainen ja ehdollinen.

57. "Members of the Evangelical Lutheran Church in America have different points of view with regard to social issues. While the Spirit makes us one in our *faith in* the Gospel, we can and do vary in our *responses to* the Gospel. While we all look to the Word of God and bring our reason to the death penalty issue, we can and do assess it with some diversity. Social statements of our church do not intend to end such diversity by 'binding' members to a particular position. Social statements acknowledge diversity and address members in their Christian freedom." (DP, 1–2.)

6. Rotu, etninen ja kulttuurinen alkuperä sekä ympäristö

Elokuussa 1993 ELCA kokoontui kolmanteen kirkolliskokoukseen. Silloin hyväksyttiin kaksi uutta kannanottoa, *A Social Statement on: Freed in Christ: Race, Ethnicity, and Culture* rotuun, etniseen ja kulttuuriseen alkuperään liittyvistä kysymyksistä ja *A Social Statement on Caring for Creation: Vision, Hope, and Justice* ympäristökysymyksestä. Edellinen hyväksyttiin äänin 870–60, jälkimmäinen äänin 838–118.¹

6.1. ELCAn edeltäjäkirkot rotu- ja ympäristökysymyksestä

Sekä Lutheran Church in America että American Lutheran Church olivat esittäneet lausunnon rotu- ja ympäristökysymyksestä. Lutheran Church in America esitti lausunnon *Race Relations* vuonna 1964 ja lausunnon *The Human Crisis in Ecology* vuonna 1972,² American Lutheran Church lausunnon *The Environmental Crisis* vuonna 1970 ja kannanoton *Racism in the Church* vuonna 1974.³ Molempien kirkkojen lausunnot käsitelivät samaa aihepiiriä kuin ELCAn vuonna 1993 esittämät kannanotot, mutta ne olivat syntyneet niin sikäläisen kuin aiheita koskevan kansainvälisenkin keskustelun eri vaiheessa. Rotulausuntojen taustana oli 1960- ja 1970-

1. ”Racism: More than prejudice” 1993; ”’Creation’ social statement approved” 1993.

2. *Race Relations* 1964; *The Human Crisis in Ecology* 1972.

3. *The Environmental Crisis* 1970; *Racism in the Church* 1974.

luvun yhdysvaltalainen keskustelu yhtäläisistä kansalaisoikeuksista, ympäristölausuntojen taustana aikansa huoli kasvun rajoista, luonnonvarojen riittävydestä, saastumisesta ja väestörakenteen muutoksesta. Pelkistäen voi sanoa, että edeltäjäkirkkojen ympäristölausunnot puhuivat ensisijaisesti elinympäristöä tai ekologista järjestelmää uhkaavasta kriisistä, rotulausunnot valkoisten ja mustien välisestä rasismista yhteiskunnassa ja kirkossa. Niistä poiketen rasismi viittaa ELCAn kannanotossa kaikkien rotujen yhteiseloön mutta samalla tavoin myös etniseen ja kulttuuriin alkuperään, ympäristökysymys taas – oman aikansa luterilaista ja ekumeenista keskustelua seuraten – luotuihin ja luomakuntaan kokonaisuutena.⁴

6.1.1. Rotu ja rasismi

Perusajatukseltaan edeltäjäkirkkojen lausunnot olivat varsin samantyyppisiä. Molempien kirkkojen rasismilausunnot tuomitsivat varauksitta rasismin eli käsityksen jonkin rodun tai ihmisryhmän ylemmyydestä toisiin rotuihin tai ihmisryhmiin nähden ja niin LCA:n kannanotossa *Race Relations* kuin ALC:nkin lausunnossa *Racism in the Church*, joka tosin edellisestä poiketen mainitsi valkoisen rasismin kohteeksi paitsi mustat myös muiden rotujen edustajat, esitetyn kannan perusteena oli ihmisen luominen samanarvoiseksi.⁵ Lisäksi *Race Relations* viittasi toiseen⁶ ja kolmanteen⁷

4. Ks. ja vrt. esim. Kirkkojen maailmanneuvoston Oikeudenmukaisuus, rauha ja luomakunnan eheys -prosessin, Kirkkojen maailmanneuvoston yleiskokouksen ja Luterilaisen maailmanliiton yleiskokouksen aineisto 1980–90-luvun taitteessa. Esimerkiksi Oikeudenmukaisuus, rauha ja luomakunnan eheys -maailmankonferenssi Soulissa, Etelä-Koreassa vuonna 1990 (*Now is the time* 1990), Kirkkojen maailmanneuvoston seitsemäs yleiskokous Canberrassa, Australiassa vuonna 1991 (*Canberra 1991* 1991) ja Luterilaisen maailmanliiton kahdeksas yleiskokous Curitiba, Brasiliassa vuonna 1990 (*I have heard the cry of my people* 1990).

5. "The current racial revolution has thrust the church into a time of travail and perplexity but also of opportunity and hope. Injustice, which for a long time was either ignored, rationalized, or mutely borne, is now seen more clearly for what it actually is. Injurious discrimination based on race is a violation of God's created order, of the meaning of redemption in Christ, and of the nature of the church. Implicit in such discrimination often are unbiblical views of God and of humanity. The church must oppose false views with all the power of the truth of God. -- In the prayer of the Church we petition: *Sanctify and unite thy people in all the world, that the holy Church may bear witness to thee, the God and Father of all.* -- We pray that, our unity of communion being manifest, we may hold out to a broken world the salvatory meaning of God's parenthood. This requires a unity that is visible and

uskonkappaleeseen ja lopuksi liittyi samana vuonna, 1964 hyväksytyn *Civil Rights Act* -lain sisältöön.⁸ *Racism in the Church* taas painotti yhteisen luomisen ohella kristologista perustelua. Siinä todettiin, että rasismi ei kunnioita Jumalan luomis-, lunastus- ja pyhitystehtäviä ja torjuu Jumalan ihmiseksi tulon tarkoituksen, sillä ”toisen ihmisen torjuminen merkitsee aina myös Kristuksen torjumista”.⁹

tangible. It requires Christians to seek out and receive one another as brothers and sisters without regard to nation, race, or culture.” (RR, 1.) ”The sin of racism expresses itself in many ways in American culture. — America’s racism is white racism. Whites feel superior to black, brown, red, or yellow persons. Whites use every channel of power to enforce and to reinforce their prejudices and to maintain their dominance over nonwhites. — The American Lutheran Church, however, needs nonwhite persons within its membership and its leadership. It needs all people, to give public witness to the sincerity of its commitment to mission, its Lord, and His ministry. It needs all kinds of people, to keep its members human, sensitive, open to repentance, and open to the gospel. People see in the world a struggle between ‘conscienceless power and powerless conscience’. The American Lutheran Church can show that power and conscience can be integrated to the glory of God and the advancement of love, justice, and mercy for all human beings.” (RIC, 1–2.)

6. ”Next we pray: *Give to all persons the mind of Christ, and dispose our days in thy peace, O God. Take from us all hatred and prejudice, and whatever may hinder unity of spirit and concord.* — The problem of the relations between persons of different races, particularly within white and Black persons, is here exposed. To stand before God and pray, ‘take from us all hatred and prejudice’, and then as a praying church to discriminate among persons on any sinful basis is a contradiction of this prayer.” (RR, 2.)

7. ”Finally we pray: *All these things — grant us, O Father, for his sake who died and rose again, and now liveth and reigneth with thee in the unity of the Holy Ghost, one God, world without end.* In prayer, God’s peculiar people acknowledge that they are freed for a strange new life before God and among their neighbors.” (RR, 2.)

8. ”WHEREAS, the Civil Rights Act of 1964 was signed into law on July 2, marking a historic advance in the long struggle to secure rights to which we, as Christians, believe all citizens are entitled; — the Lutheran Church in America records its appreciation for the action — and — urge[s] all citizens to join in compliance with the Civil Rights Act.” (RR, 4.)

9. ”Racism is one of the most destructive sins in today’s world. It refuses to honor God’s mighty acts in creation, redemption, and sanctification. Racism simply does not trust the gospel. It builds on human pride and prejudice, abusing power for selfish advantage. Racism dishonors God, neighbor, and self. It rejects the meaning in God’s becoming incarnate in Jesus Christ, because in rejecting another person one rejects Jesus Christ.” (RIC, 1.)

6.1.2. Ympäristökysymys

Ympäristökysymyksessä edeltäjäkirkkojen kannanotot liittyivät silloiseen huoleen väestönkasvusta, luonnonvaroista ja maan, ilman ja veden saastumisesta. Sekä LCA:n *The Human Crisis in Ecology* -lausunnon kanta, joka puolusti ekologista järjestelmää, että ALC:n *The Environmental Crisis* -lausunnon kanta, joka puolusti elinympäristöä, perustuivat näkemykseen luomisesta ja Jumalasta luojana ja elämän ylläpitäjänä.¹⁰ *The Human Crisis in Ecology* liitti kannan kuitenkin, LCA:n rotukysymystä käsitelleen lausunnon tavoin, myös yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen.¹¹ *The Environmental Crisis* -lausunnossa se liitettiin ALC:n rasismikannanoton tavoin toiseen uskonkappaleeseen ja näkemykseen sakramenteista ja ihmisen erityistehtävästä eli luomakunnan vaalimisesta.¹²

10. "Society today is confronted by a profound crisis and challenge in the world of humans and of nature. God so orders creation that everything in it is related to everything else. All physical components and all organisms, including human beings, are purposefully woven together in ecological systems or ecosystems. -- When any part is tampered with, exploited or destroyed the effect is felt in other parts and eventually in the whole system. The ecological crisis consists in the radical violation of the systems God creates." (HCE, 1.) "The rapid deterioration of the natural environment has become a matter of great concern for many Americans. Scientists tell us that we have only few decades before many of our air, water, and land resources are polluted to a point of no return. Both mass media coverage and statements by government officials have made concern about the quality of our environment a major national issue. -- God created all things and he proclaimed each thing good, even before man was created. -- Our response to the world God created is properly neither fear nor greed, but respect for and celebration of everything in it as the handiwork of God." (EC, 2-5.)

11. "There is little hope of arresting the mad rush toward ecological disaster unless a very large number of persons and institutions *renounce* certain values which have long dominated civilization. Defining 'the good life' in terms of creature comforts and material 'progress', many people in all strata of society cherish such assumptions as the following: that the earth's resources belong to humanity and are inexhaustible; that prosperity is a reward for diligence and character, and poverty is caused by the indolence of the poor; that maximization of profit, economic growth and technological expansion is inevitably good; that the threat of intolerable population pressures is exaggerated; and that human ingenuity, working through science, technology, and present social structures, can resolve the ecological crisis without decisive changes in values and institutions. These old values, reflections of sin and ignorance, flout ecological facts and tear the fabric of interrelatedness which is one of the essence of God's creation." (HCE, 3.)

12. "As Christians we witness to Incarnation and Sacrament. Even though man in his fall corrupted himself and subjected nature to bondage, God did not abandon His creation to futility (Romans 8). In Christ He entered our flesh in order to redeem all things; in the common elements of water, bread, and wine he covenants that redemption sacramentally with us. We dare not despise, misuse, or ignore what

6.2. ELCA rotuun, etniseen ja kulttuuriseen alkuperään liittyvistä kysymyksistä: *A Social Statement on: Freed in Christ* (1993)

6.2.1. Yhteinen alkuperä ja vaiheet

Freed in Christ: Race, Ethnicity, and Culture -lausunnon¹³ lähtökohta on, että samalla tavoin kuin Jumala on kristillisen uskonkäsityksen mukaan yksi, myös ihmiskunta on yhteisen luomisen ja sovituksen johdosta yhtä.¹⁴ Raamatun kirjoitukset kertovat yhdestä ihmiskunnasta: sen yhteisestä alkuperästä, lankeemuksesta, sovitukselta, hajaantumisesta ja yhdistymisestä;¹⁵ ja kirkko uskoo Kristukseen, joka on murtautunut ihmisten väliset rajat ja päättänyt rotuun, etniseen alkuperään, sukupuoleen ja yhteiskunnalliseen asemaan perustuvan vihan.¹⁶ Kirkko julistaa Kristusta ja luot-

God created, redeemed, and inhabits, but thankfully live in hope of the redemption of all things. -- As Christians we are held responsible to an ethic of stewardship. -- Christian stewardship will be reflected, not only in individual styles of life, but in communal concern, as the Body of Christ, for the health and welfare of the total environment that we share with all living things." (EC, 5.)

13. Vuonna 1993 esitetyissä lausunnoissa ei mainita, ovatko kannanotot *social teaching statement*- vai *social practice statement* -lausuntoja. Kummankin lausunnon tyyppi on *a social statement*, ja kannanoton otsake ilmoittaa ainoastaan hyväksymiseen vaaditun äänen enemmistön, hyväksymispaikan ja ajan: "Adopted by a more than two-thirds majority vote as a social statement of the Evangelical Lutheran Church in America by the third Churchwide Assembly on August 31, 1993, at Kansas City, Missouri." (FIC, 1; CFC, 1.)

14. "For us as members of the Evangelical Lutheran Church in America there is one God and one Lord, Jesus Christ, 'through whom are all things and through whom we exist' (1 Corinthians 8:6)." (FIC, 1.)

15. "Scripture speaks of one humanity, created by God. It recounts our rebellion and enslavement to sin. Scripture tells of a diverse people reconciled to God through the blood of the cross, a people set free for the work of reconciliation. It heralds a new freedom and future in one Lord, one faith, one baptism. If the story of Babel is of a people scattered, the story of Pentecost is of people called and gathered." (FIC, 1.)

16. "The Church confesses Christ, who has broken down the dividing wall (Ephesians 2:14). Christ, our peace, has put an end to hostility of race, ethnicity, gender, and economic class." (FIC, 1.)

taa, että evankeliumi yhä vapauttaa vihasta,¹⁷ mutta samalla tunnustaa oman ja jäsentensä synninalaisuuden.¹⁸

6.2.2. Tavoitteena monikulttuurinen kirkko

Kannanotossa todetaan, että ELCAn juuret ovat siirtolaisuudessa,¹⁹ että se toimii monikulttuurisessa yhteiskunnassa²⁰ ja että se on toimintaperiaatteissaan sitoutunut hyväksymään monimuotoisen kulttuurin.²¹ Sitoumus on tehty muun muassa siten, että ELCA on vahvistanut erillisen monikulttuurisuusohjelman ja omaksunut kiintiöt kirkon hallinnon eri tasoille.²² ELCAn tavoite on, että kymmenen ensimmäisen vuoden kuluessa sen jäsenistä kymmenen prosenttia on afroamerikkalaisia, aasialaisia, Latinalaisesta Amerikasta lähtöisin olevia ja Amerikan alkuperäiskansojen jäseniä.²³ ELCA myös tukee eri etnisten ja kulttuuriryhmien toimintaa ja pyrkii toimimaan kaikkien kulttuuripiirien keskuudessa.²⁴

17. "The Church proclaims Christ, confident this good news sets at liberty those captive behind walls of hostility (cf. Luke 4:18)." (FIC, 1.)

18. "But Christians live between the 'now' of the reign of God and the 'not yet' of its fulfillment. Trusting the promise of freedom, we can face the fact that each of us is captive, each of us is in bondage to sin (1 John 1:8). Therefore, we confess our sinfulness. Because we are sinners as well as saints, we rebuild walls broken down by Christ." (FIC, 1–2.)

19. "The Evangelical Lutheran Church in America has roots in bodies with strong immigrant history." (FIC, 2.)

20. "We of the Evangelical Lutheran Church in America have recognized ourselves to be in mission and ministry in a multicultural society –." (FIC, 2.)

21. "– and have committed ourselves to welcome cultural diversity." (FIC, 2.)

22. "The commitment was made – in these and other ways: – the adoption of an organizational principle providing for the representation of cultural diversity on churchwide staff and on boards and other decision-making bodies; the creation of a Commission for Multicultural Ministries and adoption of a Multicultural Mission Strategy –." (FIC, 2.)

23. "[The commitment was made – in these and other ways:] – the goal that, within the first ten years of its existence, ten percent of this church's membership would be African American, Asian, Hispanic, or Native American –." (FIC, 2.)

24. "[The commitment was made – in these and other ways:] – the encouragement of African

6.2.3. Rasismi on synti

Sitten *Freed in Christ* painottaa, että kirkon tulee hyväksyä kulttuurin monimuotoisuus niin periaatteissa kuin käytännössäkin. Lausunto korostaa, että rasismi sekoittaa valtaa, etuoikeuksia ja ennakkoluuloja ja että rasismi on synti.²⁵ Rasismin pystyttämät, rotuun, etniseen ja kulttuuriseen taustaan perustuvat raja-aidat kieltävät kaikkien olevan Jumalan luomia ja arvokkaita.²⁶ ”Rasismi jakaa sekä kirkkoa että yhteiskuntaa.”²⁷ ”Jos rasismia pidetään vain henkilökohtaisina näkemyksinä, sitä aliarvoidaan.”²⁸

6.2.4. Rasismi vaikuttaa kaikkiin

Rasismi vaikuttaa kaikkiin, toteaa lausunto.²⁹ Rasismi rikkoo rotujen, etnisten ja kulttuuriryhmien välejä, jäytää yhteenkuuluvuudentunnetta ja vahvistaa ennakkoluuloja ja epätervettä kilpailua.³⁰ ”Kristuksessa”, kannanotto korostaa, ”kaikki ihmiset ovat kuitenkin yhtä.”³¹ Kristuksen ruumiina kirkon tulisi toteuttaa tuota yhteyt-

American, Asian, Hispanic, and Native American associations, – – the regard for distinctive cultures, – – the effort to start and to support ministry in African American, Asian, Hispanic, Native American, or multicultural settings, – – the respect for cultural diversity in the work of global mission.” (FIC, 2.)

25. ”Racism – a mix of power, privilege, and prejudice – is sin, a violation of God’s intention for humanity.” (FIC, 4.)

26. ”The resulting racial, ethnic, or cultural barriers deny the truth that all people are God’s creatures and, therefore, persons of dignity.” (FIC, 4.)

27. ”Racism fractures and fragments both church and society.” (FIC, 4.)

28. ”When we speak of racism as though it were a matter of personal attitudes only, we underestimate it.” (FIC, 4.)

29. ”Racism, however, infects and affects everyone.” (FIC, 4.)

30. ”It deforms relationships between and within racial, ethnic, or cultural groups. It undermines the promise of community and exacerbates prejudice and unhealthy competition among these groups.” (FIC, 4.)

31. ”Vision breaks through brokenness. We are one in Christ.” (FIC, 5.)

tä.³² Erityisesti kirkon johdon odotetaan paljastavan rasismia ja rohkaisevan kirkkoa toimimaan monikulttuurisessa yhteiskunnassa.³³

6.2.5. Kirkko voi vaikuttaa oikeudenmukaisuuden toteutumiseen

Lausunnon viimeinen osa korostaa, että kirkon on edistettävä oikeudenmukaisuutta. Kirkon on julistettava Kristusta, joka on vapahtanut maailman, ja opetettava, että Jumala odottaa ihmisiltä oikeudenmukaisuutta.³⁴ Kirkko osoittaa sitoumuksensa osallistumalla yhteiskunnan toimintaan paikallisesti, kansallisesti ja kansainvälisesti.³⁵ Mutta myös seurakuntalaiset voivat vaikuttaa yhteiskunnallisiin ratkaisuihin toimimalla aktiivisesti yhteiskunnassa.³⁶

6.2.6. Kirkko on esimerkki

Kannanoton mukaista tehtäväänsä ELCA toteuttaa muun muassa antamalla mallia moraaliharkinnan yhteisöstä. Teksti viittaa *The Church in Society* -lausuntoon: itse

32. "As the body of Christ, we are free to live out our connectedness with each other." (FIC, 5.)

33. "Promises are kept when vision is communicated in word and deed, and members are captured by it. For this to happen, we need the leadership of all who have been given responsibility and authority: members of congregations and their pastors; boards and staff of institutions and agencies of the church; synodical bishops; and the bishop of this church. *We expect our leadership to name the sin of racism and lead us in our repentance of it. -- We expect our leadership to persevere in their challenge to us to be in mission and ministry in a multicultural society.*" (FIC, 5.)

34. "The Church exists to proclaim Jesus the Christ, whose life, death, and resurrection mean freedom for the world. The Church also exists to teach the law of God, announcing that the God who justifies expects all people to do justice. So, the Church must cry out for justice, and thereby resist the cynicism fueled by visions that failed and dreams that died. The Church must insist on justice, and thereby refuse to blame victimized people for their situations. The Church must insist on justice, and thereby assure participation of all people." (FIC, 5.)

35. "The Church that confesses Christ in public demonstrates its commitment through involvement in public life – globally and locally, nationally and in neighborhoods." (FIC, 6.)

36. "Through public events such as elections or town meetings, through public bodies such as legislatures or volunteer groups, church members help to forge political will and consensus." (FIC, 6.)

asiassa ELCA on jo sitoutunut sellaiseen moraalialueeseen koskevaan pohdintaan ja harkintaan, joka hyväksyy näkemysten eriytyvyyden ja ristiriidat.³⁷ Kirkko pyrkii käsittelemään rotuun, etniseen ja kulttuuriseen alkuperään liittyviä kysymyksiä avoimesti,³⁸ tarjoamaan mallin kulttuuripiirien kohtaamiselle,³⁹ kiinnittämään huomiota monikulttuurisuuskasvatukseen⁴⁰ ja tarjoamaan paikan ristiriitojen sovittelulle.⁴¹

6.3. ELCA ympäristökysymyksestä: *A Social Statement on: Caring for Creation* (1993)

Kuten *Freed in Christ* myös *Caring for Creation: Vision, Hope, and Justice* käsittelee aiheitaan luomisen ja sovituksen näkökulmasta. Lausunnon aluksi todetaan, että ELCA näkee elinympäristöstä huolehtimisen perimmiltään hengelliseksi asiaksi⁴² ja että kannanotto pyrkii esittämään Raamattuun perustuvan mallin ympäristöhaasteiden kohtaamiselle.⁴³

37. "One way that we, the members of the Evangelical Lutheran Church in America, will promote a better public life is through example. This church has already committed itself to moral deliberation that deals openly with conflict and controversy." (FIC, 6.)

38. "This church will live up to its commitment to deliberation. Specifically, we will: model an honest engagement with issues of race, ethnicity and culture, by being a community of mutual conversation, mutual correction, and mutual consolation --." (FIC, 6.)

39. "-- model a healthy and healing response to the change that inevitably comes from cultural contact --." (FIC, 6.)

40. "-- encourage and participate in the education of young people, in order that they might be better equipped to live in a multicultural society --." (FIC, 7.)

41. "-- bring together parties in conflict, creating space for deliberation; and participate in identifying the demands of justice, and work with others who would have justice for all." (FIC, 7.)

42. "Christian concern for the environment is shaped by the Word of God spoken in creation, the Love of God hanging on a cross, the Breath of God daily renewing the face of earth. We of the Evangelical Lutheran Church in America are deeply concerned about the environment, locally and globally, as members of this church and as members of society. Even as we join the political, economic, and scientific discussion, we know care for the earth to be a profoundly spiritual matter." (CFC, 1.)

43. "This statement summons us, in particular, to a faithful return to the biblical vision." (CFC, 1.)

6.3.1. Luominen ja sovitus

Teksti käsittelee Luojan (*creator*) ja luodun (*creation*) suhdetta toisiinsa, ihmiselle annettua tehtävää luomakunnan viljelijänä ja varjelijana ja synnin aiheuttamaa epäonnistumista. Lausunnon mukaan ELCA pitää elinympäristön saastumista Jumalan luomistyön halveksimisena⁴⁴ ja korostaa, että Raamatun kirjoitukset ja uskontunnustukset, jotka ohjaavat kirkon raamatuntulkintaa, kertovat Jumalasta kaiken olemassaolevan luoja ja elämän ylläpitäjänä.⁴⁵ Keskeistä kirkon luomiskäsitykselle on se, miten Jumala tuli ihmiseksi⁴⁶ ja pelasti näin koko luomakunnan⁴⁷ ja miten luominen jatkuu kasteen ja ehtoollisen kautta.⁴⁸

6.3.2. Tehtävä ja vastuu

Ihmisen yhdistää muuhun luomakuntaan yhteinen alkuperä,⁴⁹ mutta ihmisellä on erityinen tehtävä koko luomakunnan puolesta: Jumalan kuvaksi luotu ihminen on kutsuttu viljelemään ja varjelemaan maata.⁵⁰ Synnin takia luomakunnan hyvä talou-

44. "We see the despoiling of the environment as nothing less than the degradation of God's gracious gift of creation." (CFC, 2.)

45. "Scripture witnesses to God as creator of the earth and all that dwells therein (Psalm 24:1). The creeds, which guide our reading of Scripture, proclaim God the Father of Jesus Christ as "maker of heaven and earth", Jesus Christ as the one "through [whom] all things were made", and the Holy Spirit as "the Lord, the giver of life" (Nicene Creed)." (CFC, 2.)

46. "Central to our vision of God's profound involvement within the world is the Incarnation." (CFC, 2.)

47. "In Christ, the Word is made flesh, with saving significance for an entire creation that longs for fulfillment (Romans 8:18–25)." (CFC, 2.)

48. "The Word still comes to us in the water of baptism, and in, with and under the bread and wine, fruits of the earth and the work of human hands." (CFC, 2.)

49. "Humanity is intimately related to the rest of creation. We, like other creatures, are formed from the earth (Genesis 2:7, 9, 19)." (CFC, 2.)

50. "Humans, in service to God, have special roles on behalf of the whole creation. Made in the image of God, we are called to care for the earth as God cares for the earth." (CFC, 2.)

denhoito ei kuitenkaan onnistunut,⁵¹ ja juuri siksi elinympäristön ja koko luomakunnan tila on monin tavoin uhanalainen.⁵² Monet uhat koskevat koko maailmaa, todetaan lausunnossa.⁵³ Niistä useimmat johtuvat ihmisen toiminnasta.⁵⁴ Erillisinä ilmenevät ongelmat, kuten teollistuneiden maiden kasvava kulutus, hallitsematon väestönkasvu ja useat elinympäristöä koskevat uhat, liittyvät toisiinsa ja vahvistavat toistensa vaikutuksia.⁵⁵ Ympäristön vahingoittumisesta johtuvina seurauksina *Caring for Creation* mainitsee uudistumattomien raaka-aineiden ehtymisen, lajien kuoleamisen sukupuuttoon, eroosion, ilman ja veden saastumisen sekä happosateet.⁵⁶ Erityisinä uhkatekijöinä lausunnossa pidetään otsonikatoa ja ilmaston lämpenemistä.⁵⁷

51. "Not content to be made in the image of God (Genesis 3:5; Ezekiel 28:1–10), we have rebelled and disrupted creation." (CFC, 3.)

52. "A disrupted nature is a judgement on our unfaithfulness as stewards." (CFC, 3.)

53. "Many threats are global –." (CFC, 3.)

54. "– – most stem directly from human activity." (CFC, 3.)

55. "Twin problems – excessive consumption by industrialized nations, and relentless growth of human population worldwide – jeopardize efforts to achieve a sustainable future. These problems spring from and intensify social injustices. Global population growth, for example, relates to the lack of access by women to family planning and health care, quality education, fulfilling employment, and equal rights. Processes of environmental degradation feed on one another." (CFC, 3–4.)

56. "The resulting damages to environmental systems are frightening: depletion of non-renewable resources, especially oil; loss of the variety of life through rapid destruction of habitats; erosion of topsoil through unsustainable agriculture and forestry practices; pollution of air by toxic emissions from industries and vehicles, and pollution of water by wastes; increasing volumes of wastes; and prevalence of acid rain, which damages forests, lakes, and streams." (CFC, 4.)

57. "Even more widespread and serious, according to the preponderance of evidence from scientists worldwide, are: the depletion of the protective ozone layer, resulting from the use of volatile compounds containing chlorine and bromine; and dangerous global warming, caused by the buildup of greenhouse gases, especially carbon dioxide." (CFC, 3–4.)

6.3.3. Kohti oikeudenmukaisuutta

Tämän jälkeen lausunto painottaa, että Kristuksen sovitustyön vuoksi synty ja siitä johtuvat ympäristöuhat eivät ole voittamattomia.⁵⁸ Sitä vastoin ihmistä kutsutaan jatkuvasti oikeudenmukaisuuteen.⁵⁹ Ihmistä kutsutaan kunnioittamaan luomakunnan eheyttä ja pyrkimään tasa-arvoiseen ihmiskuntaan.⁶⁰ Oikeudenmukaisuuden välineiksi lausunto esittää osallistumisen (*participation*), solidaarisuuden (*solidarity*), riittävyys (*sufficiency*) ja kestävyys (*sustainability*) periaatteet. Ensimmäisellä tarkoitetaan ympäristön ja sen parissa toimivien kuulemista,⁶¹ toisella luodun yhteenkuuluvuutta ja keskinäistä riippuvaisuutta,⁶² kolmannella ihmis- ja koko luomakunnan eri ryhmien perustarpeiden huomioon ottamista.⁶³ Neljännellä tarkoitetaan, että ympäristöratkaisujen on otettava huomioon tulevat sukupolvet.⁶⁴

58. "Sin and captivity, manifest in threats to the environment, are not the last word." (CFC, 5.)

59. "By the cross and resurrection of Jesus Christ, God frees us from our sin and captivity, and empowers us to be loving servants to creation." (CFC, 5.)

60. "Caring, serving, keeping, loving and living by wisdom – these translate into justice in political, economic, social, and environmental relationships. Justice in these relationships means honouring the integrity of creation, and striving for fairness within the human family." (CFC, 5.)

61. "**Justice through Participation.** We live within the covenant God makes with all living things, and are in relationship with them. *The principle of participation means they are entitled to be heard and to have their interests considered when decisions are made.* Creation must be given voice, present generations and those to come. We must listen to the people who fish the sea, harvest the forest, till the soil, and mine the earth, as well as to those who advance the conservation, protection, and preservation of the environment." (CFC, 6.)

62. "**Justice through Solidarity.** Creation depends on the Creator, and is interdependent within itself. *The principle of solidarity means that we stand together as God's creation.* We are called to acknowledge this interdependence with other creatures and to act locally and globally on behalf of all creation." (CFC, 6.)

63. "**Justice through Sufficiency.** The earth and its fullness belong to the Lord. No person or group has absolute claims to the earth or its products. *The principle of sufficiency means meeting the basic needs of all humanity and all creation.* In a world of finite resources, for all to have enough means that those with more than enough will have to change their patterns of acquisition and consumption." (CFC, 6–7.)

64. "**Justice through Sustainability.** The sabbath and jubilee laws of the Hebrew tradition remind us that we may not press creation relentlessly in an effort to maximize productivity (Exodus 20:8–11;

6.3.4. Periaatteet ja toiminta

Lausunto päättyy sitoumuksiin, joissa ELCA sitoutuu noudattamaan esitettyjä periaatteita ja toimimaan niiden toteutumiseksi.⁶⁵ Periaatteiden noudattaminen on vaikeaa inhimillisen heikkouden ja synnin vuoksi.⁶⁶ Mutta kirkko toimii siksi, että kirkko luottaa pelastukseen Kristuksessa – ei siksi, että kirkko olisi varma tuloksisista.⁶⁷ Inhimilliset tavat voivat muuttua taloudellisten syiden, menneisyyttä koskevan syyllisyyden tai tulevaisuutta koskevan pelon vuoksi.⁶⁸ Mutta kirkon työ perustuu kutsumukseen, joka velvoittaa pitämään huolta ympäristöstä ja toimimaan oikeudenmukaisesti.⁶⁹

Leviticus 25). *The principle of sustainability means providing an acceptable quality of life for present generations without compromising that of future generations.* Protection of species and their habitats, preservation of clean land and water, reduction of wastes, care of the land – these are priorities.” (CFC, 7.)

65. ”We of the Evangelical Lutheran Church in America answer the call to justice and commit ourselves to its principles – participation, solidarity, sufficiency, and sustainability.” (CFC, 8.)

66. ”In applying the principles to specific situations, we face decisions made difficult by human limitation and sin.” (CFC, 8.)

67. ”We act, not because we are certain of the outcome but because we are confident of our salvation in Christ.” (CFC, 8.)

68. ”Human behavior may change through economic incentive, guilt about the past, or fear about the future.” (CFC, 8.)

69. ”But as people of biblical faith, who live together in trust and hope, our primary motivation is the call to be God’s caregivers and to do justice.” (CFC, 8.)

7. Yhteisen kannan luonne

Tutkimuksessani pyrin selvittämään, arvioidaanko Amerikan evankelis-luterilaisen kirkon lausunnoissa moraalikysymyksiä tavalla, joka eroaa sekä luonnollisen moraalilain perinteestä että uskoneettisesta perinteestä. Vastaako ELCA uudella tavalla eräisiin moraalikysymyksiin, tai tuoko se kirkkojen moraalikeskusteluun aiemmasta poikkeavia näkökulmia? Aiempana esiteltiin kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen moraliopetuksen vaihtoehtoja: opetus voi liittyä joko itsenäistä harkintaa ja pohdintaa painottavaan luonnollisen moraalilain perinteeseen tai erityistä sisällöllisesti kristillistä etiikkaa puoltavaan uskoneettiseen perinteeseen.

7.1. Lausuntojen luonteesta ja rakenteesta

7.1.1. Kohti avointa moraalikeskustelua

Lausunnoista voi yleisesti todeta, että ne pyrkivät kohden avointa moraalikeskustelua. Keskustelua ajankohtaisista moraali- ja yhteiskunnallisista kysymyksistä pidettiin tärkeänä, ja Amerikan evankelis-luterilainen kirkko otti kantaa niihin yhteisönä. ELCAn perustamiskokous (1987) päätti laatia periaateasiakirjan, joka koskisi kirkon yhteiskunnallisia kannanottoja; asiakirja oli osa ELCAn yhteiskunnallisen ohjelman valmistelua, ja sen laatiminen annettiin kirkon yhteiskunnallisen työn keskukselle. Keskus laati ehdotuksen kannanottojen asemaa, laatimista ja käyttöä käsittelevästä asiakirjasta, ja se esiteltiin ELCAn keskusneuvostolle. Keskusneuvosto arvioi sitä,

muutti sitä hieman ja esitti sen kirkolliskokoukselle. Periaatteet hyväksyttiin Amerikan evankelis-luterilaisen kirkon ensimmäisessä kirkolliskokouksessa elokuussa 1989. Periaateasiakirjaa seuranneiden, ELCAn toisessa (1991) ja kolmannessa (1993) kirkolliskokouksessa hyväksytyjen lausuntojen rakenne oli seuraava: lausunnon avauksen tai johdannon jälkeen esiteltiin ensin vakuutus tai vakuutuksia (*affirmation/conviction*),¹ joissa kuvattiin tietyt periaatteet tai lähtökohdat, sitten kanta (*position*) asianomaiseen kysymykseen² ja lopuksi sitoumus tai sarja sitoumuksia (*commitment*), joissa kirkko päätti toimia esitetyn kannan mukaisella tavalla.³ *The Church in Society* -lausunnossa kanta sisältyi kuitenkin jo vakuutuksiin⁴ ja *Freed in Christ*- ja *Caring for Creation* -lausuntojen vakuutusosa samalla aloitti lausunnot.⁵

7.1.2. Vakuutukset perustana

Vakuutukset esitettiin perustaksi, jolta kirkko tarkastelisi asianomaista kysymystä. Abortti- ja kuolemanrangaistuslausunnoissa kantaan vaikutti kuitenkin myös tekijöitä, jotka eivät liittyneet edeltäviin vakuutuksiin vaan kyseisten ratkaisujen seurauksiin. Aborttilausunnon vakuutuksissa esitettiin, että ihmiselämällä on kaikissa kehitysvaiheissaan itseisarvo,⁶ mutta raskauden keskeyttämistä pidettiin moraalisesti vastuullisena silloin kun raskaus kiistattomasti vaarantaa naisen hengen, silloin kun molemmat eivät tahtoen osallistuneet yhdyntään ja silloin kun sikiönkehitys on äärimmäisen poikkeuksellista ja se aiheuttaa sikiölle suuria kärsimyksiä ja johtaa vas-

1. CIS, 1–6; A, 2–3; DP, 2; FIC, 1–3; CFC, 1–5.

2. A, 3–7; DP, 2–4; FIC, 3–5; CFC, 5–7.

3. CIS, 6–8; A, 10; DP, 4–6; FIC, 5–7; CFC, 8–11.

4. CIS, 1–6.

5. FIC, 1–3; CFC, 1–5.

6. A, 2.

tasyntyneen varhaiseen kuolemaan.⁷ Kuolemantuomiota koskevan lausunnon vaikutus vahvisti valtion voivan langettaa kuolemanrangaistuksen. Raamatun ja luterilaisten tunnustusten perusteella ELCA katsoi, että Jumala toimii muun muassa valtion ja erilaisten yhteiskunnallisten rakenteiden kautta,⁸ ja koska valtio vastaa kansalaisten turvallisuudesta, sille on annettu mahdollisuus kuolemanrangaistukseen silloin kun rankaisematta jättäminen merkitsisi selkeää yhteiskunnallista vaaraa.⁹ Kirkko suhtautui kuolemanrangaistukseen kuitenkin kielteisesti. Lausunnossa *The Death Penalty* todettiin, että ELCA vastustaa kuolemantuomiota kirkon palvelutehtävän korjaavan luonteen vuoksi, koska kirkko on sitoutunut edistämään oikeudenmukaisuutta ja koska kirkko on huolissaan kuolemantuomion tuonhetkisestä käytöstä Yhdysvalloissa.¹⁰

7.1.3. Moraalikysymyksiä voidaan ratkaista

Moraalia koskevan teoreettisen keskustelun näkökulmasta lausuntoja yhdisti käsitys, että moraalikysymyksiä voidaan ratkaista. Kannanotot osallistuivat moraalikeskusteluun ja esittivät ratkaisun tai ratkaisuja kysymyksiin, joista USA:ssa oltiin eri mieltä. Abortti, kuolemanrangaistus, rotu, etninen ja kulttuuritausta ja ympäristö olivat siellä 1980–90-luvun taitteen keskeisiä kiistanaiheita, ja kannanotot korostivat kirkon asemaa paikkana, jossa erilaiset ja ennen kaikkea vastakkaiset näkemykset voisivat kohdata. Samalla ne korostivat sitä, että kirkon keskustelu ja harkinta olisivat avoimia kaikille.¹¹ Osallistumista yhteiskunnan toimintaan pidettiin tärkeänä

7. A, 7.

8. DP, 2.

9. DP, 2.

10. DP, 3–4.

11. Esimerkiksi *The Church in Society*: ”The Evangelical Lutheran Church in America commits itself to foster moral deliberation on social questions. Through its congregations, synods, and churchwide organization, and affiliated institutions and ecumenical relationships this church shall seek to be: a community where open, passionate, and respectful deliberation on challenging and controversial

osana kirkon tehtävää,¹² ja kannanottoja, joissa yhteiskunnallisia kysymyksiä tarkasteltiin kristinuskon näkökulmasta, pidettiin yhtenä tavoista, joilla kirkko toteuttaa tehtäväänsä.¹³ Kannanotot syntyivät laajan, kriittisen ja avoimen harkinnan tuloksiksi.¹⁴ Ne myös ohjasivat ELCAn virallista toimintaa.¹⁵ Niiden kautta kirkko kertoi, miten vastata ajankohtaiseen kysymykseen.¹⁶ Toinen ajattelutapa olisi, ettei moraalikysymyksiä voida ratkaista, ettei niiden ratkaiseminen ole mielekäästä tai ettei kysymyksiä voida arvioida yhteisesti tai erilaisten näkemysten kuulemisen vaan esimerkiksi asiantuntemuksen tai asianosaisuuden perusteella. Yhtä lailla kysymyksiä voitaisiin käsitellä toisinkin. Ratkaisuja voitaisiin etsiä ensinnäkin esittelemällä erityyppisiä vastauksia, toiseksi arvioimalla kysymyksiä jonkin yleisen periaatteen tai periaatteiden kautta, kolmanneksi kysymällä, miksi ratkaisua haetaan, miksi asiaa pidetään ongelmana tai mihin laajempaan yhteyteen tai kokonaisuuteen se liittyy.

issues of contemporary society is expected and encouraged; engage those of diverse perspectives, classes, genders, ages, races, and cultures in the deliberation process so that each of our limited horizons might be expanded and the witness of the body of Christ in the world enhanced –.” (CIS, 7–8.)

12. ”Faithful participation in society is integral and vital to the mission of the Evangelical Lutheran Church in America.” (SSPP, 3.)

13. ”One way the members of this church carry out their social responsibility is through formally adopted documents that address social issues from the perspective of the Christian faith.” (SSPP, 3.)

14. ”Social statements result from an extensive, inclusive, and accepted process of deliberation throughout this church. They are shaped by careful and critical listening to this church and to society as well as to other church bodies and ecumenical institutions, both in this country and around the world.” (SSPP, 7.)

15. ”(Social statements) set forth the principles and directives that the Evangelical Lutheran Church in America considers necessary to govern the internal and external practices of its social responsibility in accordance with its understanding of God’s will.” (SSPP, 8.)

16. ”In these documents the church addresses the question: ’What ought we as Christians and the Church think and do about this social issue?’” (SSPP, 7.)

7.1.4. Moraalisesti vastuullinen, yhteinen kanta harkittuun kysymykseen

Kantaa, johon harkinta päätyi, pidettiin moraalisesti vastuullisena ja yhteisenä. Vastuullisuus merkitsi moraalista hyväksyttävyyttä, ja yhteisyyttä ilmaistiin kielenkäytön avulla: lukuun ottamatta lausuntoja *Social Statements in the Evangelical Lutheran Church in America* ja *The Church in Society* käytettiin kaikissa kannanotoissa huomattavan paljon monikon ensimmäistä persoonamuotoa.¹⁷ Näin eri kysymyksistä puhui Amerikan evankelis-luterilainen kirkko yhteisönä mutta ei niinkään johdon tai erityisen asiantuntemuksen perusteella vaan niiden kautta, jotka osallistuivat harkintaan. Tämä tapahtui aina kuitenkin siten, ettei esitetty kanta sulkenut pois muita näkökantoja. *Abortion* ja *The Death Penalty* korostivat lisäksi, ettei lausunto pyrkinyt hävittämään näkemyseroja,¹⁸ ja *The Death Penalty* totesi erikseen,

17. Esimerkiksi *Abortion*: "We in the Evangelical Lutheran Church in America are united with all human beings and the whole creation because God has created us and all that exists. We are united in Christ with all Christians in the one, holy, catholic, and apostolic Church. As Lutherans we are united in our confession that we are justified by grace through faith in Jesus Christ. We believe that the Bible is the authoritative source and norm for Christian faith and life." (A, 1.) Samalla tavalla *The Death Penalty*: "Violent crime is as ancient as the human family. Since Cain slew Abel, the blood of countless victims has cried out to the Lord (Genesis 4:10). Our hearts, too, cry out to the Lord who gives life. We grieve with the family and friends of the victim – the violated one. -- Such are the circumstances under which we, as the Evangelical Lutheran Church in America, speak to the death penalty." (DP, 1). *Freed in Christ*: "For us as members of the Evangelical Lutheran Church in America there is one God and one Lord, Jesus Christ, 'through whom all things and through whom we exist' (1 Corinthians 8:6)." (FIC, 1.) "We of the Evangelical Lutheran Church in America too often react fearfully and grudgingly to the diversity of cultures. We are to delight in the fact that the people called, gathered, and enlightened have such diversity. We are, as a multicultural church, to minister in a diverse but divided society." (FIC, 3.) "We expect our leadership to name the sin of racism --." (FIC, 5.) *Caring for Creation*: "Christian concern for the environment is shaped by the Word of God spoken in the creation, the Love of God hanging on a cross, the Breath of God daily renewing the face of creation. We of the Evangelical Lutheran Church in America are deeply concerned about the environment, locally and globally, as members of this church and as members of society. Even as we join the political, economic, and scientific discussion, we know care for the earth to be a profoundly spiritual matter." (CFC, 1.)

18. "The topic of abortion evokes strong and varied convictions about the social order, the roles of women and men, human life and human responsibility, freedom and limits, sexual morality, and the significance of children in our lives. It involves powerful feelings that are based on different life experiences and interpretations of Christian faith and life in the world. If we are to take our differences seriously, we must learn how to talk about them in the ways that do justice to our diversity." (A, 2.) "Members of the Evangelical Lutheran Church in America have different points of view with regard to social issues. -- Social statements of our church do not intend to end such

ettei kirkko ollut lopettanut harkintaansa¹⁹ vaan kirkon jäsenet jatkaisivat sitä edelleen.²⁰ ELCA kuitenkin toivoi, että seurakuntalaiset harkitsisivat lausuntoja ratkais-
tessaan oman kantansa,²¹ ja kirkon eri tahojen, eri elimien ja kirkon edustajien osalta lausunnot olivat ohjeellisia. Lyhyesti: sen, joka edustaisi kirkkoa, tulisi työssään edustaa kirkon kantaa.²²

7.1.5. Käytännön näkökulma

Kokoavasti voi sanoa, että kannanotot käsittelevät aihettaan käytännön näkökulmas-
ta. Aborttilausuntoa lukuun ottamatta niissä ei kiinnitetty huomiota eri kysymyksistä
aiemmassa keskustelussa käytettyyn sanastoon eikä puhuttu kovinkaan laajasti itse
asiasta. Sen sijaan tietty kysymys, sitä koskeva tieto, kysymyksen ratkaisu ja siitä
seuraava toiminta liittyivät aina toisiinsa – ja puhe moraalista, eettisistä tai yhteis-
kunnallisista kysymyksistä johti aina käytännön toimintaan.²³

diversity by 'binding' members to a particular position.” (DP, 1–2.)

19. ”This church has not finished its deliberation on the death penalty.” (DP, 2.)

20. ”Members of the Evangelical Lutheran Church in America continue the deliberation, upholding together the authority of Scripture, creeds, and confessions; the value of God-given life; and the commitment to serve God’s justice. Members continue their discussion, knowing that they have in common the goals of justice, peace, and order.” (DP, 2.)

21. ”Church members are called upon to give social statements serious consideration as they form their own judgements.” (SSPP, 6.)

22. ”Those who represent this church are expected to present the positions of the Evangelical Lutheran Church in America. This understanding recognizes their freedom to dissent these positions. – – It is expected that ELCA-affiliated agencies and institutions will develop policies and practices consistent with principles and directives of social statements.” (SSPP, 8.)

23. Esimerkiksi *The Church in Society*: ”In the light of these affirmations, the Evangelical Lutheran Church in America makes the following commitments: – – The Evangelical Lutheran Church in America commits itself to sustain and support its members in their baptismal vocation to serve God and neighbor in daily life; – – to serve God and neighbor in its life and work as an institution; – – to foster moral deliberation on social questions.” (CIS, 6–7.) ”Through its congregations, synods, and churchwide organization, and affiliated institutions and ecumenical relationships this church shall: foster in its members a faith that is active in love – –; join with others to remove obstacles of discrimination and indifference – –; adopt institutional policies and practices that model its beliefs and values – –; support its educational and social ministry organizations in their response to human need –

7.2. Käsitys etiikasta ja eettisen harkintaprosessin luonteesta

Kannanottojen valmistuessa oli moraalifilosofiassa esillä kaksi mallia. Niistä toisena ovat kommunitaariset, yhteisöä ja yhteisön merkitystä korostavat moraaliteoriat, toisena kommunikatiivista tai diskursiivista etiikkaa puoltavat teoriat. Vaikka lausunnoissa näkyy vaikutteita aikansa filosofisesta, teologisesta ja ekumeenisesta mielenpitenvaihdosta, koskee seuraava esitys kahta etiikan mallia, jotka vaikuttivat niihin ehkä erityisen paljon ja joiden läheisyys saman kirkon kannanotoissa on näyttänyt kiinnostavalta.

7.2.1. Yhteisöllinen perusta

Kannanottoja yhdistää ennen kaikkea se, että yhteisö on ne luonut ja yhteisöä suositetaan moraalikeskustelun paikaksi. Kirkkoa pidettiin ja kirkosta puhuttiin muiden tehtävien ohella moraaliharkinnan yhteisönä.²⁴ Lausuntojen asemaa, laatimista ja

–; speak out on timely, urgent issues –; mediate to achieve just and peaceful solutions to social conflicts.” (CIS, 6–7.) Samalla tavalla *Abortion*: ”In conclusion, the church’s role in society begins long before and extends far beyond legislative regulation. It seeks to shape attitudes and values that affirm people in whatever circumstances they find themselves. Its pastoral care, compassionate outreach, and life-sustaining assistance are crucial in supporting those who bear children, as well as those who decide not to do so.” (A, 10–11.) *The Death Penalty*: ”As a community gathered in faith, as a community dispersed in daily life, as a community of moral deliberation, and as a church body organized for mission, this church directs its attention to violent crime and the people whose lives have been touched by it. As a community gathered in faith we welcome victims of violent crime and their families, standing with them and for them during their times of grief and anger; we welcome offenders and their families, supporting them in their recovery; we welcome partnership with faith communities within the correctional system, joining them in ministries of restoration, we welcome people with –.” (DP, 4.) *Freed in Christ*: ”The church that confesses Christ in public demonstrates its commitment through involvement in public life – globally and locally, nationally and in neighborhoods. Through public events such as elections or town meetings, through public bodies such as legislatures or volunteer groups, church members help to forge the political will and consensus. Participation in public life is essential to doing justice and undoing injustice.” (FIC, 6.) *Caring for Creation*: ”Caring, serving, keeping, loving, and living by wisdom – these translate into justice in political, economic, social, and environmental relationships. Justice in these relationships means honoring the integrity of creation, and striving for fairness within the human family. It is in hope of God’s promised fulfillment that we hear the call to justice; it is in hope that we take action. When we act interdependently and in solidarity with creation, we *do* justice.” (CFC, 5.)

24. Esimerkiksi *Social Statements in the Evangelical Lutheran Church in America*: ”Social

käyttöä koskevista periaatteista todettiin, että kannanotot ovat teologisia, kirkon opetukseen liittyviä, teologisen etiikan alaan kuuluvia asiakirjoja.²⁵ Ne syntyvät avoimen, osallistumiseen kannustavan harkinnan tuloksiksi.²⁶ *The Church in Society* puhui kirkosta yhteisönä, joka erottuu muista tehtävänsä, evankeliumin julistamisen, perusteella. Lausunnon mukaan kirkon työ alkaa, kun kirkko tunnistaa itsensä yhteisöksi, joka elää evankeliumista ja evankeliumin vuoksi.²⁷ Kirkon jäsenet kutsuttiin kasteessa palvelemaan Jumalaa ja lähimmäisiä²⁸ ja toteuttamaan kutsumustaan arjessa.²⁹ Kutsumukseen kuuluisi muun muassa erilaisten (yhteiskunnallisten) haasteiden yhteinen arvioiminen.³⁰ Kirkko pyrkii oppimaan siitä, mitä ihmiset tietävät ja

statements are meant to foster the art of ethical reflection and discussion in congregations and other expressions of this church. They depend on a vision of the Church as a community of moral deliberation in which serious communication on matters of society and faith is vital to its being.” (SSPP, 7.) *The Church in Society*: ”Christians fulfill their vocation diversely and are rich in the variety of the gifts of the Spirit. Therefore, they often disagree passionately on the kind of responses they make to social questions. United with Christ and all believers in baptism, Christians welcome and celebrate their diversity. Because they share common convictions of faith, they are free, indeed obligated, to deliberate together on the challenges they face in the world. — As a community of moral deliberation, the Church seeks to ‘discern what is the will of God – what is good and acceptable and perfect’ (Romans 12:2).” (CIS, 5–6. Ks. myös esim. A, 1; DP, 4–6; FIC, 6–7 ja CFC, 9–10.)

25. ”Social statements are theological documents.” (SSPP, 6.) ”Social statements are teaching statements.” (SSPP, 6.) ”Social statements involve this church in the ongoing task of theological ethics.” (SSPP, 7.)

26. ”Social statements result from an extensive, inclusive and accepted process of deliberation throughout this church.” (SSPP, 7.)

27. ”The proclamation of the Gospel as the good news of God’s salvation given in the life, death, and resurrection of Jesus distinguishes the Church from all other communities. The witness of this church flows from its identity as a community that lives from and for the Gospel.” (CIS, 1.)

28. ”In dying to sin and in rising with Christ in Baptism, Christians are called to ‘walk in newness of life’ (Romans 6:1–11).” (CIS, 4.)

29. ”They fulfill their baptismal vocation in ordinary life as family members, friends, citizens, workers, and participants in voluntary associations.” (CIS, 4.)

30. ”Because they share common convictions of faith, they are free, indeed obligated, to deliberate together the challenges they face in the world.” (CIS, 5.) Myös esimerkiksi *Abortion*: ”Because we are united in Christ through faith, we have both the freedom and the obligation to engage in serious deliberation on moral matters.” (A, 1.)

tuntevat.³¹ Keskusteluun osallistuu seurakuntalaisia, joilla on erilaisia elämäkokemuksia ja jotka edustavat eri aloja ja näkökantoja.³²

7.2.2. Pyrkimys yleispäteviin ratkaisuihin

Moraalia koskevan filosofisen keskustelun näkökulmasta tällainen ajattelutapa lähe-
nee kommunitaarisia, erityisesti liberaaliksi uusaristotelismiksi kutsuttuja moraali-
teorioita. Kommunitaariset teoriat tarkastelevat moraalia yhteisöllisenä ja historialli-
sena ja korostavat yhteisön asemaa enemmän kuin yksilön vapauksia. Ne näkevät
moraalin osaksi tiettyä aikaa ja paikkaa ja moraalisen toimijan osaksi laajempaa
ympäristöä ja vuorovaikutusta. Ne myös määrittelevät hyvän elämän ihanteen tar-
kastelemalla yhteisön arvoja ja korostavat yhteisön jäsenten tasavertaisuutta ja vaa-
tivat näille yhtäläisiä vaikutusmahdollisuuksia. Liberaaliksi uusaristotelismiksi kut-
sutut teoriat korostavat keskeisesti paitsi yhteisöllisyyttä myös eettisen kokemuksen
paikallisuutta ja toimijan tunteiden merkitystä. Ne painottavat kriittisen rationaali-
suuden ja moraalin universaalisuuden ihanteita, pitävät kriittisen pohdinnan kykyä
piirteenä, joka perustavimmin määrittää moraalista persoonaa, ja uskovat sen ynnä
mainittujen ihanteiden, kriittisen rationaalisuuden ja moraalin universaalisuuden,
johtavan paikallisista arvoista kohden yleisesti sovellettavaa ja pätevää. – Uusaris-
totelismilla, jonka muotoja sekä kommunitarismi että liberaali uusaristotelismi ovat,
tarkoitetaan tässä lähinnä niitä 1980–90-luvun taitteen anglosaksisia filosofeja, jotka
korostavat moraaliteorioissaan Aristoteleen eettisen teorian keskeistä sisältöä: inhi-
millisen hyvän ja ihmisluonnon ihanteiden yhteisöllisesti määrittynyttä muotoa, teo-
rian ja käytännön erottamattomuutta sekä erotteluja *praxis–poiesis* ja *fronesis–*

31. ”This church is open to learn from the experience, knowledge, and imagination of all people, in order to have best possible information and understanding of today’s world.” (CIS, 6.)

32. ”Deliberation in this church should include people – either in person or through their writing or other expressions – with different life-experiences, perspectives, and interests. As far as possible, people such as the following should deliberate together and with others: those who feel and suffer with the issue; those whose interests or security are at stake –.” (CIS, 5–6.)

tekhne. Nämä teoriat jakautuvat kahteen ryhmään siten, että toisissa sanoudutaan selkeästi irti valistuksenajan jälkeiselle ajattelulle tunnusomaisista universaalisen rationaalisuuden ja moraalivaatimusten ehdottoman yleistettävyyden ihanteista, toisissa pyritään pitämään kiinni etiikan yleistettävyydestä ja luovan, kriittisen järjen käytön asemasta huolimatta niiden saamasta kritiikistä.³³

Ensimmäiseen ryhmään kuuluu yhdysvaltalaisen Alasdair MacIntyren teoksissa *After Virtue* (1981) ja *Whose Justice? Which Rationality?* (1988) hahmoteltu moraalifilosofia. *After Virtue* -teoksessa MacIntyre arvioi, että moderni moraalikieli on aikaisempien traditioiden synnyttämä fragmenttikokoelma, joka on menettänyt mielekkyytensä, koska sen pohjana olevat yhteisön käytännöt ovat kadonneet.³⁴ Vaihtoehdoksi hän esittää paluuta paikallisen yhteyden muotoihin, joissa moraalijärjestyshyveiden vaaliminen on mahdollista huolimatta ympäristön moraalisesta moninaisuudesta.³⁵ Toinen uusaristotelinen suuntaus pitää tärkeänä kriittisen yhteyden säilyttämistä liberalismiin ja valistukseen. Siihen liittyvät esimerkiksi Charles Taylor, Bernard Williams ja Martha Nussbaum.³⁶ Liberaali uusaristotelismi katsoo, että eettisen keskustelun lähtökohdaksi voidaan ottaa hyveet ja niitä koskevat yle-

33. Jaottelu perustuu Juha Sihvolan artikkeliin ”Ajankohtainen Aristoteles” (Sihvola 1994). Sihvola viittaa Martha Nussbaumin artikkeliin ”Virtue Revived. Habit, passion and reflection in the Aristotelian tradition” (Nussbaum 1992). Nussbaum käsittelee aristoteliseen hyve-etiikkaan virinnyttä kiinnostusta 1980–90-luvun angloamerikkalaisessa filosofiassa, Sihvola Aristoteles-kiinnostusta yleisemmin. Molemmissa artikkeleissa uusaristotelismi nähdään reaktioksi moraalifilosofiassa pitkään esillä olleisiin perusmalleihin, kantilaisuuteen ja utilitarismiin. Niiden haastajiksi esitettiin 1960-luvulta alkaen puheenvuoroja, joissa pyrittiin luomaan vaihtoehto molemmille ja ylittämään vastakkainasettelu. Molempia kritisoitiin abstraktiudesta ja historiattomuudesta, ja eri tahoilla alettiin uudelleen arvioida antiikin filosofiaa ja kreikkalaista perinnettä. Antiikista ”löydettiin” kysymys hyvästä elämästä ja siitä, miten ihmisen (tai yhteisön) elämä olisi järjestettävä, jotta se olisi kokonaisuutena tyydyttävä ja hyvä. Velvollisuuksia korostavan kantilaisuuden ja tekojen seurauksia painottavan utilitarismin rinnalle nousivat näkemykset onnellisuudesta ja inhimillisen toiminnan päämääristä (*eudaimonia*), yhteisöstä ja hyveistä. (Sihvola 1994, 279; Nussbaum 1992, 8–9.)

34. MacIntyre 1985, 2.

35. MacIntyre 1985, 263.

36. Sihvola 1994, 280.

sesti hyväksytyt näkemykset mutta keskustelun päämääränä ei ole yksityiskohtainen (partikulaarinen) tunnustuksellisuus ja paikallisen perinteen kokoaminen vaan sen arvioiminen, mikä on yleispätevästi hyvää tietyissä todellisissa ja toistuvissa tilanteissa. Hyveet ymmärretään silloin ihmiselle luontaisiksi, suositeltaviksi toimintamuodoiksi mutta myös vastaukseksi kysymykseen, miten menetellä oikein erilaisissa moraalisisissa valintatilanteissa. Liberaali uusaristotelismi pitää myös tärkeänä, että ihmisluontoa ja hyveitä koskeva teoria tarjoaa perusteet paikallisten traditioiden kritisoimiseksi silloin kun hyvän elämän kuvaukset eivät ole yleistettäviä tai erilaiset käytännöt ja instituutiot estävät hyvää inhimillistä toimintaa, vaikka toimintaa muutoin pidettäisiin oikeana ja hyvänä.³⁷

7.2.3. Keskusteleva, kokoava, välittävä

Jälkimmäisen tyyppinen näkemys ilmeni myös ELCAn kannanotoista. Kysymyksiä arvioitiin partikulaarisina ja historiallisina ja keskustelu käytiin kaikille avoimessa yhteisössä. Paitsi yhteisö ja yhteisöllisyys korostuivat myös eettisen kokemuksen kontekstuaalisuus,³⁸ kysymysten julkinen, kriittinen arvioiminen³⁹ ja moraalisten

37. Ks. esim. *Sihvola* 1994, 280–281. Ks. myös *Nussbaum* 1992, 8–11. Aihetta koskevasta keskustelusta: *Schnädelbach* 1988, 225–237. Hyve-etiikasta ja teorioista myös *Hallamaa* 1994, 173–203. Persoonan käsitteestä hyveteorioiden osana: mts. 204–250.

38. Esimerkiksi *The Death Penalty*: "The human community is saddened by violence, and angered by the injustice involved. We want to hold accountable those who violate life, who violate society." (DP, 1.) *Abortion*: "Induced abortion, the act of intentionally terminating a developing life in the womb, is one of the issues about which the members of the Evangelical Lutheran Church in America have serious differences. These differences are also found within society." (A, 1.) *Freed in Christ*: "Our world is one where racial and ethnic lines are drawn and enforced. Our world is one where hostility festers along those dividing lines, often bursting out in violence. Our world is one where power and prejudice combine in bitter oppression." (FIC, 5.)

39. *The Death Penalty*: "As a community of moral deliberation: we invite and encourage moral deliberation on the causes and effects of criminal behavior, the function of punishment, and the role of the criminal justice system – a deliberation grounded in Scripture and informed by reason and knowledge, including social sciences –." (DP, 5.) *The Church in Society*: "Christians struggle together on social questions in order to know better how to live faithfully and responsibly in their callings. Processes of deliberation need to inform and guide this church's corporate witness in society. In dealing openly and creatively with disagreement and controversy, this church hopes to contribute to

tunteiden huomioon ottaminen.⁴⁰ Samalla harkinta kuitenkin pyrki kohden yleistä ja yleispätevää.

7.2.4. Avoimen harkinnan yhteisöksi

Kun lausunnot sitten perustuivat avoimeen keskusteluun, joka kannusti kaikkia osallistumaan, ne lähenivät kommunitaaristen moraaliteorioiden ohella kommunitatiivisen toiminnan ja diskursiivisen etiikan teorioita. Tämä koskee harkinnan menetelmää – avointa, yhteistä keskustelua – sekä tapaa, jolla kirkko kuvattiin, ei esimerkiksi moraalisen kasvun, kasvatuksen tai hyveiden vaan juuri keskustelun ja harkinnan yhteisöksi. Kannanottojen keskeinen periaate on, että lausunnot syntyvät laajan, kaikille avoimen ja yhteisesti hyväksytyn harkintaprosessin tuloksiksi.⁴¹ Asi-

the search for the individual as well as for the common good in public life.” (CIS, 6.) *The Church in Society*: ”Through its congregations, synods, and churchwide organization, and affiliated institutions and ecumenical relationships this church shall seek to: be a community where open, passionate, and respectful deliberation on challenging and controversial issues of contemporary society is expected and encouraged – –.” (CIS, 7–8; myös esim. FIC, 6–7 ja CFC, 9–10.)

40. *Abortion*: ”The topic of abortion evokes strong and varied convictions about the social order, the roles of women and men, human life and human responsibility, freedom and limits, sexual morality, and the significance of children in our lives. It involves powerful feelings that are based on different life experiences and interpretations of Christian faith and life in the world. If we are to take our differences seriously, we must learn how to talk about them in ways that do justice to our diversity.” (A, 1–2.) *The Death Penalty*: ”Violent crime has a powerful, corrosive effect on society. Bonds of trust, the very assumptions that allow us to live our lives in security and peace, break down. Instead of loving, we fear our neighbor. We especially fear the stranger.” (DP, 1.) *The Death Penalty*: ”Our sadness and anger – – make us vulnerable to feelings of revenge. Our frustration with the complex problems contributing to violence may make us long for simple solutions.” (DP, 1.) *Freed in Christ*: ”Racism, however, infects and affects everyone. It deforms relationships between and within racial, ethnic, or cultural groups. It undermines the promise of community and exacerbates prejudice and unhealthy competition among these groups. It robs white people of the possibility of authentic relationships with people of color, and people of color of the possibility of authentic relationships with white people. Racism also can lead to the rejection of self, as when white people internalize guilt or people of color internalize values associated with white culture.” (FIC, 4.)

41. ”Social statements hope to reflect the qualities of a community of forgiven sinners called to do God’s will. They probe for shared convictions and the boundaries of faithful action; within this framework they acknowledge diversity. These documents recognize the complexity of society and the power of sin as well as the responsibility of this church to speak and act with hope and boldness. They appeal to theology, ethics, secular knowledge, history and contemporary experience to offer coherent and plausible reasons for their judgements. As the work of a community that stands under God’s

oita harkitsemaan kutsuttiin ihmisiä, jotka edustivat erilaisia kokemuksia ja katsantokantoja, sekä asianosaisia että niitä, joiden etuun tai turvallisuuteen ratkaisut vaikuttavat. Paitsi kirkon jäseniä ja eri tahoja mukaan kutsuttiin myös muiden alojen edustajia.⁴² Avoimen, kriittisen ja luovan harkinnan kautta kirkko arvioi, miten kunkin kysymykseen tulisi vastata ja miten kussakin tapauksessa tulisi toimia.⁴³ Kanta, johon harkinta päättyisi, olisi, kuten edellä on jo todettu, osallistujien yhteinen, ja harkinnan tavoitteena ja tarkoituksena on moraalisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen.⁴⁴

judgement and grace, social statements exhibit an openness to the Holy Spirit's further guidance." (SSPP, 7.) "Social Statements result from an extensive, inclusive and accepted process of deliberation throughout this church." (SSPP, 7.)

42. "Deliberation in this church should include people – either in person or through their writing or other expressions – with different life-experiences, perspectives, and interests. As far as possible, people such as the following should deliberate together and with others: those who feel and suffer with the issue; those whose interests and security are at stake; pastors, bishops, theologians, ethicists, and other teachers in this church; advocates; experts in social and natural sciences, the arts, and the humanities." (CIS, 6.)

43. "Social statements seek to discern God's will for today, offering insight and direction on how people should view an issue and act justly in relation to it." (SSPP, 7.)

44. Esimerkiksi *Freed in Christ*: "The Church exists to proclaim Jesus the Christ, whose life, death, and resurrection mean freedom for the world. The Church also exists to teach the law of God, announcing that the God who justifies expects all people to do justice. So, the Church must cry out for justice, and thereby resist the cynicism fueled by visions that failed and dreams that died. The Church must insist on justice, and thereby refuse to blame victimized people for their situations. The Church must insist on justice, and thereby assure participation of all people." (FIC, 5.) *Caring for Creation*: "Caring, serving, keeping, loving, and living by wisdom – these translate into justice in political, economic, social, and environmental relationships. Justice in these relationships means honoring the integrity of creation, and striving for fairness within the human family. It is in hope of God's promised fulfillment that we hear the call to justice; it is in hope that we take action. When we act interdependently and in solidarity with creation, we do justice." (CFC, 5.) Vrt. myös *The Church in Society*: "In witnessing to Jesus Christ, the Church announces that the God who justifies expects all people to do justice." (CIS, 3.) *Abortion*: "The purpose of the law is to protect life and liberty, and to provide for the general welfare of society. One of the clearest ways in which a society both expresses its attitudes and values, and shapes them, is through law. Therefore, the church's position on abortion must include guidance for the political decisions whereby justice is sought in the community, from before the pregnancy to long afterward. What is legal is not necessarily moral, and what is moral should not necessarily be enacted into law. Laws cannot enforce Christian love, but in principle and application they should be just. Christians as citizens and this church as an institution should join with others to advocate for and support just laws and to work to change those, which are unjust. In our attempts to influence the shaping of public policy, we should not disregard the rights of others, but

7.2.5. Kriittisen teorian periaatteita

Edellä kuvattu etiikkakäsitys lähenee mallia, jonka esimerkiksi saksalainen Jürgen Habermas on esittänyt teoksessaan *Moral Bewusstsein und kommunikatives Handeln* (1983).⁴⁵ Siinä kriittisen teorian keskeinen edustaja Habermas puoltaa ajatusta kommunikatiivisesta, diskursiivisesta etiikasta, joka pyrkisi kahden erityyppisen moraaliperiaatteen, moraalinormien ehdottoman yleistettävyyden ja toiminnan päämääriä tai tavoitteita koskevan harkinnan, välimaastoon. Habermas edustaa kanti-laista eettistä perinnettä mutta laajentaa deontologiaa piirteillä, jotka tasavertaisten keskustelun kautta erottuvat erilaisten elämänmuotojen yhteisesti tavoiteltaviksi.⁴⁶ 1980-luvun kirjoituksissaan Habermas määritteli kommunikatiivisen toiminnan tavoittelevan yhteisymmärrystä propositioiden pätevyysvaatimusten kritisoitavuuden kautta ja kutsui kommunikatiiviseksi toimintaa, josta osallistujat päättävät yksimielisesti (konsensuaalisesti) siten, että toiminta perustuu päämäärien tai esimerkiksi jotakin kysymystä koskevan kannan yhteiseen (intersubjektiiviseen) hyväksyntään.⁴⁷ Habermasille diskursiivisen etiikan perustana ovat (1) avoin keskustelu käsiteltävästä kysymyksestä, (2) moraalipäätelmien yleistettävyys ja (3) hyväksyttävä oikeutusmenetelmä, avoimuus ja yhteisyys. Mallin ytimenä on kommunikaatioyhteisön eri osaryhmät tasapuolisesti (symmetrisesti) huomioon ottava, vastavuoroisen keskustelun keinoin yhteisymmärrykseen pyrkivä harkinta. Tasapuolisuudella Habermas tarkoittaa, että keskustelun osanottajan on oltava aidosti yhdenvertaisessa ase-

work faithfully through the public processes by which justice is sought for all.” (A, 7–8.) *The Death Penalty*: ”As a church united in resistance to hate (Luke 6:27), we minister to an often vengeful society. — As a church united heeding the call to justice (Jeremiah 22:3), we minister to a broken society. As a church united for mission, we organize for ministries of restoration.” (DP, 2.) **”It is because of this church’s commitment to justice that we oppose the death penalty.”** (DP, 3.)

45. Engl. *Moral Consciousness and Communicative Action*, 1990.

46. Habermas 1990, 203.

47. Habermas 1990, 58. Kommunikatiivisen toiminnan vaihtoehtona Habermas piti tässä yhteydessä strategista toimintaa. Sillä hän tarkoitti toimintaa, joka vaikuttaa sanktion ja palkkioiden, ei niinkään keskustelun ja rationaalisen motiivoinnin perusteella. (Mts. 58.)

massa muihin osanottajiin nähden ja että hänen on voitava paitsi osallistua keskusteluun myös tehdä aloite. Vastavuoroisuus merkitsee, että osanottajat noudattavat totuuden ja tasavertaisuuden periaatteita. Moraaliratkaisujen yleistettävyyden⁴⁸ lisäksi teorian toinen keskeinen periaate ja lähtökohta on, että keskustelun tulosta, esimerkiksi tiettyä normia, voi pitää pätevänä ainoastaan silloin, kun mahdollisimman monet sen vaikutuspiirissä olevat pyrkivät (tai pyrkisivät) praktisen diskurssin osanottajina yhteisymmärrykseen normin hyväksymisestä.⁴⁹ Tavoitteena on todellisen (substantiaalisen) oikeudenmukaisuuden toteutuminen – eivät esimerkiksi uusaristotelisten teorioiden korostamat hyvä tai onnellisuus.⁵⁰

48. *Habermas* 1990, 65.

49. *Habermas* 1990, 66.

50. *Habermas* 1990, 43–115. – Kommunikatiivisesta toiminnasta ks. esim. *Habermas* 1987, 309–326; 1984, 282–297. Kommunikatiivisen etiikan ohjelmasta Habermasin teoriassa *Aragaki* 1993, 154–171; *Trey* 1992, 412–427; *Benhabib* 1986, 282–297. Ks. ja vrt. myös Habermasin kanssa kommunikatiivisen etiikan ohjelmaa kehittäneen Karl-Otto *Apelin* artikkelit ”Lässt sich etische Vernunft von strategischer Zweckrationalität unterscheiden? Zum Problem der Rationalität sozialer Kommunikation und Interaktion” (*Apel* 1983, 375–434) ja ”Grenzen der Diskursethik? Versuch einer Zwischenbilanz” (*Apel* 1986, 3–33). Laajempi tutkimus aiheesta: *Apel* 1988, 270–305.

8. Kirkko moraaliharkinnan yhteisönä

ELCAN lausunnot paitsi ottivat kantaa ajankohtaisiin moraalikysymyksiin myös puuttuivat kysymysten arvioimista koskevaan keskusteluun, josta tämän tutkimuksen johdannossa oli puhetta. Toisin kuin useiden kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen kannanotot, ne eivät puhu yksilön tai moraalisen persoonan moraalisesta autonomiasta tai erityisestä sisällöltään kristillisestä etiikasta vaan kysymysten yhteisestä arvioimisesta ja ne ovat syntyneet avoimen, osallistumiseen kannustavan harkinnan tuloksiksi. Seuraavassa tarkastellaan, miten neljän Pohjoismaan ja Saksan luterilaiset kirkot puhuvat samantyyppisistä aiheista. Tavoitteena on selvittää, mitä ELCAn sisarkirkot ovat hiljattain todenneet vastaavista kysymyksistä.

8.1. Norjan, Ruotsin, Suomen ja Tanskan luterilaisten kirkkojen eettisistä kannanotoista

Pohjoismaiden luterilaisille kirkoille on tyypillistä, että ne ovat ottaneet moraalikysymyksiin kantaa vähemmän kuin USA:n luterilaiset kirkot ja kannanotot ovat syntyneet kirkon johdon tai johtavien elinten suuntaviitoiksi eettisiin kysymyksiin tai vastauksiksi lakialoitteita tai lainmuutoksia koskeviin lausuntopyyntöihin. ELCAn lausuntojen tapaisia lyhyitä, erittäin suurina painoksina julkaistuja virallisia julkilausumia ei ole ollut, ei myöskään periaatteita eikä säännöksiä eettisten kannanottojen asemasta, laatimisesta eikä käytöstä. Aloitteen julkilausuman laatimisesta on tehnyt lausuntovastauksia lukuun ottamatta yleensä sen esittäjä, kysymystä varten on ase-

tettu erityinen työryhmä, ja sen laatima ja usein myös valmistelutyötä seuranneen komitean tai muun palauteryhmän tarkistama lausunto, puheenvuoro tai muu asiakirja on korjausten jälkeen hyväksytty julkaistavaksi. Lisäksi Norjan, Ruotsin ja Suomen luterilaiset kirkot ovat esittäneet kirkollis- ja piispainkokousten yhteydessä erityyppisiä painamattomia julkilausumia. Norjan, Ruotsin ja Suomen luterilaisille kirkkoille on myös ollut yhteistä, että moraalikysymyksissä kirkkoa ovat käytännössä edustaneet piispat ja piispojen ja erityisesti arkkipiispojen puheenvuoroja on kuunneltu melko laajasti tiedotusvälineissä.

8.1.1. Tanska

Muiden Pohjoismaiden luterilaisista kirkkoista poiketen Tanskan kirkko ei ole hiljattain esittänyt eettisinä kannanottoina pidettäviä julkilausumia. Syynä tähän on pidetty yhtäältä juridisia tekijöitä, jotka liittyvät Tanskan kirkon ja valtion suhteeseen, toisaalta eräitä teologisia syitä. Edellisiin on kuulunut erityisesti se, ettei Tanskan kirkolla ole maan kansanedustuslaitosta lukuun ottamatta elintä, joka voisi päättää koko kirkkoa koskevien kannanmääritysten hyväksymisestä. Jälkimmäisinä on pidetty muun muassa kahden regimentin opin tulkintaa, jossa yhteiskuntaa koskevat kysymykset jäävät kokonaan kirkon toimialueen ulkopuolelle, luonnollisen moraalilain tulkintatapaa, joka pidättyy liittämästä moraalikysymyksiä uskonnollisen uskon alueeseen ja tanskalaiselle kristillisyydelle leimallista jakoa *folkelig–kirkelig*, jossa eettiset kysymykset kuuluvat kansan vakaumuksen (*folkelig*), eivät kirkon viran tai sen juridisen johdon (*kirkelig*) piiriin. Kirkolliset asiat ovat kuuluneet oikeudellisesti vuosina 1848–1916 Tanskan kirkko- ja kasvatusasiainministeriön ja vuodesta 1916 alkaen erillisen kirkkoministeriön toimialaan.¹

1. Ks. esim. Petersen 1984, 13. Myös *Kirkelove*, 60–79.

8.1.2. Ruotsi

Ruotsin kirkolle hiljattain tyypillisiä moraalikannanottoja ovat leimanneet yhtäältä lausunnot, joita Ruotsin kirkon keskushallitus, *Svenska Kyrkans Centralstyrelse*, on esittänyt Ruotsin sosiaali- ja oikeusministeriölle, toisaalta piispojen puheenvuorot eräistä erityiskysymyksistä.² Pääsääntöisesti arkkipiispa allekirjoittaa lausunnot keskushallituksen puolesta. Ruotsin kirkko on ottanut lausunnoissa kantaa ajankohtaiseen lainsäädäntöön, ja piispainkokous on puhunut ympäristöstä (1989)³ ja taloudesta (1993).⁴ Keskushallituksen vastauksia Ruotsin sosiaali- ja oikeusministeriöiden esittämiin lausuntopyyntöihin ovat olleet esimerkiksi keinohedelmöitystä ja niin kutsuttua koeputkihedelmöitystä käsitellyt lausunto (1985),⁵ lausunto sosiaaliministeriön esitykseen, joka koski hoidosta pidättymistä ja hoidon päättämistä (1991),⁶ abortoidun sikiökudoksen siirtoa käsitellyt lausunto (1991),⁷ lausunto samaa sukupuolta olevien parisuhteen virallistamisesta (1994)⁸ sekä arkkipiispan henkilökohmainen lausunto samaan mietintöön (1994).⁹ Koska kirkon opetuksesta päättää Ruotsin kirkossa vain kirkolliskokous, ovat sekä keskushallituksen vastaukset että piispojen julkilausumat olleet suosituksia. Niiden lisäksi Ruotsin kirkko on osallistunut eräiden lähinnä Ruotsin kristittyjen neuvoston ja sen edeltäjän, Ruotsin ekumeenisen neuvoston, piirissä syntyneiden, vastauslausuntojen tyyppisten julkilausumien val-

2. Ekström 1994, 105–106.

3. *Jorden är Herrens* 1989.

4. *Rika och fattiga* 1993.

5. *Yttrande över barn genom befruktning utanför kroppen* 1985.

6. *Yttrande över förslag till allmänna råd från socialstyrelsen "Att avstå från eller avbryta livsuppehållande behandling"* 1991.

7. *Remissyttrande: Aborterade foster* 1991.

8. *Yttrandet: Partnerskap* 1994.

9. *Partnerskap* 1994.

misteluun. Niitä ovat olleet lausunnot sosiaaliministeriön selvitykseen sikiödiagnostiikasta (1990),¹⁰ oikeusministeriön työryhmän selvitykseen geenitekniikasta (1993)¹¹ ja sosiaaliministeriön komiteanmietintöön psykiatrisesta hoidosta (1993).¹² Lisäksi kirkon toimialakohtaiset keskuskeskukset ovat esittäneet eri tyyppisiä, usein käytännöllisiä lausuntoja.¹³

8.1.3. Norja

Norjan kirkolle on ollut tunnusomaista, että se on puhunut eettisistä kysymyksistä useiden eri tahojen kautta. Norjan kirkko on ottanut kantaa julkisiin moraalikysymyksiin useammin kuin muiden pohjoismaiden luterilaiset kirkot, ja kannanottoja ja lausuntoja ovat esittäneet kirkolliskokous, piispainkokous, hiippakuntaneuvostot, kirkkoneuvosto ja kirkkojenvälisten asiain neuvosto. Norjan kirkon kirkollis- ja piispainkokouksen kannanotot esimerkiksi aborttiin (kirkolliskokous vuosina 1987 ja 1989), ympäristökysymykseen (kirkolliskokous vuonna 1989) tai avioliittolain muuttamiseen (piispainkokous vuonna 1993) ovat olleet yleensä painamattomia, ja ne on julkistettu kirkollis- ja piispainkokousten yhteydessä tai niiden jälkeen lehdistötilaisuuksissa tai lehdistötiedotteina tai kirjeinä.¹⁴ Kirkkoneuvoston lausunnot ovat Ruotsin kirkon vastauslausuntojen tapaan vastauksia eri ministeriöiden lausuntopyyntöihin,¹⁵ ja kirkkojenvälisten asiain neuvosto on ottanut kantaa muun muassa Etelä-Afrikan (1983, 1985), Namibian (1985, 1988) ja Sri Lankan (1986) ih-

10. *Den gravida kvinnan och fostret – två individer* 1990.

11. Yttrandet: *Genteknik – en utmaning* 1993.

12. Yttrande: *Välfärd och valfrihet* 1993.

13. *Ekström* 1994, 101–111; Ruotsin kirkon organisaatiosta mts. 80–100; kirkkoa koskevista kysymyksistä valtiopäivillä ja hallituksessa mts. 121–126. Ks. myös *Göransson* 1993, 60–78, 167–186.

14. *Vern om det ufødte liv* 1987, *Vern om menneskelivet* 1989, *Vern om skaperverket* 1989, *Lov om Partnerskap* 1993.

15. Esimerkiksi *Uttalelse om arbeidsløshet* 1990 *Mennesker og bioteknologi* 1991.

misoikeuskysymyksiin, Lähi-idän (1986, 1987, 1991), Kamputsean (1992) ja Tiibetin tilanteeseen (1992), eri alueiden pakolaiskysymyksiin (1991, 1993, 1994) ja rauhanturvaamiseen (1993).¹⁶ Myös niiden kannanotot ovat painamattomia ja ne on osoitettu suoraan eri elimille ja organisaatioille. Poikkeuksena on kirkon neuvoston asettaman, bioteknologiaa ja ihmisarvoa käsitelleen työryhmän julkaisu *Mer enn gener* (1989).¹⁷

8.1.4. Suomi

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on puhunut toimialakohtaisten keskusten parissa syntyneiden puheenvuorojen¹⁸ lisäksi lähinnä piispainkokouksen kautta. Piispainkokous on 1970-luvulta lähtien ottanut eri yhteyksissä kantaa eettisiin kysymyksiin, ja sen toimesta on julkaistu puheenvuorot sosiaalietiikan perusteista, rauhan-työstä, kehityksestä ja ihmisoikeuksista sekä perhe- ja seksuaalietiikan kysymyksistä. Lisäksi piispainkokous on esittänyt Ruotsin ja Norjan kirkon tavoin vastauksia eri tyyppisiin lausuntopyyntöihin; se on vastannut opetusministeriön pyydettyä lausuntoa Pohjoismaiden neuvoston jäsenehdotuksesta, joka koski keinohedelmöitystä ja siihen liittyvien oikeussäädösten yhtenäistämistä (1985),¹⁹ ja oikeusministeriön pyydettyä lausuntoa lakiehdotuksista, jotka käsitelivät ihmisen keinotekoisia lisääntymismenetelmiä sekä isyyslain muuttamista (1988).²⁰

16. *Oversikt over sosial-etiske uttalelser fra ulike kirkelige organer og kristelige organisasjoner 1945–1988* 1989 ja *Uttalelser fra Komiteen for Internasjonale Spørsmål* 1994.

17. *Mer enn gener* 1989. Norjan kirkosta ja sen organisaatiosta: *NOU – Norges offentlige utredningar* 1975, 86–105; kirkon hallinnosta erityisesti mts. 102–103. Ks. myös *Lundby & Montgomery* 1981, 85–102.

18. Esimerkiksi *Rauhaa rakentamassa* 1985, *Elämän säätely ennen syntymää* 1987, *Ekologinen elämäntapa* 1991 ja *Hyvinvointivaltion arvopohja* 1994.

19. Piispainkokouksen pöytäkirja 12.–13. 2. 1985, s. 59–65.

20. Piispainkokouksen pöytäkirja 13.–14. 9. 1988, s. 22–23, 25–31.

Kirkolliskokous päätti marraskuussa 1988 lähettää etiikan käsikirjahankkeen piispainkokoukselle tutkittavaksi.²¹ Maaliskuussa 1991 piispainkokous asetti työryhmän valmistelemaan etiikan käsikirjasuunnitelmaa.²² Prosessin tulokseksi ilmestyi vuonna 1994 silloisen kenttäpiispa Jorma Laulajan *Elämän oikea ja väärä*.²³ ”Etiikan käsikirja” -termistä luovuttiin.

Vuonna 1972 piispainkokous oli arvioinut luterilaisen sosiaalietiikan perusteita kahdessa mietinnössä, jotka työryhmä julkaisi nimellä *Pelastus ja yhteiskunta*. Mietinnöt irtisanoutuivat Luterilaisen maailmanliiton Evianin yleiskokouksen (1970) valmisteluasiakirjoissa ilmenneestä jännitteestä, joka vallitsi luonnollisen moraalilain ja niin kutsutun Kristuksen herruuden periaatteen välillä, ja pyrkivät välttämään sellaista uskoneettista mallia, jossa kristityltä edellytetään luonnollisesta laista poikkeavaa moraaliala. Sosiaalietiikka oli niiden mukaan ”luonnon” ja ”järjen” asia, ja mietinnöissä esitettiin, että kirkko julistaa yhteiskunnassa Jumalan tahtoa, joka ”kirkosta ja erityisestä ilmoituksesta huolimatta jo vaikuttaa luomakunnassa”.²⁴ 1970-luvun lopulta lähtien suomalaisen reformaation tutkimuksen tähän lisäämänä piirteenä on pidetty ns. kultaisen säännön asemaa luonnollisen moraalilain sisältöperiaatteena tai perusrakenteena ja Kristuksen pitämistä hyvien tekojen varsinaisena subjektina.²⁵

Vuonna 1982 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokous antoi suosituksen kirkon kansainvälisen vastuun toimintaohjeiksi kirjasessa *Rauha, kehitys ja ih-*

21. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous, *Keskustelupöytäkirja*. Syysistuntokausi 1988, s. 17.

22. Piispainkokouksen pöytäkirja 5.–6. 3. 1991 ja 29. 4. 1991, s. 8–9, 51.

23. Laulaja 1994.

24. *Pelastus ja yhteiskunta* 1972, 34, ks. 33–42, 52–53.

25. *Etiikan käsikirja -suunnitelma* 1992, 33.

misoikeudet.²⁶ Siinä, kuten vuonna 1984 julkaistussa perhe- ja seksuaalietiikan kysymyksiä käsittelevässä *Kasvamaan yhdessä* -puheenvuorossa, eettisesti suositeltavien ratkaisujen perustana olivat luomisteologia ja luonnollinen moraalilaki.²⁷ Molemmista asiakirjoista kuvastui näkemys, että luterilainen etiikka perustuu luonnolliseen moraalilakiin, joka kiteytyy kultaissa säännöissä. Kultaisen säännön perusidean mukaan ihminen tietää sen perusteella, että hänet on luotu ihmiseksi, mitä hänen on tehtävä toiselle ihmiselle, samoin kuin asettumalla toisen sijaan ja oivaltamalla, mitä tahtoisivat itselleen vastaavassa tilanteessa tehtävän.²⁸ Tämän näkemyksen on koavasti katsottu selittävän sitä, miksi Suomen evankelis-luterilainen kirkko on esittänyt erityisesti moraalikannanottoja melko vähän. On katsottu, ettei kirkolla ole luonnollisen moraalitajun ylittävää tai siitä poikkeavaa kantaa eettisiin kysymyksiin ja että monien kysymysten ratkaisussa tarvitaan sellaista erityistä asiantuntemusta, jota kirkolla tai sen edustajilla ei myöskään ole. Siksi kirkon tehtäväksi on ymmärretty omaantuntoon vetoaminen ja siitä huolehtiminen, että ”moraalinen näkökulma” otetaan huomioon.²⁹

8.2. Eettiset kannanotot Saksan luterilaisuudessa

Saksassa luterilaiset kirkot ovat itsenäisiä maakirkkoja ja vuonna 1948 perustetun Saksan evankelisen kirkon (*Evangelische Kirche in Deutschland*, EKD) jäseniä. Vuoden 1995 alussa kirkko muodostui yhteensä 24 saksalaisen luterilaisen, unioidun ja reformoidun kirkon liitosta. Kahdeksan yhteensä kymmenestä siihen kuuluvasta luterilaisesta kirkosta muodosti samana vuonna 1948 Saksan yhdistyneen evankelis-luterilaisen kirkon (*Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands*,

26. *Rauha, kehitys ja ihmisoikeudet* 1982.

27. *Kasvamaan yhdessä* 1984.

28. Tässä mainittu Kultaisen säännön perusidean kuvaus: *Mannermaa* 1992, 163. Ks. ja vrt. myös *Laulaja* 1981 ja *Laulaja* 1994. Aihetta koskeva laajempi suomalainen tutkimus: *Raunio* 1993.

29. *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1988–1991* 1993, 21.

VELKD), ja vaikka kaikki luterilaiset maakirkot ovat oikeudellisesti itsenäisiä, ne toimivat usein juuri yhteiselintensä ja yhteenliittymiensä, VELKD:n ja EKD:n, kautta.³⁰ Eettisissä kysymyksissä VELKD on osallistunut EKD:n piirissä syntyneiden julkilausumien valmisteluun ja vain harvoin julkaissut vastaavatyypisiä lausuntoja. Poikkeuksia ovat VELKD:n keskushallinnon yhdessä Luterilaisen maailmanliiton Saksan-komitean kanssa esittämä selvitys Augsburgin tunnustuksen 16. kappaleen tulkinnasta (1984),³¹ VELKD:n piispainkokouksen bioteknologiaa käsitellyt lausunto (1986)³² ja erillistyöryhmän eläintensuojelumietintö (1993).³³

Luterilaisten, unioitujen ja reformoitujen kirkkoliitto, Saksan evankelinen kirkko taas on ottanut kantaa erilaisiin moraali- ja eettisiin kysymyksiin aktiivisesti ja säännöllisesti. Vuosina 1985–94 EKD julkaisi laajahkoja painettuja puheenvuoroja esimerkiksi kirkon ja yhteiskunnan suhteesta (1985),³⁴ pitkäaikaistyöttömyydestä (1987),³⁵ kansaneläkejärjestelmästä (1987),³⁶ työsuojelusta (1990),³⁷ ekologisesta kriisistä geopolitiittisena kysymyksenä (1991),³⁸ taloudesta (1991),³⁹ geeniteknologiasta (1991),⁴⁰ Euroopan yhteisön sosiaalipolitiikasta (1991),⁴¹ rauhasta (1994),⁴² ter-

30. EKD:n synnystä *Smith-von Osten* 1980; EKD:sta Saksan yhdistymisen jälkeen esim. *Heckel* 1990 ja *Kremser* 1992.

31. *Gegen Missverständnisse der „Lehre vom gerechten Krieg“* 1984.

32. *Du hast mich gebildet im Mutterleibe* 1986.

33. *Tier und Mensch* 1993.

34. *Evangelische Kirche und freiheitliche Demokratie* 1985.

35. *Gezielte Hilfen für Langzeitarbeitslose* 1987.

36. *Alterssicherung – die Notwendigkeit einer Neuordnung* 1987.

37. *Arbeit, Leben und Gesundheit* 1990.

38. *Die ökologische Krise als Nord–Süd-Problem* 1991.

39. *Gemeinwohl und Eigennutz* 1991.

40. *Einverständnis mit der Schöpfung* 1991.

veydenhuollosta (1994)⁴³ ja yhdessä Saksan katolisen piispainkokouksen kanssa lepopäivän vietosta (1988)⁴⁴ ja ihmisarvosta (1989).⁴⁵

Nämä kannanotot, kuten EKD:n parissa samana ajanjaksona syntyneet useat erilaiset puheenvuorot muun muassa ihmisoikeuksista, ympäristöstä, energiantuotannosta, viestinnästä, koulutuksesta, perheestä ja seksuaalisuudesta julkaistiin ensin erillisinä kirjaina ja myöhemmin eri sarjoissa. Yhdessä Saksan katolisen piispainkokouksen kanssa esitettyjä julkilausumia lukuun ottamatta EKD:n kannanotot saivat alkunsa siten, että jokin kirkon keskuksista laati alaansa liittyvää aihetta käsittelevän julkilausuman ja esitti sen EKD:n ylimmän toimeenpanevan elimen, kirkon neuvoston (*Rat der EKD*), arvioitavaksi. Toinen vaihtoehto oli, että neuvosto päätti laatia julkilausuman ja käski yhden keskuksista tutkia aihetta ja laatia siitä asiakirjan. Eräissä kysymyksissä työhön nimettiin erillinen komitea tai ryhmä. Jälkimmäistä vaihtoehtoa lukuun ottamatta lausunnon laativat yleensä kyseisen keskuksen työntekijät ja julkilausuma valmisteltiin viran puolesta. Asiakirjan valmistuttua neuvosto arvioi sitä ja päätti, tulisiko se hyväksyä kirkon neuvoston kannanotoksi⁴⁶ vai onko asiakirjaa pidettävä laatijainsa puheenvuorona.⁴⁷ EKD:n neuvoston kannanotot on yleensä nimetty Saksan evankelisen kirkon muistioiksi (*Denkschrift der EKD*); muita lausuntoja on kutsuttu alakohtaisten keskustusten tai erillisten työryhmien ra-

41. *Verantwortung für ein soziales Europa* 1991.

42. *Schritte auf dem Weg des Friedens* 1994.

43. *Mündigkeit und Solidarität* 1994.

44. *Unsere Verantwortung für den Sonntag* 1988.

45. *Gott ist ein Freund des Lebens* 1989.

46. Esimerkiksi kirkon ja yhteiskunnan suhdetta (1985), taloutta (1991) ja rauhaa (1994) käsitelleet kannanotot.

47. Kuten julkilausumat pitkäaikaistyöttömyydestä (1987), kansaneläkejärjestelmästä (1987), työsuojelusta (1990), ekologista kriisistä (1991), geeniteknologiasta (1991), Euroopan yhteisön sosiaalipolitiikasta (1991) ja terveydenhuollosta (1994).

porteiksi, selvityksiksi tai mietinnöiksi. Kaikkia lausuntoja on kuitenkin arkikielessä kutsuttu juuri *Denkschrift*-nimellä.⁴⁸

8.3. Arvioidaanko ELCAn kannanotoissa moraalikysymyksiä uudella tavoin?

Pyrin selvittämään, arvioidaanko Amerikan evankelis-luterilaisen kirkon kannanotoissa moraalikysymyksiä tavalla, joka poikkeaa sekä luonnollisen moraalilain perinteestä että uskoneettisesta perinteestä. Vastaako ELCA eräisiin moraalikysymyksiin uudella tavoin, tai tuoko se kirkkojen moraalikeskusteluun aiemmasta poikkeavia näkökulmia? Tutkimuksen johdannossa esitin, että kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen opetuksessa moraalikeskustelua on usein käyty luonnollisen moraalilain perinteen tai uskoneettisen perinteen näkökulmasta. Vuonna 1987 perustettu ELCA taas puolsi moraalikysymysten yhteistä arvioimista, piti sitä osana kirkon työtä ja sovelsi periaatteita, jotka se oli esittänyt käytäntöön. Sen kannanotot puhuvat yksilön tai moraalisen persoonan moraaliautonomian tai erityisen sisällöllisen kristillisen etiikan sijaan kysymysten yhteisestä arvioimisesta, ja ne ovat syntyneet avoimen, osallistumiseen kannustavan harkinnan tuloksiksi.

8.3.1. Kahden perinteen piirteitä

Tutkimusongelmaa oli vaikea ratkaista. Yhtäältä moraalikysymysten yhteistä arvioimista, joka kuuluu osana kirkon työhön, ei voi pitää kirkkojen parissa yleisesti tunnettuna – ja kuten edellä kävi esille, se ei ole tyypillistä tutkimuksen viiteaineistossa, neljän Pohjoismaan ja Saksan luterilaisten kirkkojen kannanotoissa. ELCAn eurooppalaiset sisarkirkot puhuvat moraali- ja eettisistä kysymyksistä selkeästi toisella tavalla. Sikäli voitaisiin siis sanoa, että ELCAn tapa poikkeaa sekä yleisesti

48. Raiser 1988, 9–39; *Aufgaben und Grenzen kirchlicher Äußerungen zu gesellschaftlichen Fragen* 1988, 57–58.

tunnetuista menettelytavoista että tutkimuksen viiteaineistosta. Mutta toisaalta, selaisena kuin kirkon yhteinen harkinta ELCAn kannanotoissa kuvattiin, ei moraalikysymyksiä ratkaista riippumatta luonnollisen moraalilain perinteestä eikä uskoneettisesta perinteestä. Pikemminkin voi sanoa, että harkintaan vaikuttavat molemmat perinteet. Edelliseen harkinta liittyy, koska kirkko luottaa ihmisen voivan luonnostaan arvioida moraalikysymyksiä, jälkimmäiseen, koska Raamatun kirjoituksia pidetään kirkon harkinnan ulkopuolisena lähteenä.

Luonnollisesta moraalilaista tai uskoneettisesta perinteestä ei sinänsä puhuttu yhdessäkään kannanotossa, mutta kannanotot viittasivat kummankin perinteen keskeisiin piirteisiin. *The Church in Society* -lausunnossa todettiin, että kirkko luottaa Jumalan ihmiselle antamaan kykyyn tahtoa, käyttää järkeä ja tuntea⁴⁹ ja kirkko pyrkii oppimaan siitä, mitä ihmiset tietävät ja tuntevat.⁵⁰ Kirkko myös ottaa keskusteluun mukaan eri näkemysten kannattajia, jotta kutakin kysymystä tarkasteltaisiin riittävästi ja kriittisesti.⁵¹ – Näin kannanotot siis seurasivat luonnollisen moraalilain perinnettä: kirkko ottaa vakavasti sen, mitä harkintaan osallistuvat tietävät ja tuntevat.

Samalla Raamatun kirjoituksia pidettiin harkinnan ulkopuolisena lähteenä. Samassa lausunnossa oli todettu, että Raamatun kirjoitukset ovat kirkon harkinnan ohjenuora⁵² ja niiden kautta kristityt pyrkisivät ymmärtämään, mitä Jumala heiltä vaatii

49. "Transformed by faith, this church in its deliberation draws upon the God-given abilities of human beings to will, to reason, and to feel." (CIS, 5–6.)

50. "This church is open to learn from the experience, knowledge, and imagination of all people, in order to have the best possible information and understanding of today's world." (CIS, 6.)

51. "– – this church shall seek to: be a community where open, passionate, and respectful deliberation on challenging and controversial issues of contemporary society is expected and encouraged; engage those of diverse perspectives, classes, genders, ages, races, and cultures in the deliberation process so that each of our limited horizons might be expanded and the witness of the body of Christ in the world enhanced; – –." (CIS, 7–8.)

52. "Scripture is the normative source in this church's deliberation." (CIS, 5.)

kirkossa ja maailmassa.⁵³ Koska Raamatun kirjoitukset ovat epäyhtenäisiä ja koska nykyhetki on etäällä niiden alkuperäisestä yhteydestä, olisi tekstejä ensin tarkasteltava alkuperäisessä yhteydessään ja sitten tulkittava kunkinhetkinen tilanne ja olosuhteet huomioon ottaen.⁵⁴ Kannanoton mukaan ELCA:n raamatuntulkintaa ohjaavat ekumeeniset uskontunnustukset ja luterilaiset tunnustukset, kirkon harkintaa kokonaisuutena sen historia ja perinteet.⁵⁵ – Mitä Raamatun kirjoituksilla, kirkon historialla tai perinteillä käytännössä tarkoitettiin, siitä ei puhuttu enempää. Ensimmäinen viittanee luterilaisuuden keskeiseen periaatteeseen, että Raamattu on kirkon tunnustuksen näkökulmasta uskon ja elämän ylin ohje.⁵⁶

Kokonaisuutena voi sanoa, että kannanotot viittasivat sekä luonnollisen moraalilain perinteen että uskoneettisen perinteen keskeisiin piirteisiin ja ne sijoittuvat kahden perinteen välille. Ajatus kysymysten yhteisestä arvioimisesta, osana kirkon työtä, on sinänsä uutta, mutta kuvaus harkinnan toteuttamisesta liittää harkinnan ennalta tunnettuun.

53. "Through the study of Scripture, Christians seek to know what God requires in the Church and the world." (CIS, 5.)

54. "Because of the diversity in Scripture, and because of the contemporary world's distance of the biblical world, it is necessary to scrutinize the texts carefully in their own setting and to interpret them faithfully in the context of today." (CIS, 5.)

55. "In their witness to God's Word, the ecumenical creeds and the Lutheran confessions guide this church's approach to Scripture, and the Church's history and traditions instruct it in its deliberation." (CIS, 5.)

56. Esimerkiksi *Social Statements in the Evangelical Lutheran Church in America*: "[Social statements] arise from and address the changing circumstances of our world in light of God's living word of law and gospel. With the aid of contemporary experience and knowledge, they bring this church's understanding of its faith to bear on social issues. Because they view issues from the perspective of the Church's faith, social statements are clearly rooted in the biblical and confessional witness of the Evangelical Lutheran Church in America. They are subject again and again to the testing of whether they are faithful to Scriptures as 'the authoritative source and norm of [this church's] proclamation, faith and life' (ELCA, 2.03.) and to its creeds and confessions. (ELCA 2.04, 2.05, 2.06.)" (SSPP, 6.)

8.3.2. Kahden perinteen välillä

Miten siis lopulta on, vastaako ELCA eräisiin moraalikysymyksiin uudella tavoin tai poikkeako menettelytapa kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen parissa aiemmin tunnetusta? Arvioidaanko ELCA:n kannanotoissa moraalikysymyksiä tavalla, joka poikkeaa sekä luonnollisen moraalilain perinteestä että uskoneettisesta perinteestä?

Tutkimuksen tulokseksi esitetään, että kannanotot viittaavat molempiin perinteisiin mutta samalla eroavat niistä.

8.3.2.1. *Moraalikysymyksiä pyritään arvioimaan yhteisesti*

ELCA:n lausunnoille on ominaista juuri pyrkimys moraalikysymysten yhteiseen arvioimiseen, joka kuuluu osana kirkon työhön, eikä pyrkimys liity sellaisenaan kumpaankaan perinteeseen eikä käy esille tutkimuksen viiteaineistosta. Lausuntoja yhdistää ennen kaikkea se, että kirkko puhuu eri kysymyksissä yhteisesti.⁵⁷ Kirkko ottaa kantaa ja osallistuu yhteiskunnan toimintaan⁵⁸ siksi, että kirkko on kutsuttu toimimaan myös yhteiskunnassa.⁵⁹ Keskustelussa kirkko ottaa vakavasti sen, mitä osallistujat tietävät ja tuntevat.⁶⁰

57. "Social statements give voice to the prophetic mandate of this church, its calling to reason together on social issues." (SSPP, 6.)

58. "Faithful participation in society is vital to the mission of the Evangelical Lutheran Church in America." (SSPP, 3.)

59. "— the Church is called to live its faith, love and hope by caring and transforming the structures of society, working for justice, and preserving the earth." (SSPP, 3.)

60. "This church is open to learn from the experience, knowledge, and imagination of all people, in order to have the best possible information and understanding of today's world." (CIS, 6.)

8.3.2.2. Kysymyksiin ei vastattu lopullisesti

Lausunnoille on ominaista myös se, etteivät ne vastanneet käsiteltyihin kysymyksiin lopullisesti vaan hyväksyivät osittain avoimen vastauksen. Lopullisen, kirkkoa sitovan kannan esittämistä ehkä jopa vältettiin, mutta keskustellen saavutettua yhteisymmärrystä pidettiin sillä hetkellä riittävänä vastauksena. *Abortion*-lausunnossa todettiin, että Raamattuun ja tunnustukseen liittyvät sitoumukset ovat perusta, jolta kirkko jatkaa kysymyksen pohtimista.⁶¹ *The Death Penalty* korosti, ettei ELCA ole päättänyt pohdintaansa vaan kirkon jäsenet harkitsevat kuolemanrangaistusta edelleen.⁶² *Freed in Christ* totesi ELCA:n sitoutuneen moraalikeskusteluun ja harkintaan, joka hyväksyy näkemysten erot ja ristiriitaisuuden,⁶³ ja *Caring for Creation* painotti, ettei kirkko toimi, koska olisi varma lopputuloksesta vaan koska se luottaa pelastukseen Kristuksessa.⁶⁴

Tätä korostaa edelleen se, että kannanottojen muuttaminen ja korjaaminen oli todettu mahdolliseksi jo niiden laatimista, asemaa ja käyttöä koskevien periaatteiden

61. "Our biblical and confessional commitments provide the basis for us to continue deliberating together on the moral issues related to these decisions. We have the responsibility to make the best possible decisions in light of the information available to us and our sense of accountability to God, neighbor, and self." (A, 7.)

62. "This church has not finished its deliberation on the death penalty. Members of the Evangelical Lutheran Church in America continue the deliberation, upholding together the authority of Scripture, creeds, and confessions; the value of God-given life; and the commitment to serve God's justice. Members continue their discussion, knowing that they have in common the goals of justice, peace, and order." (DP, 2.)

63. "One way that we, the members of the Evangelical Lutheran Church in America, will promote a better public life is through example. This church has already committed itself to a moral deliberation that deals openly with conflict and controversy. In fact, such deliberation has helped us to discover new dimensions of mission and new possibilities for ministry." (FIC, 6.)

64. "We – – answer the call to justice and commit ourselves to its principles – –. In applying the principles to specific situations, we face decisions made difficult by human limitation and sin. We act, not because we are certain of the outcome but because we are confident of our salvation in Christ." (CFC, 8.)

yhteydessä.⁶⁵ Kysymyksiin vastattiin kriittisesti: vastauksissa otettiin huomioon, että vastaus voisi muuttua tai että sitä voitaisiin korjata.⁶⁶

8.3.2.3. *Yksityinen moraalipersona välittää luonnollisen moraalilain perinteen ja uskoneettisen perinteen periaatteita*

Kun tällaista näkemystä etiikan ja eettisen harkintaprosessin luonteesta arvioidaan yksityisen ihmisen näkökulmasta, käy esille kolmas lausunnoille ominainen piirre. Yksityinen moraalinen persona nousee välittämään luonnollisen moraalilain perinteen ja kristinuskon perinteen moraalipremissejä. Tätä kannanotot eivät suoraan toteuta, mutta avoin, refleктоiva keskustelu voi sujua lausuntojen mukaisesti vain silloin kun juuri yksityinen moraalipersona, vaikkakin yhdessä toisten kanssa, yhdistää luonnollisen moraalilain perinteen ja uskoneettisen perinteen lähtökohtia. Vaikka harkinta tapahtuu kirkossa, osana sen työtä, yhteisesti, viime kädessä juuri yksilö harkitsee kahden perinteen välillä. Kannanottojen laatimista, asemaa ja käyttöä koskeissa periaatteissa todettiin, että lausunnot tarkastelevat yhteiskunnallisia kysymyksiä kristinuskon näkökulmasta.⁶⁷ Kirkon yhteiskunnallisuudesta puhunut lausunto esitti, että kirkon harkinta ottaa huomioon sekä Jumalan sanan (*God's Word*) että maailman samoin kuin niiden välisen suhteen.⁶⁸ Samassa lausunnossa todettiin, että maailma nähdään Jumalan sanan valossa ja Jumalan sana ymmärretään maailmassa.⁶⁹ Tämä kävi esille myös *The Church in Society* -lausunnon lopusta. Siinä to-

65. "Churchwide Assemblies may reconsider previously adopted social teaching statements." (SSPP, 10.)

66. "Such reconsideration may involve either a revision or removal of the statement." (SSPP, 10.)

67. "The Evangelical Lutheran Church in America addresses social issues in witness to God's just and loving intention for all creation. -- documents -- address social issues from the perspective of the Christian faith." (SSPP, 3.)

68. "Deliberation in this church gives attention both to God's Word and God's world, as well as to the relationship between them." (CIS, 5.)

69. "This church sees the world in light of God's Word, and it grasps God's Word from its context in the world." (CIS, 5.)

dettiin runollisella, uskonnollisella kielellä: ”Me Amerikan evankelis-luterilaisen kirkon jäsenet esitämme vakuutukset ja sitoumukset rukoillen, että sanamme ja tekomme voisivat olla maallisia saviastioita, jotka todistavat ristin voimasta.”⁷⁰ ”Huolehdimme elinympäristöstä ja palvelemme lähimmäisiä yhteiskunnassa luottaen, että yksin Jumalan uskollisuus kantaa kirkkoa ja uudistaa uskomme, toivomme ja rakautemme.”⁷¹

8.3.3. Välittävä käsitys etiikasta ja eettisen harkintaprosessin luonteesta

Johtopäätökseni on, että Amerikan evankelis-luterilaisen kirkon kannanotoissa arvioidaan moraalikysymyksiä tavalla, joka poikkeaa sekä luonnollisen moraalilain perinteestä että uskoneettisesta perinteestä. Luonnollisesta moraalilaista tai uskoneettisesta perinteestä ei sinänsä, teoreettisessa mielessä, puhuttu yhdessäkään kannanotossa, mutta kannanotot viittasivat kummankin perinteen keskeisiin piirteisiin, toisaalta siihen, että ihminen kykenee luonnostaan arvioimaan moraalikysymyksiä, toisaalta Raamatun kirjoituksiin kirkon harkinnan ohjenuorana. Tässä mielessä kannanotot sijoittuvat kahden perinteen välille.

Samalla kannanotot kuitenkin erosivat molemmista perinteistä. Kysymyksiä pyrittiin pohtimaan yhdessä, määritettiin kriittinen, osin avoin kanta voimakkaasti jännitteisten kysymysten ratkaisuksi, ja yksityinen moraalipersona toimii välittäjänä luonnollisen moraalilain perinteen ja uskoneettisen perinteen kesken – nämä seikat eivät palaudu täydellisesti kumpaankaan perinteeseen eivätkä käy esille tutkimuksen viiteaineistosta, neljän Pohjoismaan ja Saksan luterilaisten kirkkojen kannanotoista. ELCAn kannanotoista käy esille välittävä käsitys etiikasta ja eettisen harkintaproses-

70. ”We in the Evangelical Lutheran Church in America set forth these affirmations and commitments with the prayer that our own words and deeds may be earthen vessels that witness to the power of the cross.” (CIS, 8.)

71. ”We care for the earth and serve the neighbor in society with the joyful confidence that God’s faithfulness alone sustains the Church and renews our faith, hope, and love.” (CIS, 8.)

sin luonteesta: ne puoltavat ajatusta, että etiikka olisi yhteinen, kirkon yhteisen keskustelun ja harkinnan asia, kirkko myös moraalialla koskevan pohdinnan ja harkinnan yhteisö. Lausunnot puhuivat yhdysvaltalaisista keskustelusta jakaneista aiheista ja ottivat kantaa eri kysymyksiin avoimen, osallistumiseen kannustavan harkinnan jälkeen. Ne myös pyrkivät jatkamaan keskustelua – eivät päättäneet kantaansa lopullisesti eivätkä ehdottomasti.

9. Loppukatsaus

Kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen moraalikeskustelu on usein vaikeasti hahmotettava kokonaisuus. Kirkkoja ja kristillisiä yhteisöjä on paljon, ja lähes kaikilla on oma perinteensä moraalikysymysten harkitsemisessa. Kirkoilta kysytään usein kantaa eettisiin kysymyksiin; ajoittain kirkkojen vastauksista käydään vilkasta keskustelua. Samalla kirkon perimmäinen tehtävä ymmärretään yleensä niin, että kirkon kuuluu tehdä jotakin muuta kuin opettaa moraalia tai keskustella hyvästä elämästä. Esimerkiksi luterilaisuudessa tehtävänä on perinteisesti ollut julistaa evankeliumia ja jakaa sakramenteja. Kirkkojen perussanomaan kuuluu kuitenkin myös moraalinen ulottuvuus, ja siksi moraalilla astuu esiin. Toisaalta kirkot ovat perustelleet moraalisia kantoja uskonnollisilla, teologisilla perusteilla, toisaalta varoneet sekoittamasta uskontoa (uskoa) ja moraalia keskenään, useista eri syistä. Osa kirkoista on osallistunut moraalikeskusteluun aktiivisesti, osa on osallistunut vähemmän, osa joskus pidättynyt siitä. Tämän tutkimuksen johdannossa esitin, että kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen moraalipuhe voidaan jakaa pelkistäen kahteen perinteeseen eivätkä yhteisöt ole aina sijoittuneet eivätkä sitoutuneet perinteisiin samalla tavoin. Kokonaisuutena ei kirkkojen tehtävistä tai mahdollisuuksista moraalikysymysten selvittämisessä vallitse yksimielisyyttä, kuten ei myöskään siitä, miten moraalikysymyksiä tulisi arvioida.

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin viittä Amerikan evankelis-luterilaisen kirkon eli ELCAn *social statement* -lausuntoa ja lausuntojen periaatteita vuosilta 1987–94. Oli selvitettävä, arvioidaanko niissä moraalikysymyksiä tavalla, joka poikkeaa kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen parissa tunnetusta kahdesta perinteestä. Kysymys kuului,

vastaako ELCA uudella tavalla eräisiin moraalikysymyksiin tai tuoko se kirkkojen moraalikeskusteluun aiemmasta poikkeavia näkökulmia. Johtopäätökseni on, että lausunnoissa arvioidaan moraalikysymyksiä tavalla, joka poikkeaa sekä luonnollisen moraalilain perinteestä että uskoneettisesta perinteestä. Kannanotoista käy esille välittävä käsitys etiikasta ja eettisen harkintaprosessin luonteesta. Kannanotot puoltavat ajatusta, että etiikka olisi yhteinen, kirkon yhteisen keskustelun ja harkinnan asia, kirkko myös moraalialueen pohdinnan ja harkinnan yhteisö. Teoreettisessa mielessä ei luonnollisen moraalilain perinnettä eikä uskoneettista perinnettä sinänsä käsitelty yhdessäkään kannanotossa, mutta lausunnot vetosivat kummankin perinteen keskeisiin piirteisiin, toisaalta siihen, että ihminen kykenee luonnostaan arvioimaan moraalikysymyksiä, toisaalta Raamatun kirjoituksiin kirkon harkinnan ohjenuorana. Tästä näkökulmasta kannanotot sijoituivat kahden perinteen välille.

Tutkimus kuitenkin osoitti, että samalla kannanotot eroavat molemmista perinteistä. Kysymyksiä arvioidaan yhdessä, voimakkaasti jännittyneisiin kysymyksiin otetaan kriittinen, osin avoin kanta, yksityinen moraalipersoona toimii välittäjänä luonnollisen moraalilain perinteen ja uskoneettisen perinteen kesken – mikään näistä seikoista ei perustu yksinomaan jompaankumpaan perinteeseen, eikä niitä myöskään löydy viiteaineistosta, neljän Pohjoismaan ja Saksan luterilaisten kirkkojen kannanotoista. Kannanotot puhuivat yhdysvaltalaisesta keskustelusta jakaneista aiheista ja ottivat kantaa eri kysymyksiin avoimen, osallistumiseen kannustavan harkinnan jälkeen. Lisäksi kannanotot pyrkivät jatkamaan keskustelua eivätkä puhuneet aiheistaan lopullisesti eivätkä ehdottomasti.

ELCAN lausuntojen kanta alussa kuvaamaani keskusteluun on, että moraalikysymyksiä tulisi arvioida yhteisesti. Asioita voidaan harkita kirkon piirissä kuulemalla eri tahoja ja tutkistelemalla Raamatun kirjoituksia, kirkon historiaa ja perinteitä. Moraalikysymyksiä tulisi arvioida yhteisesti, kriittisesti ja yhteisöllisesti: avoimesti ja kokoavasti. Kirkko kannustaa keskustelijoita osallistumaan, ja keskustelun ohjenuorana, ehkä väljästi ja yleisesti mutta tunnustetusti, ovat Raamatun kirjoitukset.

Tutkimuksen ensimmäisessä osassa esiteltiin kannanottojen periaatteita ja menettelytapoja, toisessa osassa eri kannanottoja. Kolmannessa lausuntoja arvioitiin kokonaisuutena samoin kuin niiden näkemystä etiikasta ja eettisen harkintaprosessin luonteesta. Kolmas osa myös vastasi tutkimusongelmaan. Analyysi perustui filosofisiin perinteisiin ja lausuntojen valmistumisajankohdan moraalifilosofiseen keskusteluun. Tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota piirteisiin, jotka viittasivat kahden tuolloin puhuttaneen etiikan mallin vaikutukseen. Mallit olivat uusaristotelismi sekä kommunikatiivisen ja diskursiivisen etiikan teoriat.

Lausunnot tarkastelivat asioita käytännön näkökulmasta. Aborttilausuntoa lukuun ottamatta niissä ei kiinnitetty huomiota aikaisempaan kielenkäyttöön eikä puhuttu kovinkaan laajasti itse kysymyksestä. Sen sijaan kukin moraalikysymys, sitä koskeva tieto, kysymyksen ratkaisu ja sitä seuraava toiminta liittyivät aina toisiinsa – ja puhe moraalista, eettisistä tai yhteiskunnallisista kysymyksistä johti aina käytännön toimintaan. Keskeisimmin kannanottoja yhdisti se, että moraalista oli keskusteltava yhdessä. Kirkkoa pidettiin ja kirkosta puhuttiin, sen muiden tehtävien ohella, moraaliharkinnan yhteisönä. Lausuntojen asemaa, laatimista ja käyttöä koskevissa periaatteissa todettiin, että kannanotot ovat teologisia, kirkon opetukseen liittyviä, teologisen etiikan alaan kuuluvia asiakirjoja. Ne syntyvät avoimen, osallistumiseen kannustavan harkintaprosessin tuloksiksi. *The Church in Society* puhui kirkosta yhteisönä, joka erottuu muista yhteisöistä tehtävänsä, evankeliumin julistamisen, vuoksi. Lausunnon mukaan kirkon työ saa alkunsa, kun kirkko tunnistaa itsensä yhteisöksi, joka elää evankeliumista, evankeliumin vuoksi. Kirkon jäseniä kutsutaan kasteessa palvelemaan Jumalaa ja lähimmäisiä ja toteuttamaan tätä kutsumusta arjessa. Kutsumuksen noudattamiseen kuuluu moraalikysymysten ja yhteiskunnallisten kysymysten yhteinen arvioiminen. Kirkon pitäisi oppia siitä, mitä ihmiset tietävät ja tuntevat, ja harkintaan tulisi osallistua seurakuntalaisia, joilla on erilaisia elämäkokemuksia ja jotka edustavat eri aloja ja näkökantoja.

Kun lausunnot pitivät harkinnan menetelmänä avointa, osallistumiseen kannustavaa keskustelua, ne lähenivät kommunitaaristen, uusaristotelisten moraaliteorioiden ohella myös kommunikatiivisen toiminnan ja diskursiivisen etiikan teorioita. Tämä koskee harkinnan menetelmää – avointa, yhteistä keskustelua – ja tapaa, jolla kirkko kuvattiin, ei esimerkiksi moraalisen kasvun, kasvatuksen tai hyveiden vaan juuri keskustelun ja harkinnan yhteisöksi. Kannanottojen keskeinen periaate oli, että lausunnot syntyvät laajan, kaikille avoimen, yhteisesti hyväksytyn harkintaprosessin tuloksiksi. Keskusteluun kutsuttiin ihmisiä, joilla on erilaisia kokemuksia ja jotka edustavat erilaisia katsantokantoja, niitä, joita kysymys koskee, ja niitä, joiden etuun tai turvallisuuteen ratkaisut vaikuttavat. Paitsi kirkon jäseniä ja eri tahoja kutsuttiin mukaan myös muiden alojen edustajia. Avoimen, kriittisen ja luovan harkinnan keinoin kirkko arvioi, miten kuhunkin kysymykseen tulisi vastata ja miten kussakin tapauksessa toimia. Harkinnan lopputulos on osallistujien yhteinen, ja harkinnan tavoitteena ja tarkoituksena on moraalisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen.

Tutkimuksen viimeisessä osassa tarkasteltiin, miten ELCAa tunnustuksellisesti lähellä olevat neljän Pohjoismaan ja Saksan luterilaiset kirkot puhuvat moraalista. Tavoitteena oli selvittää, miten ELCAn sisarkirkot ovat hiljattain puhuneet samantyyppisistä aiheista. Hahmottuuko ELCAn lausunnoissa uusi tai sekä luonnollisen moraalilain perinteestä että uskoneettisesta perinteestä poikkeava suhtautuminen moraalikysymyksiin, sitä arvioitiin suhteessa perinteisiin ja Norjan, Ruotsin, Suomen ja Tanskan sekä Saksan luterilaisten kirkkojen moraalikeskusteluun. Tutkimustehtävä ratkaistiin lukemalla tausta-aineisto, kuvailemalla kannanotot, arvioimalla niitä konkreettisuutena ja vertaamalla niitä viiteaineistoon.

Lyhenteet

- A** *A Social Statement on: Abortion.* Adopted by a more than two-thirds majority vote at the second biennial Churchwide Assembly of the Evangelical Lutheran Church in America, meeting in Orlando, Florida, August 28 – September 4, 1991. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago 1991.
- CFC** *A Social Statement on: Caring for Creation: Vision, Hope and Justice.* Adopted by a more than two-thirds majority vote as a social statement of the Evangelical Lutheran Church in America by the third Churchwide Assembly on August 28, 1993, at Kansas City, Missouri. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago 1993.
- CIS** *A Social Statement: The Church in Society: A Lutheran Perspective.* Adopted by a more than two-thirds majority vote at the second biennial Churchwide Assembly of the Evangelical Lutheran Church in America, meeting in Orlando, Florida, August 28 – September 4, 1991. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago 1991.
- CON** *Constitutions, Bylaws, and Continuing Resolutions.* As Adopted by the Constituting Convention of the Evangelical Lutheran Church in America in Columbus, Ohio, April 30, 1987 and as amended by the First Churchwide Assembly of the Evangelical Lutheran Church in America in Chicago, Illinois, August 30, 1989. Revised as of August 30, 1989. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago 1989.
- DP** *A Social Statement on: The Death Penalty.* Adopted by a more than two-thirds majority vote at the second biennial Churchwide Assembly of the Evangelical Lutheran Church in America, meeting in Orlando, Florida, August 28 – September 4, 1991. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago 1991.
- EC** *The Environmental Crisis.* A Statement adopted by the Fifth General Convention of the American Lutheran Church, October 1970. American Lutheran Church, Minneapolis 1970.
- FIC** *A Social Statement on: Freed in Christ: Race, Ethnicity and Culture.* Adopted by a more than two-thirds majority vote as a social statement of the Evangelical Lutheran Church in America

by the third Churchwide Assembly on August 31, 1993, at Kansas City, Missouri. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago 1993.

- HCE** *The Human Crisis in Ecology.* A Statement adopted by the Sixth Biennial Convention of the Lutheran Church in America, Dallas, Texas, June 30 – July 6, 1972. Lutheran Church in America, New York 1972.
- HSSB** *Human Sexuality and Sexual Behavior.* A Statement adopted by the Tenth General Convention of the American Lutheran Church, October 1980. American Lutheran Church, Minneapolis 1980.
- RIC** *Racism in the Church.* A Statement of the Seventh General Convention of the American Lutheran Church, adopted October 14, 1974. American Lutheran Church, Minneapolis 1974.
- RR** *Race Relations.* A Statement adopted by the Second Biennial Convention of the Lutheran Church in America, Pittsburgh, Pennsylvania, July 2–9, 1964. Lutheran Church in America, New York 1964.
- SMF** *Sex, Marriage and Family.* A Social Statement adopted by the Fifth Biennial Convention of the Lutheran Church in America, Minneapolis, Minnesota, June 25 – July 2, 1970. Lutheran Church in America, Minneapolis 1970.
- SSPP** *Social Statements in the Evangelical Lutheran Church in America: Principles and Procedures.* A Document approved by the first Churchwide Assembly of the Evangelical Lutheran Church in America on August 25, 1989. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago 1989.

Lähteet

Evangelical Lutheran Church in America

1989 *Constitutions, Bylaws, and Continuing Resolutions*. As Adopted by the Constituting Convention of the Evangelical Lutheran Church in America in Columbus, Ohio, April 30, 1987 and as amended by the First Churchwide Assembly of the Evangelical Lutheran Church in America in Chicago, Illinois, August 30, 1989. Revised as of August 30, 1989. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago.

Social Statements in the Evangelical Lutheran Church in America: Principles and Procedures. A Document approved by the first Churchwide Assembly of the Evangelical Lutheran Church in America on August 25, 1989. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago.

1991 *A Social Statement on: Abortion*. Adopted by a more than two-thirds majority vote at the second biennial Churchwide Assembly of the Evangelical Lutheran Church in America, meeting in Orlando, Florida, August 28 – September 4, 1991. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago.

A Social Statement: The Church in Society: A Lutheran Perspective. Adopted by a more than two-thirds majority vote at the second biennial Churchwide Assembly of the Evangelical Lutheran Church in America, meeting in Orlando, Florida, August 28 – September 4, 1991. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago.

A Social Statement on: The Death Penalty. Adopted by a more than two-thirds majority vote at the second biennial Churchwide Assembly of the Evangelical Lutheran Church in America, meeting in Orlando, Florida, August 28 – September 4, 1991. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago.

1993 *A Social Statement on: Caring for Creation: Vision, Hope and Justice*. Adopted by a more than two-thirds majority vote as a social statement of the Evangelical Lutheran Church in America by the third Churchwide Assembly on August 28, 1993, at Kansas City, Missouri. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago.

A Social Statement on: Freed in Christ: Race, Ethnicity and Culture. Adopted by a more than two-thirds majority vote as a social statement of the Evangelical Lutheran Church in America by the third Churchwide Assembly on August 31, 1993, at Kansas City, Missouri. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago.

Kirjallisuus

a. Kirkkojen julkilausumat ja muu niiden parissa syntynyt kirjallisuus

American Lutheran Church

1970 *The Environmental Crisis*. A Statement adopted by the Fifth General Convention of the American Lutheran Church, October 1970. American Lutheran Church, Minneapolis.

1974 *Racism in the Church*. A Statement of the Seventh General Convention of the American Lutheran Church, adopted October 14, 1974. American Lutheran Church, Minneapolis.

1980 *Human Sexuality and Sexual Behaviour*. A Statement adopted by the Tenth General Convention of the American Lutheran Church, October 1980. American Lutheran Church, Minneapolis.

Danske Kirke

1972 *Kirkelove*. En række gældende love m.m. vedrørende kirkelige forhold med kommentar og sagregister. Ved August Rosen. 3. ajourførte udgave. Lohses Forlag, København.

Evangelical Lutheran Church in America

1989a *Many Voices One Song I–II*. Reports and Records of the 1989 Churchwide Assembly of the Evangelical Lutheran Church in America. August 23–30, 1989, Rosemont, Illinois. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago.

1989b *Our Church and Social Issues*. A guide for discussion in the congregation. Department for Studies/Commission for Church in Society. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago.

1989c *The Church in Society: Toward a Lutheran Perspective*. Study Draft, December 1989. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago.

1989d *If Not Here, Where?* Video, 25 min. Evangelical Lutheran Church in America, Chicago.

Evangelische Kirche in Deutschland

- 1985 *Evangelische Kirche und freiheitliche Demokratie.* Der Staat des Grundgesetzes als Angebot und Aufgabe. Eine Denkschrift der EKD. Herausgegeben vom Kirchenamt im Auftrage des Rates der EKD. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh.
- 1987a *Gezielte Hilfen für Langzeitarbeitslose.* Probleme der Langzeitarbeitslosen, arbeitsmarktpolitische Überlegungen. Kammer der EKD für soziale Ordnung. Teoksessa: *Die Denkschriften der EKD.* Band 2/4, Soziale Ordnung, Wirtschaft, Staat, 89–135. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh.
- 1987b *Alterssicherung – die Notwendigkeit einer Neuordnung.* Eine Denkschrift der Kammer der EKD für soziale Ordnung. Herausgegeben vom Kirchenamt in Auftrag des Rates der EKD. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh.
- 1988 *Aufgaben und Grenzen kirchlicher Äußerungen zu gesellschaftlichen Fragen.* Eine Denkschrift der Kammer für soziale Ordnung der EKD. Herausgegeben vom Rat der EKD (1970). Teoksessa: *Die Denkschriften der EKD.* Band 1/1. Frieden, Versöhnung und Menschenrechte, 43–76. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh.
- 1990 *Arbeit, Leben und Gesundheit.* Perspektiven, Forderungen und Empfehlungen zum Gesundheitsschutz am Arbeitsplatz. Eine Studie der Kammer der EKD für soziale Ordnung. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh.
- 1991a *Die ökologische Krise als Nord-Süd-Problem.* Fallbeispiel Amazonien. Eine Studie der Kammer der EKD für Kirchlichen Entwicklungsdienst, Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh.
- 1991b *Gemeinwohl und Eigennutz.* Wirtschaftliches Handeln in Verantwortung für die Zukunft. Eine Denkschrift der EKD. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh.
- 1991c *Einverständnis mit der Schöpfung.* Ein Beitrag zur ethischen Urteilsbildung in Blick auf die Gentechnik und ihre Anwendung bei Mikroorganismen, Pflanzen und Tieren. Vorgelegt von einer Arbeitsgruppe der EKD. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh.

- 1991d *Verantwortung für ein soziales Europa*. Herausforderungen einer verantwortlichen sozialen Ordnung im Horizont des europäischen Einigungsprozesses. Eine Denkschrift der Kammer der EKD für soziale Ordnung. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh.
- 1994a *Schritte auf dem Weg des Friedens*. Orientierungspunkte für Friedensethik und Friedenspolitik. Ein Beitrag des Rates der EKD. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh.
- 1994b *Mündigkeit und Solidarität*. Sozialistische Kriterien für Umstrukturierung im Gesundheitswesen. Eine Studie der Kammer der EKD für soziale Ordnung. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh.
- Evangelische Kirche in Deutschland & Deutsches Bischofskonferenz
- 1988 *Unsere Verantwortung für den Sonntag*. Gemeinsame Erklärung der Deutschen Bischofskonferenz und des Rates der EKD (EKD-Texte 22), Hannover.
- 1989 *Gott ist ein Freund des Lebens*. Herausforderungen und Aufgaben beim Schutz des Lebens. Gemeinsame Erklärung des Rates der EKD und der Deutschen Bischofskonferenz in Verbindung mit der Arbeitsgemeinschaft christlicher Kirchen in der BRD. Herausgegeben vom Kirchenamt der EKD und dem Sekretariat der DBK, Gütersloh.
- Lutheran Church in America
- 1964 *Race Relations*. A Statement adopted by the Second Biennial Convention of the Lutheran Church in America, Pittsburgh, Pennsylvania, July 2–9, 1964. Lutheran Church in America, New York.
- 1970 *Sex, Marriage and Family*. A Statement adopted by the Fifth Biennial Convention of the Lutheran Church in America in Minneapolis, Minnesota, June 25 – July 2, 1970. Lutheran Church in America, New York.
- 1972 *The Human Crisis in Ecology*. A Statement adopted by the Sixth Biennial Convention of the Lutheran Church in America, Dallas, Texas, June 30 – July 6, 1972. Lutheran Church in America, New York.
- Norske Kirke
- 1987 *Vern om det ufødte liv*. Kirkemøtet 1987. Sak 20. Painamaton.

- 1989a *Vern om menneskelivet.* Kirkemøtet 1989, Sak 13. Painamaton.
- 1989b *Vern om skaperverket.* Kirkemøtet 1989, Sak 11. Painamaton.
- 1989c *Oversikt over sosial-etiske uttalelser fra ulike kirkelige organer og kristelige organisasjoner 1945–1988.* Kirkerådet, Oslo. Painamaton.
- 1989d *Mer enn gener.* Utredning om bioteknologi och menneskeverd. Av en arbeidsgruppe oppnevnt av Kirkerådet. Kirkerådet, Oslo.
- 1990 *Uttalelse om arbeidsløshet.* Vedtatt av Kirkerådet 12.1.1990. Painamaton.
- 1991 *Mennesker og bioteknologi.* Høringuttalelse vedtatt av Kirkerådet 24.5.1991. (NOU 1991:6.) Painamaton.
- 1993 *Lov om Partnerskap.* Bispemøtet. Våren 1993, Sak 6. Painamaton.
- 1994 *Uttalelser fra Komiteen for Internasjonale Spørsmål (KISP) 1991–1994.* Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke, Oslo. Painamaton.
- Suomen evankelis-luterilainen kirkko
- 1972 *Pelastus ja yhteiskunta.* Kaksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen toimeksiannosta laadittua mietintöä. Alkusanan kirjoittanut Martti Simojoki. Toim. Maunu Sinnemäki. Kirjapaja, Helsinki.
- 1982 *Rauha, kehitys ja ihmisoikeudet.* Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kansainvälisen vastuun toimintalinjat. Piispainkokouksen 10.2.1982 hyväksymät suositukset. Mikkeli.
- 1984 *Kasvamaan yhdessä.* Piispojen puheenvuoro perhe- ja seksuaalietiikan kysymyksistä. Kirjaneliö, Helsinki.
- 1985a *Piispainkokouksen pöytäkirja 12.–13.2.1985.* Kirkkohallitus, Pieksämäki.
- 1985b *Rauhaa rakentamassa.* Seurakunnan aikuistyön rauhankasvatusaineisto. Toim. Ilkka Sipiläinen & Marja Kantanen. Suomen kirkon seurakuntatyön keskusliitto, Helsinki.

- 1987 *Elämän säätely ennen syntymää*. Genetiikan, hedelmöityksen ja sikiödiagnostiikan eettisiä ongelmia. Kirkon yhteiskunnallisen työn keskus. Suomen kirkon seurakuntatyön keskusliitto, Helsinki.
- 1988 *Piispainkokouksen pöytäkirja* 13.–14.9.1988. Kirkkohallitus, Helsinki.
- 1989 *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous / Keskustelupöytäkirja*. Syysistuntokausi 1988. Kirkkohallitus, Pieksämäki.
- 1991a *Piispainkokouksen pöytäkirja* 5.–6.3.1991 ja 29.4.1991. Kirkkohallitus, Helsinki.
- 1991b *Ekologinen elämäntapa*. Kristillisen uskon haaste ympäristövastuuseen. Toim. Juhani Veikkola. Kirkon yhteiskunnallisen työn keskus. Kirjapaja, Helsinki.
- 1992 *Etiikan käsikirja -suunnitelma*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen 6.3.1992 asettaman ja 29.4.1992 muodostaman työryhmän mietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto (Sarja B. 1992:6), Helsinki.
- 1993 *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1988–1991*. Toim. Harri Heino, Juha Kauppinen ja Risto A. Ahonen. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- 1994 *Hyvinvointivaltion arvopohja*. Millaista kehitystä kirkon tulisi tukea? Kirj. Marja Kantanen. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkaisuja 1994:5. Kirkkohallitus, Helsinki.
- Svenska Ekumeniska Nämnden
- 1993 Yttrande: *Välfärd och valfrihet* – service, stöd och vård av psykiskt störda. Psykiatriutredningens slutbetänkande. Svenska Ekumeniska Nämnden 11.3.1993. Painamaton.
- Svenska Ekumeniska Nämnden, Katolska Biskopsämbetet, Svenska kyrkans biskopsmöte & Sveriges Frikyrkoråd
- 1990 *Den gravida kvinnan och fostret – två individer*. Om fosterdiagnostik och om sena aborter. Slutbetänkande av utredningen om det ofödda barnet. (SOU 1989:51.) Svenska Ekumeniska Nämnden, Katolska Biskopsämbetet, Svenska kyrkans biskopsmöte och Sveriges Frikyrkoråd 10.5.1990. Painamaton.

- Svenska Ekumeniska Nämnden, Sveriges Frikyrkoråd & De fria Kristna samfunds råd
1993 Yttrandet: *Genteknik – en utmaning*. Betänkande av Genteknikutredningen. SOU 1992:87. Svenska Ekumeniska Nämnden, Sveriges Frikyrkoråd och De fria Kristna samfunds råd 3.2.1993. Painamaton.
- Svenska Kyrkan
1985 *Yttrande över barn genom befruktning utanför kroppen m.m.* Betänkande av inseminationsutredningen. (SOU 1985:5.) Svenska kyrkans centralstyrelse 14.11.1985. Painamaton.
- 1989 *Jorden är Herrens*. Ett miljömanifest från Svenska kyrkans biskopar. Biskopsmötet, Stockholm.
- 1991a *Yttrande över förslag till allmänna råd från socialstyrelsen "Att avstå från eller avbryta livsuppehållande behandling"*. Svenska kyrkans centralstyrelse 25.9.1991. Painamaton.
- 1991b Remissyttrande: *Aborterade foster* m.m. Betänkande av transplantationsutredningen. (SOU 1991:42.) Svenska kyrkans centralstyrelse 12.12.1991. Painamaton.
- 1993 *Rika och fattiga*. Ett brev från Svenska kyrkans biskopar om rättfärdighet och moral i global ekonomi. Biskopsmötet, Stockholm.
- 1994a Yttrandet: *Partnerskap*. Betänkande av Partnerskapskommittén. (SOU 1993:98.) Svenska kyrkans centralstyrelse 3.3.1994. Painamaton.
- 1994b *Partnerskap*. Betänkande av Partnerskapskommittén. (SOU 1993:98.) Ärkebiskop Gunnar Weman 14.3.1994. Painamaton.
- Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands
1984 *Gegen Missverständnisse der „Lehre vom gerechten Krieg“*. Erklärung der Kirchenleitung der VELKD und des Deutschen Nationalkomitee des Lutherische Weltbundes zu Artikel 16 des Augsburgische Bekenntnisses. 25.6.1984. Texte aus der VELKD 27/1984. Lutherisches Kirchenamt, Hannover.
- 1986 *Du hast mich gebildet im Mutterleibe*. Biotechnologie als Herausforderung an die Verantwortung des Menschen. Arbeitsergebnisse des Klausurtagung der Bischofskonferenz auf

dem Hessenkopf (März 1986). 15.12.1986. Texte aus der VELKD 32/1986. Lutherisches Kirchenamt, Hannover.

1993

Tier und Mensch. Erwägung zur „Mitschöpflichkeit“ der Tiere. Interdisziplinärer Gesprächskreis der VELKD. (Januar 1993.) Texte aus der VELKD 52/1993. Lutherisches Kirchenamt, Hannover.

b. Muu kirjallisuus

- Ahlstrom, Sydney E.
1972 *A Religious History of American People*. Yale University Press, New Haven.
- Anderson, George H.
1975 "Early National Period 1790–1840." Teoksessa: *The Lutherans in North America*, 79–144. Edited by Clifford E. Nelson. Fortress, Philadelphia.
- 1987 "The New Shape of American Lutheranism." *Lutheran Quarterly*, 31–39.
- Apel, Karl-Otto
1983 "Lässt sich etische Vernunft von strategischer Zweckrationalität unterschieden? Zum Problem der Rationalität sozialer Kommunikation und Interaktion." *Archivio di Filosofia*, 375–434.
- 1986 "Grenzen der Diskursethik? Versuch einer Zwischenbilanz." *Zeitschrift für philosophische Forschung*, 3–33.
- 1988 *Diskurs und Verantwortung*. Das Problem des Übergangs zur postkonventionellen Moral. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Aragaki, Hiro
1993 "Communicative Ethics and the Morality of Discourse." *Praxis International*, 154–171.
- Auer, Alfons
1989 *Autonome Moral und christlicher Glaube*. Mit einem Nachtrag zur Rezeption der Autonomievorstellung in der katholisch-theologische Ethik. 2. Aufl. Patmos, Düsseldorf.
- Becker, Lawrence C.
1992 *Encyclopedia of Ethics* 1–2. Edited by Lawrence C. Becker. St. James Press, Chicago and London.
- Benhabib, Seyla
1986 *Critique, Norm and Utopia*. A Study of the Foundations of Critical Theory. Columbia University Press, New York.

- Berger, Peter
1988 "American Lutheranism at Crossroads." *Dialog*, 90–96.
- Berger, Raoul
1982 *The Death Penalties. The Supreme Court's Obstacle Course.* Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Bradley, Gerard V.
1987 *Church-State Relationships in America.* (Contributions in Legal Studies 27.) Greenwood Press, New York.
- Buchanan, Allen & Mathieu, Deborah
1986 "Philosophy and Justice." Teoksessa: *Justice. Views from Social Sciences*, 11–45. Edited by Ronald L. Cohen. Plenum Press, New York.
- Callahan, Daniel
1972 *Abortion. Law, Choice and Morality.* Third printing. Macmillan, New York.
- Canberra 1991*
1991 Ansprachen, Vorträge, Bibelstudien, Plenardarbietungen, Predigten, Botschaften, Initiativen von der 7. Vollversammlung des Ökumenischen Ratens der Kirchen. Lembeck, Frankfurt am Main.
- "'Creation' social teaching statement approved"
1993 *The Lutheran.* October, 16.
- Ekström, Sören
1994 *Svenska kyrkans organisation och verksamhet.* Tredje reviderade och utvidgade upplagan. Verbum, Stockholm.
- Ellingsen, Mark
1993 *The Cutting Edge.* How Churches Speak on Social Issues. World Council of Churches Publications, Geneva, and Eerdmanns, Grand Rapids, MI.
- Fevold, Eugene L.
1975 "Coming of Age 1875–1900." Teoksessa: *The Lutherans in North America*, 155–356. Edited by Clifford E. Nelson. Fortress, Philadelphia.
- Folk, Jerry
1995 "Is the ELCA a Corporation or a Church?" *Dialog*, 66–67.

- Forde, Gerhard O.
1987 "Radical Lutheranism." *Lutheran Quarterly*, 5–17.
- Goesser, Robert
1987 "Whither Lutheranism?" *Lutheran Quarterly*, 40–53.
- Göransson, Göran
1993 *Svensk kyrkorätt. En översikt. Norstedts juridik, Stockholm. van den Haag, Ernest & Conran, John P.*
- 1983 *The Death Penalty. A Debate. Plenum Press, New York.*
- Habermas, Jürgen
1983 *Moral Bewusstsein und kommunikatives Handeln. Suhrkamp, Köln.*
- 1984 "Questions and Counterquestions." Translated by James Bohman. *Praxis International*, 229–249.
- 1987 *The Philosophical Discourse of Modernity. Twelve Lectures. Translated by Frederick Lawrence. MIT Press, Cambridge, Mass.*
- 1990 *Moral Consciousness and Communicative Action. Translated by Christian Lenhardt and Shierry Nicholsen. Introduction by Thomas McCarthy. Polity Press, Cambridge.*
- Hallamaa, Jaana
1994 *The prisms of moral personhood. The concept of a person in contemporary Anglo-American ethics. (Diss.) (Schriften der Luther-Agricola-Gesellschaft 33.) Luther-Agricola Society, Helsinki.*
- Heckel, Martin
1990 *Die Vereinigung der evangelischen Kirchen in Deutschland. (Jus Ecclesiasticum. Band 40.) Mohr, Tübingen.*
- Helm, Paul
1981 *Divine Commands and Morality. Edited by Paul Helm. Oxford University Press, Oxford.*

- Hilpert, Konrad
1980 *Ethik und Rationalität*. Untersuchungen zum Autonomieproblem und zu seiner Bedeutung für die theologische Ethik. Patmos, Düsseldorf.
- Honecker, Martin
1977 *Sozialethik zwischen Tradition und Vernunft*. Mohr, Tübingen.
- Hood, Roger
1989 *The Death Penalty. A World-wide Perspective. A Report to the United Nations Committee on Crime Prevention and Control*. Clarendon Press, Oxford.
- Hook, Donald D. & Kahn, Lothar
1989 *Death in Balance. The Debate over Capital Punishment*. Lexington Books, Lexington, Mass.
- Hudson, Winthrop S.
1965 *Religion in America*. Scribner, New York.
- I have heard the cry of my people...*
1990 Proceedings of the Eight Assembly, Lutheran World Federation, Curitiba, Brazil, January 29 – February 8, 1990. Lutheran World Federation, Geneva.
- Knuuttila, Simo
1989 ”Luterilainen teologinen etiikka.” Teoksessa: *Usko ja Rakkaus*, 103–115. Luterilaisen teologian mahdollisuudet tänään. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran vuosikirja 1989. Toim. Simo Peura. (Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 165.) Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, Helsinki.
- Kremser, Holger
1992 *Der Rechtsstatus der evangelischen Kirchen in der DDR und die neue Einheit der EKD*. (Jus Ecclesiasticum. Band 46.) Mohr, Tübingen.
- Laulaja, Jorma
1981 *Kultaisen säännön etiikka*. Lutherin sosiaalietiikan luonnonoikeudellinen perusstrukturi. (Diss.) (Missiologian ja ekumeniikan seuran julkaisuja 32.) Missiologian ja ekumeniikan seura, Helsinki.

- 1994 *Elämän oikea ja väärä*. Eettiset valinnat tänään. Kirjapaja, Helsinki.
- Lucas, J.R.
1980 *On Justice*: peri dikaioy. Clarendon Press, Oxford.
- Lundby, Knut & Montgomery, Ingun
1981 *Statskirke i etterkrigssamfunn*. Kirkehistoriske og sosiologiske synspunkter på Den norske kirke etter 1945. Redigert av Knut Lundby og Ingun Montgomery. Universitetsforlaget, Oslo.
- The Lutheran*
1991 2. October 1991, 68.
- MacIntyre, Alasdair
1985 *After Virtue*. A Study in Moral Theory. 2.nd. ed. Duckworth, London.
- 1988 *Whose Justice? Which Rationality?* Duckworth, London.
- Mannermaa, Tuomo
1992 *Paralleleja*. Lutherin teologia ja sen soveltaminen. (Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 182.) Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, Helsinki.
- Mappes, Thomas & Zembaty, Jane S.
1991 *Biomedical Ethics*. 3rd Edition. McGraw-Hill, New York.
- Marty, Martin E.
1992 "Seeing One's Self in the Face of the Other." *Dialog*, 89–95.
- Mead, Sydney, E.
1963 *The Lively Experiment*. The Shaping of Christianity in America. Harper & Row, New York.
- Meuser, Fred N.
1975 "Facing the Twentieth Century 1900–1930." Teoksessa: *The Lutherans in North America*, 359–449. Edited by Clifford E. Nelson. Fortress, Philadelphia.
- Nelson, Clifford E.
1975 "The New Shape of Lutheranism 1930–." Teoksessa: *The Lutherans in North America*, 453–541. Edited by Clifford E. Nelson. Fortress, Philadelphia.

NOU – Norges offentlige utredningar

1975 *NOU – Norges offentlige utredningar* 30. Kirke- og undervisningsdepartementet. Forvaltningstjenestene, Oslo.

Now is the Time

1990 The Final document and other texts from the World Convention of Justice, Peace and Integrity of Creation, Seoul, Korea, 5–12 March 1990. World Council of Churches Publications, Geneva.

Nussbaum, Martha

1992 "Virtue revived. Habit, passion and reflection in the Aristotelian tradition." *Times Literary Supplement* 3.7.1992, 8–11.

On the way to fuller Koinonia

1994 Official Report of the fifth World Conference on Faith and Order, World Council of Churches Publications, Geneva.

Petersen, Niels

1984 *Kultusministeriet. Organisation og arkiv. Administrationshistoriske studier* nr. 10. Rigsarkivet, København.

Quinn, Philip L.

1978 *Divine Commands and Moral Requirements*. Clarendon Press, Oxford.

"Racism: More than prejudice"

1993 *The Lutheran*. October, 11.

Raiser, Ludwig

1988 "Die Denkschriften der Evangelischen Kirche in Deutschland als Wahrnehmung der Öffentlichkeitsauftrages der Kirche." Teoksessa: *Die Denkschriften der EKD*. Band 1/1, 9–39. Frieden, Versöhnung und Menschenrechte. 3. Auflage. Mohn, Gütersloh.

Rasmussen, Larry

1991 "A Community of the Cross." *Dialog*, 150–162.

Raunio, Antti

1993 *Summe des christlichen Lebens*. Die "Goldene Regel" als Gesetz der Liebe in der Theologie Martin Luthers von 1510–1527. (Diss.) (Helsingin yliopiston systemaattisen teologian laitoksen julkaisu 13.) Helsingin yliopisto, systemaattisen teologian laitos, Helsinki.

- Rendtorff, Trutz
1980–1981 *Ethik. Grundelemente, Methodologie und Konkretionen einer ethischen Theologie I–II.* Kohlhammer, Stuttgart.
- Saarinen, Risto
1994 ”Eettiset kysymykset ekumeenisessa liikkeessä”. Teoksessa: *Kristinuskko ja moraali*, 101–111. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran vuosikirja 1994. Toim. Petri Järveläinen. (Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 192.) Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, Helsinki.
- Sarvis, Betty & Rodman, Hyman
1973 *The Abortion Controversy.* Columbia University Press, New York.
- Schnädelbach, Herbert
1988 ”What is Neo-Aristotelianism?” Translated by Benjamin Gregg. *Praxis International*, 225–237.
- Sihvola, Juha
1994 ”Ajankohtainen Aristoteles”. *Kanava*, 278–281.
- Smith–von Osten, Annemarie
1980 *Von Treysa bis Eisenach 1954.* Zur Geschichte der Grundordnung der Evangelische Kirche in Deutschland. (Arbeiten zur kirchlichen Zeitgeschichte B:9.) Vandhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Stoeckle, Bernhard
1974

Grenzen der autonomen Moral. Kaiser, München.

Trey, George A.
1992

"Communicative Ethics in the Face of Alterity. Habermas, Levinas and the Problem of Post-Conventional Universalism." *Praxis International*, 412–427.

Tödt, Heinz Eduard
1988

Perspektiven theologischer Ethik. Kaiser, München.

Henkilöhakemisto

- Ahlstrom, Sydney E. 22
 Anderson, George H. 22, 23
 Apel, Karl-Otto 116
 Aragaki, Hiro 116
 Aristoteles 110, 111
 Auer, Alfons 20
- Becker, Lawrence C. 12, 13, 14
 Benhabib, Seyla 116
 Berger, Peter 23
 Berger, Raoul 69
 Bradley, Gerard V. 22
 Buchanan, Allen 79
- Callahan, Daniel 55
 Calvin, Jean 14
 Conran, John P. 69
- Ekström, Sören 119, 120
 Ellingsen, Mark 16, 17, 18, 19, 20, 23
- Fevold, Eugene L. 22
 Folk, Jerry 23
 Forde, Gerhard O. 23
- Goesser, Robert 23
 Gustafson, James M. 12
 Göransson, Göran 120
- Haag, Ernest van den 69
 Haakonssen, Knud 12, 13
 Habermas, Jürgen 115, 116
 Haikola, Lauri 19
 Hallamaa, Jaana 112
 Heckel, Johannes 19
 Heckel, Martin 124
 Helm, Paul 12, 14
- Hilpert, Konrad 20
 Holl, Karl 19
 Honecker, Martin 20
 Hood, Roger 69, 72
 Hook, Donald D. 69, 72
 Hudson, Winthrop S. 22
- Kahn, Lothar 69, 72
 Knuuttila, Simo 11, 14, 15, 16, 19, 20
 Kremser, Holger 124
- Laulaja, Jorma 19, 122, 123
 Lucas, J.R. 79
 Lundby, Knut 121
 Luther, Martti 19, 48
- MacIntyre, Alasdair 111
 Mannermaa, Tuomo 123
 Mappes, Thomas 56, 65
 Marty, Martin E. 23
 Mathieu, Deborah 79
 Mead, Sydney E. 22
 Meuser, Fred N. 22
 Montgomery, Ingun 121
- Nelson, Clifford E. 23
 Nussbaum, Martha 111, 112
- Olsson, Herbert 19
- Paavali 12
 Petersen, Niels 119
 Platon 12
- Quinn, Philip L. 14
- Raiser, Ludwig 126

Rasmussen, Larry 23

Raunio, Antti 123

Rendtorff, Trutz 20

Rodman, Hyman 55

Saarinen, Risto 23

Sarvis, Betty 55

Schloemann, Martin 19

Schnädelbach, Herbert 112

Sihvola, Juha 111, 112

Smith-von Osten, Annemarie 124

Sokrates 12

Stoeckle, Bernhard 20

Taylor, Charles 111

Trey, George A. 116

Troeltsch, Ernst 19

Tuomas Akvinolainen 17

Tödt, Heinz Eduard 20

Wendel, François 14

Williams, Bernard 111

Wolf, Ernst 19

Zembaty, Jane S. 56, 65